

EDİTÖR DOÇ. DR. NACİ YILMAZ

MAKRO İKTİSAT

Alanında Uluslararası
Güncel Yaklaşımlar

Haziran 2026

EKONOMİK
BÜYÜME

ENFLASYON

İSTİHDAM

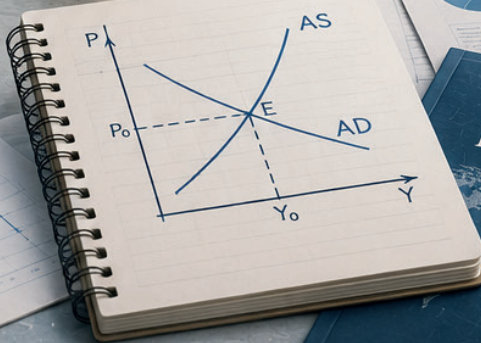
DIŞ TİCARET

MALİ POLİTİKA

PARA POLİTİKASI

GLOBAL
EKONOMİ

SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Haziran 2026

ISBN • 978-625-8810-46-2

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MAKRO İKTİSAT ALANINDA ULUSLARARASI GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

EDİTÖR **DOÇ. DR. NACİ YILMAZ**

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

KALKINMA PARADİGMALARININ EVRİMİNDE İKİZ
DÖNÜŞÜM: TARIM, TURİZM VE LOJİSTİK SEKTÖRLERİ
ÜZERİNDEN TÜRKİYE'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
YOLCULUĞU 1

Hasan Çebi BAL

Çisil ERKAN BAL

Abdallah ABUKALLOUB

BÖLÜM 2

JEOPOLİTİK RİSKLER BAĞLAMINDA KÜRESEL SAVUNMA
HARCAMALARININ ANALİZİ 29

Bilal Özden

BÖLÜM 3

VERGİ POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ
MAKRO ETKİLERİ 45

Emine Türkan AYVAZ GÜVEN

BÖLÜM 4

JEOEKONOMİK FRAGMENTASYONUN MAKROEKONOMİK
DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE İÇİN BÜYÜME KISITLARI,
SERMAYE BİRİKİMİ VE YAPISAL UYUM 61

Gökhan SALMAN

BÖLÜM 5

KALKINMA VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İLİŞKİSİ:
DOKUZ BOYUTLU TEORİK BİR ÇERÇEVE 87

Yahya NAS

KALKINMA PARADİGMALARININ EVRİMİNDE İKİZ DÖNÜŞÜM: TARIM, TURİZM VE LOJİSTİK SEKTÖRLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YOLCULUĞU

Hasan Çebi BAL¹

Çisil ERKAN BAL²

Abdallah ABUKALLOUB³

1 Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, hbal@ktu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-9568-6740>.

2 Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, cisilerkan@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-8413-8012>.

3 Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, abdkalloub@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0000-1697-5206>.

1. Giriş

Kalkınma iktisadı literatüründe, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları köklü bir paradigma değişimi yaşamıştır. Geleneksel kalkınma anlayışı, sadece niceliksel büyüme ve makroekonomik hasıla artışına odaklanırken; çevresel kısıtlar, ekolojik tahribat ve sosyoekonomik eşitsizliklerin artmasıyla yerine “sürdürülebilir kalkınma” vizyonu geçmiştir. Türkiye’nin ekonomik kalkınma süreci de bu küresel paradigma değişiminden etkilenmiş, stratejik öncelikler zamanla makro hedeflerden yerel dinamikler ve çevresel kısıtları kapsayacak şekilde yeniden şekillenmiştir (Balkaya vd., 2022).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının Türkiye ekonomisindeki teorik ve pratik yansımalarının ilk aşamalarında; çevre, kalkınma ve uluslararası ticaret arasındaki karmaşık denge ön plana çıkmıştır. Kalıcı bir kalkınmanın sağlanabilmesi için çevre politikalarının ekonomik büyüme ve dış ticaret stratejileriyle entegre edilmesi zorunludur. Küreselleşme sürecinde ticaret hacminin genişlemesi, çevresel duyarlılıkları ekonomik büyümenin önünde bir engel olarak değil, uzun vadeli ve istikrarlı kalkınmanın teminatı olarak konumlandırmayı gerektirmiştir. Bu dönemdeki çalışmalar, Türkiye’nin kalkınma politikalarında ekolojik sınırların farkına varıldığı teorik bir zemin inşa etmiştir.

Zaman içinde sürdürülebilirlik yaklaşımının makro düzeyde şekillenen kuramsal çerçevesi, yerel ve bölgesel ölçekte somut uygulamalarla desteklenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin toplumun tüm kesimlerine yayılması ve ekonomik yaşamda etkin biçimde karşılık bulabilmesi, “küresel düşün, yerel hareket et” anlayışının kurumsal yapılara entegre edilmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, küresel sürdürülebilirlik amaçlarına ve ekonomik istikrara ulaşabilmenin temel koşulu, yerel düzeyde geliştirilen kalkınma politikalarının etkinliğidir. Hanehalkları, yerel yönetimler ve küçük ve orta ölçekli işletmeler gibi mikro düzeydeki aktörlerin kalkınma süreçlerine aktif katılımı, sürdürülebilir ve kalıcı bir gelişim modelinin oluşturulmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Günümüzde, bu sürdürülebilirlik vizyonu, yerel ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla daha analitik, veri odaklı ve yapısal araçlar kullanarak katma değeri ve rekabeti artırmaya odaklanmıştır. Sürdürülebilirlik artık yalnızca çevreyi koruma önlemi olmanın ötesine geçmiş, ulusal ve bölgesel rekabet gücünün temel belirleyicisi haline gelmiştir. Uluslararası literatürde giderek önem kazanan “ürün uzayı” (product space) yaklaşımıyla geliştirilen stratejik dönüşüm modeli, yerel ekonomilerin mevcut üretim yeteneklerini daha sürdürülebilir ve rekabetçi bir sanayi ve hizmet yapısına nasıl dönüştürebileceklerini teorik ve ampirik olarak göstermektedir. Bu bağlamda,

Türkiye'nin kalkınma politikaları, geleneksel üretim modellerinden bilgi yoğun ve sürdürülebilirlik odaklı stratejik dönüşüm aşamasına geçmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin geleneksel kalkınma anlayışından sürdürülebilir, yeşil ve dijital ekonomiye (ikiz dönüşüm) geçiş sürecini; kalkınmanın temel taşları olan tarım, turizm ve lojistik sektörlerindeki yapısal evrimler çerçevesinde, ayrıntılı bir literatür sentezi ile incelemektir.

Şekil 1. Türkiye’de Kalkınma Paradigmalarının Evrimi

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1, Türkiye’de kalkınma anlayışının zaman içinde geçirdiği değişimi anlatmaktadır. Geleneksel olarak yalnızca ekonomik büyümeye odaklanan kalkınma yaklaşımından, çevresel ve sosyal unsurların da süreçlere katıldığı sürdürülebilir kalkınma anlayışına geçiş olmuştur. Bu değişim, yeşil ekonomi ve döngüsel ekonomi yaklaşımlarıyla daha da derinleşmiş ve günümüzde dijitalleşme ile sürdürülebilirliği birlikte ele alan ikiz dönüşüm paradigmasına dönüşmüştür. Böylece kalkınma anlayışı, sadece ekonomik değil, çevresel koruma, teknolojik gelişmeler ve toplumsal refahı da kapsayan çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür.

2. Kavramsal Çerçeve: Kalkınma Paradigmaları ve Sürdürülebilirlik

Kalkınma kavramı, klasik iktisadi yaklaşımlarda uzun süre ekonomik büyüme, üretim kapasitesinin artması, gelir düzeyinin yükselmesi ve sanayileşme süreçleri üzerinden açıklanmıştır. Bu anlayışta kalkınmanın temel göstergeleri çoğunlukla milli gelir artışı, yatırım hacmi, istihdam ve

verimlilik gibi ekonomik değişkenlerdir. Ancak zaman içinde yalnızca büyüme odaklı kalkınma anlayışının toplumsal refahı, çevresel dengeyi ve kuşaklar arası adaleti açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle kalkınma paradigması, ekonomik büyümenin yanında sosyal kapsayıcılığı, çevresel korumayı, kurumsal kapasiteyi ve yerel dinamikleri de içeren daha bütüncül bir çerçeveye doğru evrilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma, bu dönüşümde merkezi bir kavramdır ve Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını kapsayan bir şekilde değerlendirilmelidir (Bolayır ve Eroğlu, 2024). Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma sadece bugünkü ekonomik büyümeyi artırmakla kalmayıp, gelecek nesillerin yaşam olanaklarını kısıtlamadan sürdürülebilir bir kalkınma sürecini hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu nedenle, kalkınmanın kalitesi, sadece büyüme miktarından değil, aynı zamanda niteliğinden de önemli derecede etkilenmektedir.

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Üç Boyutu

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu göstermektedir. Bu bileşenler arasındaki uyum ve denge, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi açısından belirleyici bir role sahiptir. Günümüzde kalkınma politikaları, ekonomik büyümenin çevresel duyarlılık ve toplumsal kapsayıcılıkla birlikte yürütülmesini temel bir öncelik olarak ele almaktadır.

Sürdürülebilirlik yaklaşımı, kalkınmayı yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirmemekte, çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır. Bu çerçevede ekonomik boyut; üretim kapasitesi, yatırımlar,

istihdam olanakları ve rekabet gücü gibi unsurları içerirken, sosyal boyut eğitim düzeyi, toplumsal katılım, sosyal adalet ve sosyal sermaye gibi faktörleri kapsamaktadır. Çevresel boyut ise doğal kaynakların korunması, iklim değişikliğiyle mücadele ve ekolojik dengenin sürdürülmesine odaklanmaktadır. Bununla birlikte sürdürülebilir kalkınma yalnızca ekonomik ve teknik politikalarla sınırlı olmayıp, eğitim yoluyla bireysel ve toplumsal davranışlarda meydana gelen dönüşümlerle de yakından ilişkilidir (Asil, 2025). Bu nedenle sürdürülebilirlik, farklı toplumsal alanları etkileyen kapsamlı bir dönüşüm yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.

Kalkınma anlayışındaki değişim sürecinde finansal araçlar önemli bir işlev üstlenmektedir. Özellikle çevresel açıdan duyarlı yatırımların desteklenmesi ve ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yönlendirilmesi, finans sisteminin dönüştürücü rolünü ortaya koymaktadır (Başoğlu, 2024). Bu kapsamda yeşil finans uygulamaları, geleneksel finansman modellerinden farklı olarak yalnızca ekonomik getiriye değil, çevresel ve sosyal sonuçlara da odaklanmaktadır. Böylece sürdürülebilir kalkınma hedefleri, kamu politikalarının yanı sıra finans piyasalarının yönlendirme kapasitesiyle de desteklenmektedir.

Yerel kalkınma perspektifi, sürdürülebilirlik tartışmalarının temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Kalkınma süreçlerinin yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda yerel üretim sistemleri, bölgesel potansiyeller ve sektörel uzmanlaşmalar aracılığıyla da değerlendirilmesi gerekmektedir (Aslan, 2025). Bu bağlamda, kümelenme modeli, işletmeler, kurumlar ve diğer yerel aktörler arasında iş birliğini artırmakta, bilgi paylaşımını teşvik etmekte, uzmanlaşmayı güçlendirmekte ve rekabet avantajı yaratmaktadır. Böylelikle, yerel kalkınma, sürdürülebilirliğin mekânsal boyutunu destekleyen önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer önemli yönü, doğal kaynakların ekonomik faaliyetlerle dengeli ve verimli biçimde ilişkilendirilmesidir. Bu kapsamda mavi ekonomi yaklaşımı, deniz ve kıyı kaynaklarının kullanımının ötesine geçerek ekonomik büyüme, istihdam artışı, ticaret hacmi ve çevresel korumayı bütüncül bir çerçevede ele almaktadır (Haydaroğlu, 2025). Böylece çevresel kaynakların yalnızca ekonomik değer üreten unsurlar değil, aynı zamanda korunması gereken stratejik varlıklar olduğu vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilirlik ilkeleri, kentsel gelişim ve mekânsal planlama süreçlerinde de yeni uygulamaları beraberinde getirmektedir. Özellikle yapı sektörü ve mimarlık alanı, iklim değişikliğiyle mücadelede kritik öneme sahip sektörler arasında yer almaktadır (Balcioğlu ve Erdemonar, 2025). Sürdürülebilir mimari anlayışı; enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, doğal kaynakların etkin yönetimi ve yaşam kalitesi

yüksek mekânların tasarlanması gibi unsurları içermektedir. Bu durum, sürdürülebilirliğin yalnızca ekonomik politikalarla sınırlı kalmadığını, kentleşme ve mekân üretim süreçlerinde de belirleyici bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Enerji politikaları da sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Enerji arzının güvence altına alınması, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ve enerji verimliliğinin artırılması; hem ekonomik faaliyetlerin devamlılığı hem de çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Özdağ, 2023). Bu nedenle enerji yönetimi ve enerji politikaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada stratejik araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan sürdürülebilir kalkınma yalnızca ekonomik, çevresel ve teknolojik faktörlerden ibaret değildir. Toplumsal güven, kültürel değerler, kurumsal kapasite ve sosyal sermaye gibi unsurlar da kalkınmanın temel bileşenleri arasındadır. Özellikle çatışma sonrası bölgelerde yapılan çalışmalar, sosyal sermaye ile milli ve manevi değerlerin stratejik kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır (Heşimova ve Maharram, 2026). Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın başarısının maddi kaynakların yanı sıra toplumsal dayanışma, kurumsal etkinlik ve kültürel aidiyet gibi soyut sermaye unsurlarına da bağlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. *Kalkınma Paradigmalarının Karşılaştırılması*

Paradigma	Temel Amaç	Temel Araç	Çevre Yaklaşımı
Geleneksel Kalkınma	Büyüme	Sanayileşme	İkincil
Sürdürülebilir Kalkınma	Dengeli büyüme	Politika entegrasyonu	Koruyucu
Yeşil Ekonomi	Düşük karbon	Temiz enerji	Merkezde
Döngüsel Ekonomi	Kaynak verimliliği	Geri dönüşüm	Merkezde
İkiz Dönüşüm	Dijital + Yeşil dönüşüm	Teknoloji ve sürdürülebilirlik	Tam entegrasyon

Kaynak: Yazar tarafından; Bolayır ve Eroğlu (2024), Başoğlu (2024), Aslan (2025), Haydaroğlu (2025), Kete (2025) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1, kalkınma anlayışının tarihsel süreçte geçirdiği değişimi ve farklı paradigmaların temel özelliklerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Geleneksel kalkınma yaklaşımı ekonomik büyüme ve gelir artışını merkezine alırken, sürdürülebilir kalkınma anlayışı ekonomik performansın yanı sıra sosyal refah ve çevresel korumayı da kalkınma sürecinin ayrılmaz bileşenleri olarak kabul etmektedir. Son yıllarda ise dijital teknolojiler ile çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini bütünleştiren ikiz dönüşüm yaklaşımı ön plana çıkmış ve kalkınma politikalarının temel eksenlerinden biri hâline gelmiştir.

Bu gelişmeler, kalkınma kavramının zamanla daha kapsamlı ve bütüncül bir içerik kazandığını ortaya koymaktadır.

3. Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm: Gelenekselden Dijitale

Kalkınma iktisadı açısından tarım sektörü, yalnızca ekonomik faaliyetlerin bir alt bileşeni olarak değil, aynı zamanda gıda arzının güvence altına alınması, çevresel kaynakların korunması ve teknolojik yeniliklerin uygulanması bakımından stratejik öneme sahip bir alan olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de tarım sektöründe yaşanan dönüşüm, üretim tekniklerindeki değişimlerle sınırlı kalmayıp, dış ticaret politikaları, biyoekonomi uygulamaları ve dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır (Ağır ve Önder, 2025).

Tarımsal dönüşüm sürecinin temel dinamiklerinden biri, sektörün uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü artırmaya yönelik modernizasyon çalışmalarıdır. Geleneksel üretim modellerinin yerini teknoloji temelli uygulamaların alması, hem üretkenliğin hem de kalite standartlarının yükselmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında sürdürülebilir üretim anlayışının güçlenmesi, tarım politikalarının çevresel boyutunu da ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda biyoekonomi yaklaşımı, biyolojik kaynakların verimli kullanımını ve ekosistemlerin korunmasını esas alarak ekonomik kalkınma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında uyum sağlamayı amaçlamaktadır (Bağcı, 2025).

Tarım sektöründeki dönüşümün en dikkat çekici unsurlarından biri dijitalleşme sürecidir. Sensör sistemleri, uzaktan algılama teknolojileri, yapay zekâ uygulamaları ve büyük veri analizleri sayesinde tarımsal üretim faaliyetleri daha kontrollü ve verimli bir şekilde yürütülmektedir. Bu teknolojiler, üreticilere veri temelli karar alma imkânı sunarken kaynak kullanımının optimize edilmesine ve üretim risklerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır (Gönen, 2024). Ayrıca dijital çözümler, tedarik zincirlerinin şeffaflığını ve izlenebilirliğini artırarak üreticilerin pazarlara erişimini kolaylaştırmakta ve ekonomik fırsatlardan daha etkin yararlanmalarını sağlamaktadır (Tutar vd., 2025).

Dijital teknolojilerin tarım sektörüne entegrasyonu, çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli kazanımlar sağlamaktadır. Akıllı tarım uygulamaları sayesinde su, gübre ve tarımsal ilaç kullanımı daha hassas biçimde yönetilebilmekte, böylece hem maliyetler düşürülmekte hem de doğal kaynaklar üzerindeki baskı azaltılmaktadır. Bunun yanı sıra, tarım makineleri ve dijital teknolojiler alanında geliştirilen kümelenme modelleri, bilgi paylaşımını ve yenilikçiliği teşvik ederek sektördeki dönüşüm sürecini hızlandırmaktadır (Avşar, 2024). Bu yönüyle dijital tarım uygulamaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve iklim

değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Bağcı, 2025; Musayeva ve Tutar, 2025).

Dolayısıyla, Türkiye’de tarım sektörünün geleneksel üretim yapısından dijital ve sürdürülebilir bir modele doğru evrilmesi, yalnızca verimlilik ve rekabet gücünün artırılmasına değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma hedeflerinin desteklenmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. Bu dönüşüm, tarımın geleceğini şekillendiren stratejik bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 2. *Geleneksel Tarım ve Dijital Tarımın Karşılaştırılması*

Özellik	Geleneksel Tarım	Dijital Tarım
İş Gücü Kullanımı	Üretim faaliyetleri büyük ölçüde insan emeğine dayanır ve yoğun iş gücü gerektirir.	Robotik sistemler, otomasyon ve drone teknolojileri sayesinde daha az iş gücü ile üretim yapılabilir.
Üretim Süreci ve Verim	Ürün yetiştirme süresi daha uzundur ve verim nispeten düşüktür.	Teknolojik uygulamalar sayesinde üretim süresi kısalmış ve verim artar.
Hastalık ve Zararlı Yönetimi	Hastalık ve zararlılar çoğu zaman geç fark edilir.	Sensörler ve izleme sistemleri sayesinde erken teşhis mümkündür.
Tahmin ve Analiz	Kararlar çoğunlukla deneyim ve gözleme dayalı olarak alınır.	Veri analizi ve dijital teknolojiler sayesinde daha doğru tahminler yapılabilir.
Girdi Kullanımı ve Verimlilik	Kaynak kullanımında verimsizlik ve aşırı girdi tüketimi görülebilir.	Girdiler kontrollü kullanılarak kaynak verimliliği artırılır.
Üretim Süresi ve Bilimsel Yaklaşım	Üretim süreçleri daha uzun sürer ve geleneksel bilgiye dayanır.	Bilimsel veriler ve teknolojik araçlarla daha hızlı ve etkin üretim sağlanır.
Uygulama Yapısı	Uzun yıllardır kullanılan geleneksel yöntemlere dayanır.	Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren modern uygulamaları içerir.
Sulama Yönetimi	Sulama çoğunlukla mevcut doğal kaynaklara ve geleneksel yöntemlere bağlıdır.	Akıllı sulama sistemleri ile su tasarrufu ve etkin su yönetimi sağlanır.
Gübre Kullanımı	Doğal ve organik gübreler yaygın olarak tercih edilir.	Kimyasal gübreler ve modern tarımsal girdiler kullanılabilir.
Tohum Kullanımı	Yerel ve geleneksel tohum çeşitleri kullanılır.	Verimi artırmak amacıyla geliştirilmiş veya ıslah edilmiş tohumlar tercih edilebilir.

Kaynak: Çilesiz ve Karaköy (2022)’den uyarlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde, dijital tarımın iş gücü kullanımından sulama yönetimine, hastalık ve zararlı kontrolünden üretim verimliliğine kadar birçok alanda geleneksel yöntemlere göre önemli avantajlar sunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle sensör teknolojileri, veri analitiği ve akıllı sulama sistemleri sayesinde

kaynak kullanımının daha etkin hale geldiği, üretim süreçlerinin hızlandığı ve karar alma mekanizmalarının bilimsel verilere dayalı olarak geliştirildiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de tarım sektörünün yalnızca teknolojik açıdan değil, aynı zamanda ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik bakımından da yapısal bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır.

3.1. Tarımın Dış Ticaretteki Stratejik Rolü ve Dışa Açıklık

Tarım sektörü, gıda güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra ekonomik büyüme, istihdam ve dış ticaret gelirlerine katkıları nedeniyle ülkelerin stratejik sektörleri arasında yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim ve ihracat, döviz kazandırıcı etkisiyle ekonomik kalkınmanın önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisinde de tarım sektörü, üretim ve istihdam üzerindeki etkilerinin yanı sıra sanayi sektörüne hammadde sağlaması ve ihracat gelirlerine katkısı nedeniyle önemli bir konuma sahiptir (Demir vd., 2023).

Dışa açıklığın artmasıyla birlikte tarım sektörü uluslararası piyasalara daha fazla entegre olmakta ve küresel rekabet koşullarından doğrudan etkilenmektedir. Bu durum, bir yandan yeni ihracat fırsatları yaratırken diğer yandan verimlilik, kalite ve standartlara uyumu zorunlu hâle getirmektedir. Kara vd., (2024)’e göre tarım ve sanayi ihracatındaki artış ekonomik büyümeyi desteklemekte, bu nedenle tarım sektörü ihracata dayalı kalkınma stratejilerinin önemli bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Tarımsal büyüme ve dış ticaret performansı üzerinde verimlilik, destekleme politikaları ve ekonomik koşullar belirleyici rol oynamaktadır. Kanat vd., (2025) tarımsal büyümenin ekonomik faktörlerden önemli ölçüde etkilendiğini belirtirken, Aydın vd., (2024) tarımsal verimliliğin ekonomik büyümeyi desteklediğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Özşahin ve Güven (2023) tarım desteklerinin tarımsal katma değeri artırarak sektörün gelişimine katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Tarım sektörünün dış ticaretteki başarısı yalnızca üretim miktarına değil, aynı zamanda etkin piyasa düzenlemelerine de bağlıdır. Eştürk ve Kaya’ya (2023) göre, tarım ve gıda piyasalarında uygulanan regülasyonlar, piyasa istikrarının sağlanması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca hayvansal üretim de tarımsal ihracatın çeşitlendirilmesine katkı sağlayan önemli bir alt sektör olarak değerlendirilmektedir (Bulut, 2025). Sonuç olarak, tarım sektörü dış ticaret gelirleri, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Küresel ekonomiye entegrasyonun arttığı günümüzde, verimlilik artışı, etkin destekleme politikaları ve uluslararası standartlara uyum, tarım sektörünün dış ticaretteki rekabet gücünü belirleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.2. Sürdürülebilirlik ve Biyoekonomi Yaklaşımı

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma anlayışının güçlenmesiyle birlikte, biyoekonomi ve yeşil ekonomi yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Biyoekonomi, biyolojik kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması yoluyla ekonomik değer yaratılmasını amaçlayan bir kalkınma modeli olarak tanımlanmaktadır. Özellikle tarım sektörü, yenilenebilir biyolojik kaynakların temel üretim alanı olması nedeniyle biyoekonominin merkezinde yer almaktadır (Canbulut, 2024).

Sürdürülebilirlik perspektifi, ekonomik büyümenin çevresel koruma ve kaynak verimliliği ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Altuntaş (2024), döngüsel ekonomi modelinin sürdürülebilir kalkınma ve enerji politikaları açısından önemli fırsatlar sunduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Yıldız (2025), yenilenebilir ve döngüsel ekonomi uygulamalarının Türkiye'nin dış ticaret potansiyelini artırabileceğini ifade etmektedir.

Yeşil ekonomi yaklaşımı, doğal kaynakların etkin kullanımını teşvik ederek çevresel etkilerin azaltılmasını hedeflemektedir. Konu (2025), yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmekte ve çevre dostu üretim modellerinin ekonomik büyümeyi destekleyebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca yenilenebilir enerji kullanımı, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir araç olarak görülmektedir (Şen, 2025). Bu çerçevede, biyoekonomi yaklaşımı, tarımsal üretim ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında önemli bir köprü oluşturmaktadır.

3.3. Akıllı Tarım (Smart Agriculture) ve Dijitalleşme

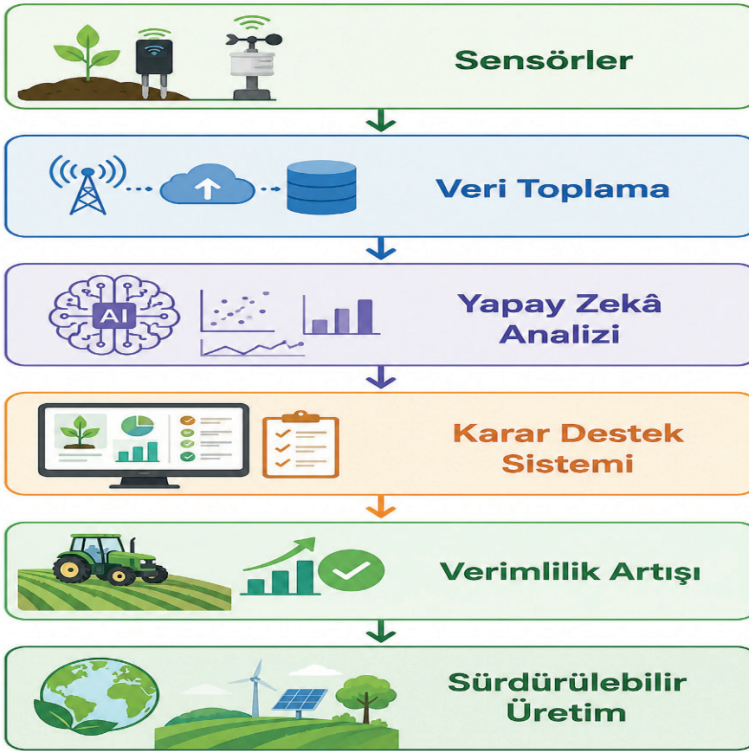
Dijital teknolojilerde meydana gelen hızlı gelişmeler, tarımsal üretim süreçlerinde önemli değişikliklere yol açmış ve akıllı tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Akıllı tarım yaklaşımı; sensör teknolojileri, nesnelerin interneti, yapay zekâ, büyük veri analizi ve uzaktan algılama sistemleri gibi dijital araçlardan yararlanarak üretim faaliyetlerinin daha etkin ve kontrollü bir şekilde yürütülmesini hedeflemektedir.

Tarım sektöründe dijitalleşmenin yaygınlaşması, kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak sağlarken üretim maliyetlerinin azaltılmasına ve verimlilik düzeyinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Göl ve Tarhan'ın (2024) belirttiği üzere, dijital tarım uygulamaları Avrupa Birliği'nin çevresel ve iklim odaklı politikalarıyla uyumlu sürdürülebilir üretim modellerinin geliştirilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Benzer şekilde Demirel vd. (2025), Tarım 4.0 teknolojilerinin dijital dönüşüm sürecindeki gıda sistemlerinin temel yapı taşlarından biri hâline geldiğini vurgulamaktadır.

İklim değişikliği, su kıtlığı ve doğal kaynaklar üzerindeki baskının giderek arttığı günümüzde, dijital teknolojiler iklim akıllı tarım uygulamalarının geliştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Özgüven vd. (2025), dijital çağın sağladığı yeniliklerin sürdürülebilir tarım uygulamalarını desteklediğini ve çevresel risklerin azaltılmasında etkili araçlar sunduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra görüntü işleme teknikleri, yapay zekâ tabanlı analizler ve veri odaklı karar destek sistemleri, tarımsal faaliyetlerde doğruluk oranını yükseltmekte ve üretim performansını artırmaktadır (Yıldırım, 2025).

Genel olarak değerlendirildiğinde, akıllı tarım teknolojileri üretim verimliliğinin artırılması, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve sektörün rekabet kapasitesinin güçlendirilmesi açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle dijitalleşme, tarım sektörünün geleceğini şekillendiren ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sunan temel politika alanlarından biri olarak görülmektedir.

Şekil 3. Akıllı Tarım Ekosistemi

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3, akıllı tarım sistemlerinin işleyiş mekanizmasını göstermektedir. Sensörler ve veri toplama sistemleri aracılığıyla elde edilen bilgiler, yapay zekâ ve veri analitiği yardımıyla değerlendirilmekte ve üreticilere karar destek hizmeti sunmaktadır. Böylece kaynak kullanımı optimize edilmekte, üretim maliyetleri azaltılmakta ve sürdürülebilir üretim süreçleri desteklenmektedir. Akıllı tarım uygulamaları, dijital dönüşümün tarım sektöründeki en önemli yansımalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

4. Turizm Sektörünün Evrimi: E-Ticaret ve İstihdamdan Yeşil Turizme

Turizm sektörü, gelişmekte olan ekonomiler için sadece bir döviz kazandırıcı hizmet alanı değil; aynı zamanda sosyoekonomik kalkınmayı tetikleyen, istihdam yaratan ve bölgesel eşitsizlikleri azaltan çok boyutlu bir mekanizmadır. Yıllar içinde bu sektör, salt bir gelir kalemi olmaktan çıkarak; teknolojik entegrasyonu, kültürel sürdürülebilirliği (şehir turizmi) ve nihayetinde çevresel duyarlılığı (yeşil turizm) kapsayan yapısal bir evrim geçirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de turizm sektörünün yerel kalkınmadan yeşil ekonomiye uzanan dönüşüm süreci üç ana başlık altında incelenmektedir.

Tablo 3. Kitle Turizmi ile Sürdürülebilir/Yeşil Turizm Paradigmalarının Karşılaştırılması

Karşılaştırma Kriteri	Geleneksel Kitle Turizmi	Sürdürülebilir / Yeşil Turizm
Büyüme Odaklılık	Niceliksel (Maksimum turist sayısı)	Niteliksel (Katma değer ve yerel kalkınma)
Kırılganlık Seviyesi	Dışsal şoklara (terör, kriz) yüksek duyarlılık	Kültürel çeşitlilik ve şehir turizmi ile esneklik
Çevresel Etki	Yüksek karbon ayak izi, yoğun ekolojik baskı	Enerji verimliliği, yeşil sertifikasyon (Yeşillenen Oteller)
İstihdam Yapısı	Mevsimsel ve düşük nitelikli işgücü ağırlıklı	Yıl boyu süren, yerel halkı kapsayan yeşil istihdam

Kaynak: Yazar tarafından; Karaduman (2025), Kutluay Tutar ve Kalıncılıç (2020), Tutar vd. (2020), Kutluay Tutar ve Musayeva (2024), Kutluay Tutar (2015) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3, turizm sektöründe geleneksel kitle turizmi anlayışından sürdürülebilir ve yeşil turizm paradigmasına doğru yaşanan dönüşümü ortaya koymaktadır. Geleneksel kitle turizmi yaklaşımı, turist sayısını ve kısa vadeli gelir artışını önceleyen niceliksel bir büyüme modeli üzerine kurulurken, sürdürülebilir turizm yaklaşımı yerel kalkınma, katma değer yaratımı ve çevresel korumayı birlikte hedefleyen niteliksel bir büyüme anlayışını benimsemektedir. Bunun yanında, kitle turizmi; terör olayları, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi dışsal şoklara karşı yüksek düzeyde kırılganlık gösterirken, kültürel miras, şehir turizmi ve alternatif

turizm türlerine dayanan sürdürülebilir turizm modeli daha esnek ve dirençli bir yapı sunmaktadır.

4.1. İstihdam, Yoksulluk ve Yerel Rekabet Gücü

Makroekonomik perspektiften bakıldığında, turizm sektörü, emek-yoğun yapısı itibarıyla istihdam yaratma kapasitesi en yüksek olan ve işsizliği azaltmada doğrudan etki gösteren stratejik bir alandır. Sektörün yarattığı bu istihdam hacmi, doğrudan ve dolaylı çarpan etkileriyle gelir dağılımını iyileştirmekte ve makro düzeyde yoksullukla mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Literatürde, dünyadaki ve Türkiye’deki turizm gelirlerinin yoksulluğu azaltma üzerindeki net etkilerini inceleyen çalışmalar, sektörün kapsayıcı büyüme açısından vazgeçilmez olduğunu doğrulamaktadır (Karaduman, 2025).

Turizmin makroekonomik etkilerinin yerele yansması ise bölgesel kalkınma dinamikleri üzerinden okunmalıdır. Niğde ili özelinde yerel halkın görüşleri çerçevesinde yapılan ampirik bir araştırma, turizmin yerel ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak algılandığını ve bölgesel refahı tabana yaydığını göstermektedir (Kutluay Tutar ve Kalıncılıç, 2020). Bu kalkınma potansiyelinin sürdürülebilmesi ise bölgelerin rekabet gücüne bağlıdır. Türkiye’nin coğrafi olarak tam orta noktasında yer alan TR71 Düzey 2 bölgesindeki iller üzerine yapılan sektörel analizler, turizmin bölgesel rekabet avantajı yaratmadaki önemini ve stratejik planlamanın gerekliliğini teorik ve pratik düzlemde ortaya koymaktadır (Bal vd., 2023).

4.2. Dijitalleşme, Medeniyet Şehirleri ve Kırılganlıklar

Turizm sektörü, teknolojik gelişmelere en hızlı entegre olan alanların başında gelmektedir. Türkiye’de turizmin dijitalleşme serüveni, erken dönem e-ticaret uygulamalarıyla başlamış; Nevşehir (Kapadokya) gibi küresel turizm destinasyonlarında e-ticaret adaptasyonunun sektörün pazarlama ve erişim kapasitesini nasıl dönüştürdüğü literatürde erken safhalarda tespit edilmiştir (Tutar vd., 2007).

Ancak sektörün dijital ve küresel entegrasyonu ne kadar yüksek olursa olsun, turizm dışsal şoklara karşı son derece hassas ve kırılgan bir yapıya sahiptir. Bölgesel istikrarsızlıklar ve özellikle terör olayları, turizm talebini doğrudan ve ani bir biçimde daraltarak sektörün “kırılgan yüzünü” ortaya çıkarmakta, ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Tutar vd., 2020). Bu kırılganlıkları aşmanın ve sektörü çeşitlendirmenin en etkili yollarından biri ise kültürel mirasa dayalı “şehir turizmi” konseptidir. Sürdürülebilir turizm şemsiyesi altında, Türk dünyasının medeniyet başkenti Şeki (Azerbaycan) uygulaması üzerinden yapılan incelemeler, tarihsel ve kültürel dokunun korunarak turizme kazandırılmasının, sektörün dışsal şoklara karşı direncini

artırdığını ve yerel kalkınmayı desteklediğini göstermektedir (Kutluay Tutar ve Musayeva, 2024).

4.3. Yeşil Turizm ve Çevresel Entegrasyon

Turizm sektörünün küresel ısınma ve çevresel tahribat karşısında yeniden konumlanması, sektörün evrimindeki son ve en kritik aşamayı temsil etmektedir. Geleneksel kitle turizminin yarattığı ekolojik baskılar, “yeşil ekonomi” kavramının turizm politikalarına entegre edilmesini zorunlu kılmıştır (Erkan vd., 2013). Teorik düzeydeki bu çevresel farkındalık, zamanla sektörde somut projelere dönüşmüştür. Türkiye’de turizm sektöründe ortaya çıkan yeni trendler kapsamında uygulanan “Yeşillenen Oteller Projesi”, konaklama tesislerinde karbon ayak izini azaltmayı, enerji verimliliğini sağlamayı ve çevre dostu sertifikasyon süreçlerini teşvik eden yenilikçi bir sektörel dönüşüm hamlesi olarak öne çıkmaktadır (Kutluay Tutar, 2015).

Bu mikro ve sektörel düzeydeki yeşil dönüşümün makro düzeyde sürdürülebilmesi ise uluslararası normlara uyumla mümkündür. Özellikle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci, çevre dostu turizm politikalarının yasal ve kurumsal bir zemine oturmasını sağlamıştır. Bu uyum süreci kapsamındaki uygulamalar, Türkiye’nin turizm politikalarının sadece büyüme odaklı değil, aynı zamanda AB standartlarında çevresel sürdürülebilirliği merkez alan yapısal bir reform niteliğinde olduğunu kanıtlamaktadır (Yıldırım ve Keleş, 2022).

5. Lojistik ve Ulaşım Sektörlerinde Kalkınma Paradigmaları

Lojistik ve ulaşım sektörlerindeki kalkınma paradigmatları, sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarını oluşturan strateji ve uygulamaların evrimini yansıtmaktadır. Geleneksel ulaşım modellerinden dijital ve akıllı sistemlere geçiş, bu alanlarda verimlilik artışını ve çevresel uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. Tedarik zinciri verimliliği ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki denge, sektörün başlıca önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, lojistik altyapısında gerçekleştirilen iyileştirmeler ve bölgesel bütünleşme projeleri, ekonomik entegrasyonu güçlendirmekte ve gelişmiş ulaşım ağlarının kurulmasını teşvik etmektedir. Dijital dönüşüm ise, blockchain teknolojileri, nesnelerin interneti ve veri analitiği gibi yeniliklerle sektörlerin karbon ayak izinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, sürdürülebilirlik odaklı yatırımlar, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımı ile uyumlu hale getirilmektedir. Bu paradigmatlar doğrultusunda, sürdürülebilir ulaşım teslimat ve nakliye süreçleri, çevresel etkilerin minimize edilerek ekonomik rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Sonuç itibarıyla, lojistik ve ulaşım sektörlerinin sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonu, bölgesel ekonomik gelişmeyi desteklemekle birlikte, karbon emisyonlarının azaltılması ve doğa

dostu ulaşım çözümlerinin yaygınlaştırılması açısından büyük önem arz etmektedir (Mersin, 2025).

Tablo 4. *Lojistikte Yeşil Dönüşüm Unsurları*

Geleneksel Lojistik	Yeşil Lojistik
Fosil yakıt	Yenilenebilir enerji
Karbon yoğun	Düşük karbon
Manuel takip	Dijital izleme
Yüksek emisyon	Emisyon azaltımı

Kaynak: Yazar tarafından; Güngör ve Çat (2025), Yeşilyaprak (2025), Mersin (2025), Güngör ve Abukalloub (2026) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4, lojistik sektöründe yaşanan sürdürülebilirlik temelli dönüşümü ortaya koymaktadır. Geleneksel lojistik sistemleri maliyet ve hız odaklı bir yapıya sahipken, yeşil lojistik yaklaşımı karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve çevresel etkilerin en aza indirilmesi hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu dönüşüm, lojistik sektörünün sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

5.1. Tedarik Zinciri Verimliliği ile Çevresel Sürdürülebilirlik Arası Denge

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için tedarik zincirlerinde operasyonel etkinlik ile çevresel sorumluluk arasında dengeli bir yapı kurulması büyük önem taşımaktadır. Geleneksel tedarik zinciri anlayışı ağırlıklı olarak maliyet minimizasyonu ve teslimat hızına odaklanırken, günümüzde çevresel etkilerin azaltılması ve sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanması da performans değerlendirmelerinin temel unsurları arasına girmiştir. Bu doğrultuda sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi; kaynakların verimli kullanılması, atık oluşumunun azaltılması ve karbon salımlarının sınırlandırılması gibi hedefleri ön plana çıkarmaktadır (Güngör ve Çat, 2025).

Tedarik zincirlerinde sürdürülebilirlik performansının izlenmesi ve iyileştirilmesi amacıyla çeşitli performans ölçüm sistemlerinden yararlanılmaktadır. Çalışır (2024), SCOR modelinin sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarının değerlendirilmesinde kapsamlı ve işlevsel bir çerçeve sunduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Eneş (2022), işletmelerin sürdürülebilirlik odaklı stratejileri ile lojistik performans göstergeleri arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, sürdürülebilirlik uygulamalarının yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmayıp işletmelerin rekabet gücünü de desteklediğini göstermektedir.

Dijital dönüşüm süreci ve Endüstri 5.0 uygulamaları, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminin gelişiminde önemli rol oynayan unsurlar arasında yer almaktadır. Yeni nesil teknolojilerin kullanımı, tedarik zinciri süreçlerinde şeffaflığın artırılmasına, bilgi akışının hızlandırılmasına ve kaynakların daha etkin biçimde yönetilmesine olanak sağlamaktadır (Suzan, 2026). Ayrıca veri analitiği, yapay zekâ ve otomasyon teknolojileri sayesinde süreçlerin izlenebilirliği güçlenmekte ve karar alma mekanizmalarının etkinliği artmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, ekonomik verimlilik ile çevresel sorumluluk anlayışını bir araya getiren bütüncül bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, işletmelerin hem rekabet avantajı elde etmelerine hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunmalarına imkân sağlamaktadır.

5.2. Altyapı Yatırımları ve Bölgesel Bütünleşme

Altyapı yatırımları, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmanın temel belirleyicilerinden biridir. Ulaşım, enerji, iletişim ve dijital altyapıya yapılan yatırımlar, bölgeler arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendirerek üretim ve ticaret faaliyetlerinin etkinliğini artırmaktadır. Bu nedenle altyapı yatırımları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma perspektifinde altyapı yatırımları yalnızca ekonomik fayda sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği de desteklemektedir. Engin (2025), akıllı şehir uygulamalarında teknoloji ve altyapının sürdürülebilir şehircilik hedeflerine önemli katkılar sunduğunu belirtmektedir. Gökşen ve Efeoğlu (2026) ise dijital, yeşil ve sosyal dönüşümün birlikte ele alınmasının sürdürülebilir kalkınma açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Bölgesel bütünleşmenin güçlendirilmesinde finansal araçlar da önemli bir rol oynamaktadır. Başoğlu (2024) yeşil finansman uygulamalarının sürdürülebilir yatırımları desteklediğini belirtirken, Günay (2025) yeşil tahvillerin altyapı projelerinin finansmanında yeni fırsatlar sunduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda, altyapı yatırımları ve bölgesel bütünleşme, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutlarını destekleyen temel unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

5.3. Dijital Dönüşüm ve Karbon Ayak İzinin Azaltılması

Dijital dönüşüm, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte enerji tüketimi, üretim süreçleri ve lojistik operasyonlar daha etkin bir şekilde yönetilebilmekte, bu durum kaynak

kullanımında verimliliği artırırken sera gazı emisyonlarının azaltılmasına da katkı sağlamaktadır. Özellikle veri analitiği, yapay zekâ uygulamaları ve akıllı sistemler, çevresel performansın iyileştirilmesine yönelik yenilikçi çözümler sunarak sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemektedir.

Yeşilyaprak'a (2025) göre, dijitalleşme lojistik sektöründe operasyonel etkinliği artırmakta ve kaynakların daha verimli kullanılmasına imkân tanımaktadır. Benzer şekilde, Kete (2025) yeşil dönüşüm ile dijital dönüşüm süreçlerinin birbirini tamamlayan iki temel unsur olduğunu vurgulamakta ve bu bütünleşik yaklaşımın Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Düşük karbonlu ekonomik yapının oluşturulmasında yalnızca teknolojik gelişmeler değil, aynı zamanda kamu politikaları ve düzenleyici mekanizmalar da belirleyici olmaktadır. Bu kapsamda Çetin ve Özen (2025), yeşil vergilendirme uygulamalarının sürdürülebilir dijitalleşme süreçlerini teşvik ederek çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayabileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra Sürmeli (2025), akıllı teknolojilerin ve dijital sistemlerin karbon nötrlüğü hedeflerine ulaşılmasında önemli avantajlar sunduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, dijital dönüşüm çevresel sürdürülebilirliği güçlendirmekte, kaynak verimliliğini artırmakta ve karbon emisyonlarını azaltmakta önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle, dijital teknolojiler sürdürülebilir kalkınma politikalarının temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmekte ve düşük karbonlu ekonomik dönüşüm süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır.

6. Makroekonomik Sentez: İkiz Dönüşüm (Yeşil ve Dijital Kalkınma)

Tarım, turizm ve ulaştırma sektörlerinde son dönemde yaşanan dönüşümler, Türkiye ekonomisinde gerçekleşen geniş kapsamlı yapısal değişimlerin önemli bir göstergesidir. Bu değişim süreci, çevresel sürdürülebilirlik ile dijitalleşmeyi aynı çerçevede ele alan ikiz dönüşüm yaklaşımı doğrultusunda şekillenmektedir. İkiz dönüşüm anlayışı, bir yandan karbon salımlarının azaltılmasını, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasını ve çevresel sürdürülebilirliğin güçlendirilmesini amaçlarken, diğer yandan dijital teknolojilerin ekonomik ve sosyal süreçlere entegrasyonunu teşvik etmektedir. Kete'nin (2025) ifade ettiği üzere, yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm birbirini destekleyen iki temel süreç olup, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kritik bir role sahiptir.

Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi, Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı kapsamında ortaya çıkan yeni düzenlemeler ve küresel ölçekte giderek önem kazanan iklim politikaları, kalkınma ve büyüme anlayışının yeniden

değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu yeni yaklaşımda ekonomik başarı yalnızca üretim hacmi veya gelir artışıyla ölçülmemektedir; çevresel etkilerin azaltılması, enerji kaynaklarının daha verimli kullanılması ve sürdürülebilir üretim modellerinin yaygınlaştırılması gibi unsurlar da kalkınmanın temel göstergeleri arasındadır.

İkiz dönüşüm sürecinin sektörel yansımaları farklı alanlarda somut biçimde görülmektedir. Tarım sektöründe dijital teknolojilerin üretim süreçlerine entegrasyonu verimlilik ve kaynak etkinliğini artırırken, turizm sektöründe sürdürülebilir destinasyon yönetimi uygulamaları çevresel ve kültürel değerlerin korunmasına katkı sağlamaktadır. Ulaştırma alanında ise düşük karbonlu lojistik çözümleri ve akıllı ulaşım sistemleri, çevresel etkilerin azaltılmasına yönelik önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır (Büyükkiraz, 2025). Bu gelişmeler, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirliğin birlikte ele alındığı yeni kalkınma anlayışının sektörler üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 4. İkiz Dönüşüm Çerçevesi

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4, çalışmanın temel kavramsal çerçevesini oluşturan ikiz dönüşüm yaklaşımını göstermektedir. Yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm, birbirini tamamlayan iki süreç olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine hizmet etmektedir. Yeşil dönüşüm, çevresel sürdürülebilirlik ve karbon azaltımını desteklerken, dijital dönüşüm verimlilik artışı ve teknolojik yenilikleri teşvik etmektedir. Bu iki sürecin birlikte uygulanması, ekonomik rekabet gücünün artırılması, kaynak verimliliğinin geliştirilmesi ve uzun vadeli kalkınmanın sağlanması açısından stratejik önem taşımaktadır.

6.1. Kahverengi Ekonomiden Döngüsel Ekonomi ve Yeşil İstihdama

Makroekonomik dönüşümün temel aşamalarından biri, yüksek kaynak tüketimine dayalı geleneksel üretim modelinden döngüsel ekonomi yaklaşımına geçiştir. Kahverengi ekonomi olarak adlandırılan geleneksel modelde ekonomik büyüme büyük ölçüde doğal kaynak tüketimine ve fosil yakıt kullanımına dayanırken, döngüsel ekonomi kaynakların yeniden kullanılması, geri dönüşüm ve atık minimizasyonu ilkeleri üzerine kuruludur (Tutar vd., 2021).

Bolayır ve Eroğlu (2025), farklı ülkelerin deneyimlerinden hareketle döngüsel ekonominin sürdürülebilir kalkınma açısından önemli fırsatlar sunduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Altuntaş (2024), döngüsel ekonomi modelinin enerji politikalarıyla bütünleşmesinin çevresel ve ekonomik kazanımlar sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Ayturan vd., (2025)'e göre ise Türkiye'nin iklim politikalarında döngüsel ekonomi uygulamalarının yaygınlaştırılmasının, sürdürülebilir üretim ve tüketim hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Döngüsel ekonominin önemli sonuçlarından biri de yeşil istihdamın gelişmesidir. Yenilenebilir enerji, geri dönüşüm, sürdürülebilir tarım, enerji verimliliği ve çevre teknolojileri gibi alanlarda ortaya çıkan yeni iş alanları, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirliği birlikte desteklemektedir. Bu nedenle, yeşil istihdam yalnızca çevre politikalarının değil, aynı zamanda kalkınma ve işgücü politikalarının da önemli bir bileşeni hâline gelmiştir (Köksal, 2024).

6.2. Kurumsal Entegrasyon ve Çevre Politikalarının Avrupalılaşması

İkiz dönüşüm sürecinin etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi, yalnızca ekonomik ve teknolojik alanlarda gerçekleştirilecek değişimlerle sınırlı değildir; aynı zamanda kurumsal yapıların da bu dönüşüme uyum sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin çevre politikaları, son yıllarda uluslararası sürdürülebilirlik standartları ve özellikle Avrupa Birliği'nin çevre alanındaki düzenlemeleri doğrultusunda önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Avrupa Birliği tarafından geliştirilen çevre standartları, karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik düzenlemeler ve sürdürülebilirlik politikaları, Türkiye'nin hem ekonomik faaliyetlerini hem de kurumsal yapılanmasını doğrudan etkilemektedir. Bulgur'un (2023) çalışması, Avrupa Birliği'nde şekillenen çevresel güvenlik normlarının Türkiye'ye aktarım sürecini ele alarak çevre politikalarında kurumsal uyumun önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda dönüşüm süreci, yalnızca yasal düzenlemelerin güncellenmesini değil; kamu kurumları, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları arasında sürdürülebilirlik eksenli iş birliği ve yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesini de içermektedir.

Öte yandan, Avrupa Birliği tarafından uygulamaya konulan Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (CBAM) gibi araçlar, özellikle dış ticarete konu olan sektörlerde çevresel standartlara uyumu zorunlu hâle getirmektedir. Bu durum, çevre politikalarının Avrupa Birliği normlarıyla uyumlaştırılmasını yalnızca çevresel bir sorumluluk olmaktan çıkarıp ekonomik rekabetçiliğin sürdürülebilmesi açısından da stratejik bir gereklilik hâline getirmektedir. Dolayısıyla, çevre politikalarının Avrupalılaşması süreci, Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki konumunu güçlendirmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum sağlaması bakımından önemli bir dönüşüm alanı olarak değerlendirilmektedir (Güngör ve Abukalloub, 2026).

6.3. Makro-Finansal Uyum: Yeşil Para Politikaları

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılmasında finansal sistemin yönlendirici ve destekleyici bir işlevi bulunmaktadır. Yeşil dönüşüm sürecinin etkin biçimde finanse edilebilmesi için kamu otoriteleri, finansal kuruluşlar ve sermaye piyasası aktörleri arasında koordinasyon sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, yeşil para politikaları, çevresel hedeflerle uyumlu yatırım kararlarını teşvik eden ve sürdürülebilir finansman modellerinin geliştirilmesini destekleyen önemli araçlar arasında değerlendirilmektedir.

Kutluay Tutar vd. (2025), Türkiye'de yeşil para politikalarının merkez bankası uygulamaları, finans sektörü ve kamu politikaları kapsamında giderek daha fazla önem kazandığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Şimşek ve Tunalı (2022), yeşil finans uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kritik bir finansman mekanizması olarak öne çıktığını belirtmektedir. Elitaş ve Arslan (2024) ise yeşil bankacılık uygulamalarının çevresel sorumluluk taşıyan projelere finansman sağlayarak finans sektörünün sürdürülebilirlik ekseninde dönüşümüne katkıda bulunduğunu ifade etmektedir.

Günümüzde yeşil tahviller, sürdürülebilir yatırım fonları, çevreci kredi modelleri ve benzeri finansal araçlar; yenilenebilir enerji projeleri, temiz teknoloji yatırımları ve düşük karbonlu altyapı çalışmalarının desteklenmesinde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu araçlar aracılığıyla finans sektörü, yalnızca ekonomik kaynakların dağıtımını sağlayan bir yapı olmaktan çıkarak çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sunan stratejik bir aktör hâline gelmektedir. Böylece sürdürülebilir finans yaklaşımı, ekonomik büyüme ile çevresel koruma arasındaki uyumun sağlanmasında önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 5. Tarım-Turizm-Lojistik Sektörlerinin İkiz Dönüşüm Karşılaştırması

Sektör	Yeşil Dönüşüm	Dijital Dönüşüm
Tarım	Biyoeкономи	Akıllı Tarım
Turizm	Yeşil Oteller	E-Turizm
Lojistik	Yeşil Lojistik	Akıllı Lojistik

Kaynak: Yazar tarafından; Bağcı (2025), Karaduman (2025), Yeşilyaprak (2025), Kete (2025) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 5, çalışmada incelenen üç temel sektörün ikiz dönüşüm kapsamında deneyimlediği dönüşüm süreçlerini özetlemektedir. Tarım sektöründe akıllı tarım ve biyoeкономи, turizm sektöründe yeşil turizm ve dijital uygulamalar, lojistik sektöründe ise yeşil lojistik ve akıllı sistemler ön plana çıkmaktadır. Bu tablo, farklı sektörlerdeki dönüşüm süreçlerinin ortak olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine hizmet ettiğini göstermektedir.

7. Sonuç ve Politika Önerileri

Çalışma boyunca incelendiği üzere, kalkınma iktisadı literatürü ve Türkiye'nin makroekonomik stratejileri, sadece niceliksel büyüme hedefleriyle sınırlı kalmayıp, çevresel ve teknolojik dinamikleri merkezine alan çok boyutlu bir yapıya evrilmiştir. Geleneksel büyüme anlayışını geride bırakan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, zaman içerisinde döngüsel ekonomi ve sonunda “ikiz dönüşüm” (dijital ve yeşil dönüşüm) paradigmasıyla olgunlaşmıştır. Bu yeni vizyon, ekonomik kalkınmanın ve küresel rekabet gücünün sürdürülebilirliği açısından stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kalkınmanın lokomotifi olan tarım, turizm ve lojistik sektörleriyle yapılan analizler, bu yapısal dönüşümün reel ekonomideki somut yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır. Tarım sektöründe biyoeкономи ve akıllı tarım uygulamaları, kaynak verimliliğini, gıda güvenliğini ve uluslararası rekabet gücünü artırmaktadır. Turizm sektörü, geleneksel kitle turizminin yarattığı ekolojik baskı ve dışsal şoklara karşı taşıdığı kırılganlıklardan sıyrılarak; yeşil turizm, e-turizm ve kültürel miras odaklı uygulamalarla daha dirençli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmaktadır. Kalkınmanın mekânsal ve ticari dolaşım sistemini oluşturan lojistik sektöründe ise yeşil lojistik yaklaşımları ve tedarik zincirlerindeki dijital izlenebilirlik, karbon ayak izinin azaltılmasında ve bölgesel bütünleşmenin sağlanmasında kilit bir rol üstlenmektedir.

Bu sektör dönüşümlerinin makroekonomik düzeyde kalıcı olması, yalnızca teknolojik adaptasyonla değil, kurumsal ve finansal altyapının da bu sürece tam entegrasyonu ile mümkündür. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (CBAM) gibi uluslararası normlara uyum sağlama çabası, çevre politikalarının Avrupalılaştırmasını ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dönüşüm

sürecinin maliyetlerini yönetmek ve çevre dostu yatırımları teşvik etmek amacıyla yeşil tahviller, sürdürülebilir bankacılık ve çevre odaklı kredi mekanizmaları gibi “yeşil para politikalarının” etkinleştirilmesi, sürecin finansal sürdürülebilirliğini güvence altına almaktadır.

Bu yapısal sentez doğrultusunda, karar alıcılara ve politika yapıcılara yönelik şu stratejik öneriler sunulmaktadır:

1. Makroekonomik ve Finansal Politikalar:

- **Yeşil Finansman ve Merkez Bankası Eşgüdümü:** İklim değişikliği riskleri, klasik bir çevre sorunu olmanın ötesinde sistemik bir finansal risk olarak değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve bankacılık sektörünün, yeşil kredi mekanizmalarını genişletmesi ve karbon nötr hedefine yönelik yatırımları (örneğin akıllı tarım ve yeşil lojistik projelerini) destekleyen “yeşil para politikalarını” daha agresif bir şekilde uygulamaya alması gerekmektedir.

- **Çevre Politikalarının Tam Entegrasyonu:** AB Yeşil Mutabakatı (Green Deal) çerçevesinde, sınırda karbon düzenlemesi gibi mekanizmalara karşı rekabet gücünü kaybetmemek için ulusal çevre mevzuatı ve emisyon ticaret sistemleri ivedilikle uluslararası normlara (Avrupalılaşıma) tam uyumlu hale getirilmelidir.

2. Tarım ve Gıda Güvenliği Politikaları:

- **Akıllı Tarım ve Biyoekonomi Teşvikleri:** Geleneksel üretimden dijital tarıma geçişi hızlandırmak amacıyla, tarımsal desteklemeler teknoloji ve veri odaklı yatırımlara (sensör teknolojileri, hassas tarım) kaydırılmalıdır. Doğu Avrupa ülkeleriyle yapılan karşılaştırmalı analizlerin de gösterdiği üzere, tarımda dijital altyapının güçlendirilmesi uluslararası rekabetçiliğin ön koşuludur.

- **Döngüsel Tarım:** Biyoekonomi stratejisi ulusal düzeyde bir devlet politikası olarak benimsenmeli, tarımsal atıkların enerji ve gübre olarak sisteme geri kazandırıldığı döngüsel mekanizmalar yasal teşviklerle desteklenmelidir.

3. Turizm Sektörü Politikaları:

- **Dayanıklılık ve Kültürel Çeşitlilik:** Turizm sektörünün terör, pandemi veya ekonomik krizler gibi dışsal şoklara karşı kırılganlığını azaltmak için kitle turizmi bağımlılığından kurtulunmalıdır. Bu bağlamda, medeniyet şehirleri konsepti ve kültür turizmi desteklenerek sektörel çeşitlilik sağlanmalıdır.

- **Yeşil Sertifikasyonun Yaygınlaştırılması:** “Yeşillenen Oteller” ve benzeri eko-turizm uygulamaları istisna olmaktan çıkarılarak sektörel bir

standart haline getirilmelidir. Tesislerin enerji verimliliği ve atık yönetimi performansları, turizm teşviklerinin temel kriteri olmalıdır.

4. Lojistik ve Ulaştırma Politikaları:

- **Yenilenebilir Enerji Entegrasyonu:** Lojistik köylerin ve transit taşımacılık koridorlarının enerji ihtiyaçlarının, yenilenebilir enerji kaynaklarından (güneş, rüzgâr) karşılanmasına yönelik altyapı yatırımlarına öncelik verilmelidir.

- **Dışsal Maliyetlerin İçselleştirilmesi:** Ulaştırma sektörünün yarattığı çevresel tahribat ve karbon emisyonları, “kirleten öder” prensibi çerçevesinde vergilendirme veya karbon fiyatlandırma araçlarıyla içselleştirilerek, sektörün yeşil lojistik standartlarına geçişi hızlandırılmalıdır.

Şekil 5. Türkiye’nin İkiz Dönüşüm ve Sürdürülebilir Kalkınma Modeli

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5, çalışmanın genel sentezini ortaya koymaktadır. Modelde sürdürülebilir kalkınmanın temel aracı olarak ikiz dönüşüm yaklaşımı ele alınmakta ve tarım, turizm ile lojistik sektörlerinde yaşanan dönüşümlerin ekonomik rekabet gücü, yeşil istihdam, düşük karbonlu büyüme ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri gösterilmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’nin 2053 net sıfır emisyon hedefi ve sürdürülebilir kalkınma vizyonu için sektörler arası bütünleşik bir dönüşüm stratejisinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’nin kalkınma serüveni; sektörel bazda teknolojik ve ekolojik dönüşümün eşzamanlı olarak sağlandığı, makro düzeyde ise finansal ve kurumsal altyapının bu dönüşüme hizmet edecek şekilde yeniden dizayn edildiği bütüncül bir “İkiz Dönüşüm” mimarisi ile sürdürülebilir kılınacaktır.

KAYNAKLAR

- Abukalloub, A., Kutluay Tutar, F., & Erkan Bal, Ç. (2025). TÜRKİYE'DE YEŞİL PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI: MERKEZ BANKASI, BANKACILIK SEKTÖRÜ VE KAMU POLİTİKALARININ ROLÜ. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 155-168. <https://izlik.org/JA35HF58BX>
- Ağır, H., & Önder, F. (2025). TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 1442-1455. <https://izlik.org/JA72HA39MZ>
- Altuntaş, C. (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Döngüsel Ekonomi Modelinin Enerji Politikalarına Etkilerinin İncelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Asil, A. A. (2025). *Sürdürülebilirlik ve eğitim: Kavramlar, politikalar ve uygulamalar*. ResearchGate.
- Aslan, Ö. F. (2025). *Yerel kalkınmada kümelenmenin (yığınlaşmanın) yeri ve önemi: İnegöl örneği*. II. Uluslararası İnegöl Araştırmaları Sempozyumu, Bursa, Türkiye, 9 - 11 Ekim 2025, ss.95-105, (Tam Metin Bildiri)
- Avşar, G. (2024). *Türkiye'de tarımda dijital dönüşüm kapsamında uygun bir tarım makineleri ve teknolojileri sanayi kümelenme modeli geliştirilmesi* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi (Turkey)).
- Aydın, F. F., Eştürk, Ö., & Levent, C. (2024). Tarımsal Verimliliğin Ekonomik Büyüme ve Kentleşme Üzerindeki Etkisi: BRICS-T Ülkeleri Örneği. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 10(1), 1-12. <https://doi.org/10.61513/tead.1373430>
- Ayturan, Z. C., Dinçbaş, T., & Hasar, H. (2025). TÜRKİYE'NİN İKLİM POLİTİKALARI VE DÖNGÜSEL EKONOMİ. Çevre Şehir ve İklim Dergisi, (7), 12-28.
- Bağcı, A. (2025). Tarımda Dijital Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik: Türkiye Örneği Üzerinden Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(5), 2313-2333. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1744124>
- Bal, H. Ç., Tutar, F. K., & Sever, Y. (2023). Türkiye'nin tam orta noktasında bulunan tr71 düzey 2 bölgesindeki illerin turizm sektörü açısından rekabet gücü. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 21-39.
- Balcıoğlu, G., & Erdemonar, M. S. (2025). KÜRESEL İKLİM KRİZİ ORTAMINDA ÇEVRECİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARİ YAKLAŞIMLAR. Mekansal Çalışmalar Dergisi, 2(1), 57-69. <https://izlik.org/JA33MZ27AW>
- Balkaya, D., Tutar, F. K., & Tutar, N. F. (2022). Küresel Düşün Yerel Davran: Mikro Temelli Sürdürülebilir Yerel Kalkınma.
- Başoğlu, B. (2024). *Sürdürülebilir kalkınma perspektifinden yeşil finans* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Bolayır, S., & Eroğlu, İ. (2024). TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA. Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi, 13(1), 1-22. <https://izlik.org/JA36WB35GB>

- Bolayır, S., & Eroğlu, İ. (2025). Doğrusaldan döngüsel ekonomiye geçişte bazı ülke örnekleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 83, 221–231. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1577953>
- Bulgur, N. (2023). *Avrupa Birliği'nde çevresel güvenlik normunun oluşumu, konsolidasyonu ve Türkiye'deki yayılımı* [Tez]. Sakarya Üniversitesi.
- Bulut, M. (2025). Tarım Sektöründe Hayvansal Üretimin Yeri: Ekonomik Katkılar ve Geleceğe Yönelik Perspektifler. *International Congresses of Turkish Science and Technology Publishing*, 1105-1111.
- Büyükkiraz, M. (2025). Endüstri 4.0 bağlamında Avrupa Birliği ve Türkiye'nin İkiz Dönüşüm Göstergelerinin Karşılaştırılması. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 7(2), 99-138.
- Canbulut, S., Tutar, F. K., & Tutar, N. F. (2024). Yerel ekonomik kalkınmada sürdürülebilir bir hayat için akıllı şehirler. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 8(43), 472-495.
- Çalışır, C. (2024). *Sürdürülebilir tedarik zinciri performansının değerlendirilmesinde SCOR modelinin incelenmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çat, M. Kutluay Tutar, F., & Abukalloub, A. (2025). Geleneksel Tarımdan Akıllı Tarım Uygulamalarına Dönüşüm Süreci: Türkiye Örneği. *MTÜ Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 46-62. <https://izlik.org/JA34ZB75XE>
- Çetin, H., & Özen, A. (2025). Sürdürülebilir dijitalleşmede mali tedbirler: Karbon ayak izini düzenleyici yeşil vergileme politikaları. *Sürdürülebilir Dijitalleşme Çalışmaları*.
- Çilesiz, Y., & Karaköy, T. (2022), Akıllı Tarım Teknolojilerinin Tarımsal Üretimde Kullanımı. İksad Yayınevi.
- Çoban, S. Tutar, E., & Kutluay Tutar, F., (2020). Turizm sektörünün kırılgan yüzü: Terör. *Journal of Current Researches on Social Sciences*. doi: 10.26579/jocress.357
- Demir, O., Gültekin, G. Ç., & Uzundumlu, A. S. (2023). Türkiye ekonomisinde tarımın yeri ve önemi. *Palandöken Journal of Animal Sciences Technology and Economics*, 2(2), 62-69.
- Demirel, B., Süzer, Ö. Ü., vd. (2025). Tarım 4.0, akıllı tarım uygulamaları ve sürdürülebilir gastronomi: Dijitalleşen gıda sistemlerine yönelik bir literatür değerlendirmesi. *Almería Cultural Heritage and Sustainable Development Book*.
- Elitaş, C., & Arslan, S. (2024). SÜRDÜRÜLEBİLİR YEŞİL BANKACALIK VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 250-271. <https://doi.org/10.29106/fesa.1469378>
- Eneş, E. (2022). *İşletmelerin sürdürülebilirlik stratejileri ile sürdürülebilir tedarik zinciri ve lojistik performansı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir alan araştırması* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Engin, M. (2025). Sürdürülebilir Şehircilikte Teknoloji ve Altyapının Etkisi: Akıllı Şehir Yaklaşımıyla Sürdürülebilirlik Hedefleri. *Journal of Academic Social Science Studies*, 18(103).

- Erkan, Ç., Alpaslan, C., Tutar, E., & Tutar, F. (2014). TURİZM SEKTÖRÜNÜN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 14-27. <https://izlik.org/JA78PY63SY>
- Eştürk, Ö., & Kaya, S. (2023). Gıda ve Tarım Piyasalarında Regülasyonun Önemi. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 472-486. <https://doi.org/10.30586/pek.1332575>
- Gökşen, H., & Efeoğlu, İ. E. (2026). Üçüz Dönüşümün Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Üzerindeki Etkileri: Dijital, Yeşil ve Sosyal Dönüşümün Birlikte Uygulanabilirliği. *Sosyal Mucit Academic Review*, 7(2), 232-250. <https://doi.org/10.54733/smar.1698504>
- Göl, B., & Tarhan, Ç. (2024). Tarımda Dijitalleşmenin Zorlukları ve AB İklim Politikasında Dijital Tarım. *Journal of Information Systems and Management Research*, 6(2), 12-23. <https://doi.org/10.59940/jismar.1504821>
- Gönen, İ. (2024). *Endüstri 4.0 Perspektifinde Türkiye’de Tarım Sektöründe Dijital Dönüşüm: Mevcut Durum Tespitine Yönelik Nitel bir Araştırma* (Master’s thesis, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Günay, B. (2025). Yeşil Tahviller: Sürdürülebilir Finansmanın Yeni Yüzü. *Bankacılık Ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 121-135. <https://doi.org/10.55026/jo-baf.1631034>
- Güngör, A., & Abukalloub, A. (2026, March 25). *Carbon footprint management of logistics activities in the context of green logistics*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19215124>
- Güngör, A., & Çat, M. (2025). *Tedarik zinciri yönetiminde sürdürülebilirlik*. Research-Gate.
- Haydaroğlu, C. (2025). Sürdürülebilir mavi ekonominin makroekonomik etkilerinin değerlendirilmesi. *Çinde İktisadi ve İdari Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar*. Serüven Yayınevi.
- Heşimova, T., & Maharram, K. (2026). Karabağ’ın İktisadi Yeniden Yapılanması: Sürdürülebilir Kalkınma, Sosyal Sermaye ve Millî-Manevî Dinamikler Üzerine Bir Analiz. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 65-80. <https://doi.org/10.54970/turkuaz.1864728>
- Kalınkılıç, H. & Kutluay Tutar, F. (2020). Turizm sektörünün yerel ekonomik kalkınmadaki rolü: Niğde’de yerel halkın görüşleri çerçevesinde belirlenmesi. *The Journal of Social Sciences*. DOI : 10.29228/SOBIDER.42712
- Kara, M. A., Aksu, T., & Tanış, Ş. (2024). Türkiye Ekonomisinde Tarım ve Sanayi İhraç Ürünlerinin Ekonomik Büyümeye Katkısı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 615-632. <https://doi.org/10.21547/jss.1383865>
- Karaduman, İ. (2025). Murat Dağı Termal ve Kayak Turizm Merkezi’nde Sürdürülebilir Turizm Dinamiklerinin Sektör Çalışan ve Temsilcileri Görüşleriyle Analizi. *Dünya Coğrafyası ve Kalkınma Perspektifi Dergisi*, (8), 32-49.
- Kete, H. (2025). Yeşil ve Dijital Dönüşüm Arasındaki Etkileşim: Türkiye’nin 2053 Vizyonunda İkiz Dönüşüm Paradigması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*,

20(2), 585-611. <https://doi.org/10.48145/gopsbad.1762171>

- Kılınç, N., Meral. K. Tutar F., (2007). Turizm Sektöründe E-ticaret Uygulamaları: Nevşehir Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007(1), 196-206. <https://izlik.org/JA67NL82HH>
- Konu, A. (2025). Yeşil Ekonominin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Rolü : Türkiye Örneği. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 7(2), 225-239. <https://izlik.org/JA24FG39CH>
- Köksal, M. (2024). Endüstri 4.0 teknolojileri ve döngüsel ekonominin sürdürülebilir işletme performansına etkisi: Asansör sektöründe uygulama. Verimlilik Dergisi, 58(4), 601-622.
- Kutluay Tutar, F. (2015). Yeşil ekonomi yeşil turizm Türkiyede turizm sektöründe yeni trend yeşillenen oteller projesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. <https://doi.org/10.16992/ASOS.679>
- Mersin, K. (2025). Türkiye’de Karayolu ve Demiryolu Entegrasyonunun Lojistik Verimliliğe Etkisi: Entegrasyon Modellerinin Analizi. *İzlek Akademik Dergi*, 8(1), 21-32. <https://doi.org/10.53804/izlek.1812038>
- Musayeva, S., & Tutar, F. K. (2024). Sürdürülebilir turizm kapsamında şehir turizmi: Türk dünyasının medeniyet başkenti Şeki uygulaması. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 8(44), 587-598. <https://doi.org/10.29228/ideas.64045>
- Musayeva, S., & Tutar, N. F. (2025). Azerbaycan’da İklim Değişikliklerinin Etkileiri. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 6(1), 43-57.
- Özdağ, M. (2023). *Enerji ve sürdürülebilir kalkınma; Türkiye örneği* (Master’s thesis, Hitit University (Turkey)).
- Özgüven, M. M., Türker, U., Çetin, N., vd. (2025). Tarımda dijital çağın getirdiği yenilikler, iklim akıllı tarım ve sürdürülebilir uygulamalar. *Ziraat Mühendisliği Kongresi Bildiriler Kitabı*.
- Özşahin, Ş., & Güven, C. (2023). Tarım Destekleri ve Hükümet İstikrarının Tarımsal Katma Değer Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 10(4), 791-805. <https://doi.org/10.30910/turkjans.1272944>
- Suzan, O. Ğ. U. Z. (2026). *ENDÜSTRİ 5.0 ÇAĞINDA LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ Kavramsal Çerçeve, Teknolojik Entegrasyon ve Politika-Uygulama Stratejileri*. Efe Akademi Yayınları.
- Sürmeli, R. Ö. (2025). KARBON NÖTR GELECEĞE DOĞRU: AKILLI SİSTEMLERİN ENTEGRE UYGULAMALARIYLA KARBON AYAK İZİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ. *Akıllı Sistemler Dergisi*, 4(1), 55-73. <https://izlik.org/JA45JG58UU>
- Şen, P. (2025). *ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN YENİLENEBİLİR YEŞİL ENERJİ KULLANIMI AÇISINDAN TÜRKİYE’DEKİ DURUMU: İŞLETME YÖNETİCİLERİ ÖRNEĞİ* (Master’s thesis, Istanbul Aydın University (Turkey)).
- Şimşek, O., & Tunalı, H. (2022). Yeşil Finansman Uygulamalarının Sürdürülebilir Kal-

kınma Üzerindeki Rolü: Türkiye Projeksiyonu. Ekonomi Ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 16-45. <https://izlik.org/JA79ME76RE>

Tutar, F. K., Nur, F. T. Merve. E., & Tutar, F. (2021). Geleneksel kahverengi ekonomiden yeşil ekonomiye geçişte yeşil istihdam. *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJJournal)*, 7(84), 2890-2904. <https://dx.doi.org/10.26449/sssj.3331>

Ünal Kanat, S., Kösekahyaoğlu, L., & Dengiz, S. (2025). TARIMSAL BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN EKONOMİK FAKTÖRLERİN ANALİZİ: AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Hakkari Review*, 9(1-2), 45-59. <https://doi.org/10.31457/hr.1820573>

Yeşilyaprak, M. (2025). Dijitalleşmenin Sürdürülebilirlik Üzerindeki Etkisi: Lojistik Sektörü. *Beykoz Akademi Dergisi*, 13(1), 569-587. <https://doi.org/10.14514/beykozad.1619307>

Yıldırım, G., & Keleş, Y. (2022). Avrupa Birliği Turizm Politikaları ile Türkiye Turizm Politikalarının Karşılaştırılması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 25(2), 145-169. <https://doi.org/10.55931/ahbvtfd.1177326>

Yıldız, T. (2025). *Yenilenebilir ve döngüsel ekonominin Türkiye dış ticaret potansiyeline etkisi*. İstanbul Kültür Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.

Yıldırım, B. (2025). *Enerji sistemlerinde yeni teknolojiler ve Federated learning ile tarımda görüntü işleme uygulamaları* (Master's thesis, İstanbul Aydın University (Turkey)).

JEOPOLİTİK RİSKLER BAĞLAMINDA KÜRESEL SAVUNMA HARCAMALARININ ANALİZİ

Bilal ÖZDEN¹

¹ Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Araştırmaları
Bölümü, Ankara, ORCID:0000-0001-8493-1715, ID: 357263,
e-mail: bilalozdenbu@gmail.com,

GİRİŞ

Küresel güvenlik ortamı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadar geçen süreçte önemli dönüşümler yaşamıştır. Devletler arası geleneksel çatışmaların yanı sıra terörizm, bölgesel savaşlar, enerji güvenliği sorunları, siber tehditler ve büyük güç rekabeti gibi unsurlar uluslararası sistemdeki belirsizlikleri artırmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları, Rusya-Ukrayna Savaşı, Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar ve Asya-Pasifik bölgesindeki güç mücadeleleri, küresel güvenlik algısının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, ülkelerin ulusal güvenlik politikalarını ve savunma stratejilerini doğrudan etkilerken savunma harcamalarının da yeniden önem kazanmasına yol açmıştır.

Savunma harcamaları, devletlerin egemenliklerini korumak, ulusal güvenliği sağlamak ve dış tehditlere karşı caydırıcılık oluşturmak amacıyla gerçekleştirdikleri kamu harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Günümüzde savunma harcamaları yalnızca askeri kapasitenin geliştirilmesi açısından değil, aynı zamanda teknolojik gelişme, savunma sanayii üretimi, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri nedeniyle de stratejik bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle uluslararası güvenlik ortamında meydana gelen değişimlerin savunma bütçeleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi hem akademik hem de politika yapıcılar açısından önem taşımaktadır.

Uluslararası ilişkiler ve savunma ekonomisi literatüründe savunma harcamalarının belirleyicilerine yönelik çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, son yıllarda özellikle jeopolitik risk kavramı ön plana çıkmıştır. Jeopolitik riskler; savaşlar, terör saldırıları, diplomatik krizler, askerî gerilimler ve uluslararası çatışmalar gibi olayların oluşturduğu belirsizlikleri ifade etmektedir. Jeopolitik risklerde meydana gelen artışlar, devletlerin tehdit algılarını yükselterek güvenlik önceliklerini yeniden şekillendirebilmekte ve savunma harcamalarının artırılmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda jeopolitik risklerin savunma harcamaları üzerindeki etkisinin incelenmesi, güvenlik politikalarının ekonomik sonuçlarını anlamak açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Literatürde jeopolitik riskler ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların önemli bir kısmı belirli ülkeler veya ülke grupları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte küresel ölçekte jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemlerin dünya savunma harcamaları üzerindeki etkilerini doğrudan ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, jeopolitik risklerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemlerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkilerini 2000–2025 dönemi için analiz etmektir. Bu kapsamda jeopolitik risk göstergeleri olarak Jeopolitik Tehdit Endeksi (GPRT) ve Jeopolitik Eylem Endeksi (GPRA), savunma göstergesi olarak ise dünya toplam savunma harcamaları kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın, jeopolitik risklerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkilerine ilişkin literatüre katkı sağlaması ve politika yapıcılara yol gösterici bulgular sunması beklenmektedir.

2. Jeopolitik Riskler ve Savunma Harcamaları: Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri tarih boyunca güvenliklerini korumaya ve olası tehditlere karşı hazırlıklı olmaya yöneltmiştir. Güvenlik arayışının ekonomik boyuttaki en somut yansımalarından biri savunma harcamalarıdır. Özellikle jeopolitik risklerin yükseldiği, bölgesel çatışmaların yoğunlaştığı ve uluslararası güç dengelerinin değişime uğradığı dönemlerde devletlerin savunma bütçelerinde önemli artışlar gözlemlenmektedir. Bu nedenle jeopolitik riskler ile savunma harcamaları arasındaki ilişki, uluslararası ilişkiler ve savunma ekonomisi literatüründe giderek daha fazla önem kazanan bir araştırma alanı haline gelmiştir.

2.1. Jeopolitik Risk Kavramı ve Savunma Harcamaları

Jeopolitik risk kavramı, devletler veya devlet dışı aktörler arasında ortaya çıkan siyasi, askerî ve stratejik gerilimlerin uluslararası sistemde oluşturduğu belirsizlikleri ifade etmektedir. Savaşlar, terör saldırıları, diplomatik krizler, sınır anlaşmazlıkları, enerji güvenliği sorunları ve büyük güç rekabetleri jeopolitik risklerin temel kaynakları arasında yer almaktadır. Bu tür gelişmeler yalnızca güvenlik alanını değil, aynı zamanda ekonomik büyüme, yatırım kararları, ticaret hacmi ve kamu maliyesi gibi birçok ekonomik değişkeni de etkilemektedir (Caldara & Iacoviello, 2022).

Jeopolitik risklerin ölçülmesinde en yaygın kullanılan göstergelerden biri Caldara ve Iacoviello (2022) tarafından geliştirilen Jeopolitik Risk Endeksi'dir (GPR). Uluslararası gazetelerde yer alan savaş, terörizm, askerî gerilim ve uluslararası çatışmalara ilişkin haberlerin içerik analizine dayanan bu endeks, jeopolitik gelişmelerin ekonomik etkilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Endeks kapsamında yer alan Jeopolitik Tehdit Endeksi (GPRT), henüz fiili bir çatışma yaşanmadan ortaya çıkan savaş beklentilerini, askerî yığınakları ve güvenlik endişelerini yansıtırken; Jeopolitik Eylem Endeksi (GPRA) ise savaşlar, askerî operasyonlar, terör saldırıları ve çatışmalar gibi gerçekleşmiş olayları temsil etmektedir (Caldara & Iacoviello, 2022).

Savunma harcamaları ise devletlerin ulusal güvenliklerini sağlamak, egemenliklerini korumak ve dış tehditlere karşı caydırıcılık oluşturmak amacıyla gerçekleştirdikleri harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) tarafından yapılan tanıma göre savunma harcamaları; askerî personel giderleri, operasyonel harcamalar, silah sistemleri tedariki, askerî altyapı yatırımları ve savunma sanayiine yönelik araştırma-geliştirme faaliyetlerini kapsamaktadır (SIPRI, 2024).

Jeopolitik risklerde meydana gelen artışlar devletlerin güvenlik algılarını doğrudan etkileyerek savunma harcamalarının yükselmesine neden olabilmektedir. Özellikle uluslararası çatışma olasılıklarının arttığı dönemlerde hükümetler askerî kapasiteyi güçlendirmek, savunma sanayiini desteklemek ve caydırıcılığı artırmak amacıyla daha yüksek savunma bütçeleri ayırmaktadır. Bu nedenle jeopolitik riskler, savunma harcamalarının temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Jeopolitik Riskler ve Savunma Harcamaları Arasındaki İlişkinin Teorik Temelleri

Jeopolitik riskler ile savunma harcamaları arasındaki ilişki başta Neo-Realist yaklaşım olmak üzere çeşitli uluslararası ilişkiler ve ekonomi teorileri çerçevesinde açıklanmaktadır. Waltz (1979) tarafından geliştirilen Neo-Realist teoriye göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve devletlerin güvenliğini sağlayacak merkezi bir otorite bulunmamaktadır. Bu nedenle devletler hayatta kalabilmek için kendi güvenliklerini sağlamak zorundadır. Askerî güç ve savunma kapasitesi bu güvenlik arayışının temel araçlarından biridir. Dolayısıyla jeopolitik risklerin yükselmesi, devletlerin savunma harcamalarını artırmasına yol açmaktadır.

Neo-Realist yaklaşımın önemli uzantılarından biri olan güvenlik ikilemi (security dilemma) kavramı ise bir devletin güvenliğini artırmak amacıyla attığı adımların diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanabileceğini ifade etmektedir (Herz, 1950; Jervis, 1978). Örneğin bir ülkenin savunma bütçesini artırması veya askerî kapasitesini güçlendirmesi, komşu ülkelerde güvenlik kaygılarının artmasına neden olabilmektedir. Bu durum karşılıklı silahlanma süreçlerini tetikleyerek küresel savunma harcamalarının yükselmesine yol açabilmektedir.

Savunma harcamalarının ekonomik sonuçları ise literatürde sıklıkla “Silah mı, Tereyağı mı?” (Guns versus Butter) yaklaşımı çerçevesinde ele alınmaktadır (Samuelson & Nordhaus, 2009). Bu yaklaşım, kamu kaynaklarının savunma ve sivil harcamalar arasında nasıl dağıtılacağına ilişkin tercihleri açıklamaktadır. Klasik ve Neoklasik iktisadi yaklaşımlar, savunma harcamalarındaki artışların eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları gibi üretken alanlara ayrılacak kaynakları azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebile-

ceğini savunmaktadır (Deger & Smith, 1983). Bu görüşe göre jeopolitik risklerin yükselmesiyle artan savunma harcamaları uzun dönemde fırsat maliyetleri yaratmaktadır.

Buna karşılık Keynesyen yaklaşım, savunma harcamalarının ekonomik faaliyetleri canlandırabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde savunma sanayiine yönelik kamu harcamalarının toplam talebi artırarak üretim ve istihdam üzerinde olumlu etkiler oluştura-bileceği belirtilmektedir (Benoit, 1973). Ayrıca savunma sektörünün yüksek teknoloji yoğun yapısı nedeniyle ortaya çıkan araştırma-geliştirme faaliyetle-ri, sivil sektörler teknoloji transferi sağlayarak ekonomik kalkınmaya katkı-da bulunabilmektedir.

Bu teorik yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, jeopolitik risklerde meydana gelen artışların savunma harcamalarını yükseltmesi beklenmekte-dir. Bununla birlikte tehdit algıları ile gerçekleşmiş jeopolitik olayların sa-vunma harcamaları üzerindeki etkilerinin aynı düzeyde olup olmadığı ampi-rik olarak test edilmesi gereken önemli bir araştırma sorusudur. Bu çalışma, jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemlerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkilerini inceleyerek söz konusu ilişkinin ampirik boyutunu or-taya koymayı amaçlamaktadır.

3. Literatür Taraması

Literatürde jeopolitik riskler ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. Özellikle küresel ve bölgesel güvenlik tehditlerinin yoğunlaştığı dönemlerde, jeopoli-tik risklerin savunma bütçeleri üzerindeki etkileri akademik araştırmaların önemli bir konusu haline gelmiştir. Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların büyük ölçüde Türkiye, ülke grupları veya belirli bölgeler üze-rine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalarda jeopolitik riskler, politik istikrar, terör olayları ve ekonomik göstergeler ile savunma harcamaları ara-sındaki ilişkiler farklı ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Konuya ilişkin seçilmiş çalışmaların özeti Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Jeopolitik Riskler ve Savunma Harcamaları Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke/ Örneklem	Yöntem	Temel Bulgular
Durucan (2026)	Türkiye	Zaman serisi analizi	Jeopolitik risklerin savunma harcamaları üzerinde anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir.
Karabulut ve Tüzün (2025)	Türkiye	Zamana Göre Değişen Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları, jeopolitik riskler ve ekonomik belirsizlikler arasında dönemsel nedensellik ilişkileri bulunmuştur.

Şahin (2025)	Türkiye	TVP-VAR	Jeopolitik risk ile savunma sanayi sektörü arasındaki ilişkinin zaman içerisinde değiştiği görülmüştür.
Efe ve Aydın (2025)	Türkiye	Ekonometrik analiz	Jeopolitik risk, politik istikrar ve makroekonomik göstergelerin savunma harcamalarını etkilediği belirlenmiştir.
Alparslan (2025)	Türkiye	Zaman serisi analizi	Jeopolitik riskler ile savunma harcamaları arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.
Aydın (2025)	G7 Ülkeleri	Panel veri analizi	Jeopolitik risklerin askeri harcamalar üzerinde artırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Barış ve Barış (2024)	Ülke grubu	Panel ARDL	Jeopolitik risklerin savunma harcamaları üzerinde uzun dönemli etkiler oluşturduğu bulunmuştur.
Kamışlı (2024)	Türkiye	Ampirik analiz	Ülkeye özgü jeopolitik risk ile savunma sektörü endeksi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.
Köstekçi (2024)	Türkiye	Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik	Jeopolitik risklerin kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin nedensellik ilişkileri içerdiği belirlenmiştir.
Efe (2024)	BRICS-T Ülkeleri	Panel veri analizi	Politik istikrar ve jeopolitik risklerin askeri harcamalar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.
Efe ve Aydın (2023)	Türkiye	Zaman serisi analizi	Jeopolitik risk ve çeşitli makroekonomik değişkenlerin savunma harcamalarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Bingöl ve Emsen (2023)	Çok ülke örnekleme	Kulüp yakınsama analizi	Jeopolitik risk ve askeri harcamalar arasında yakınsama kulüplerinin olduğu tespit edilmiştir.
Demirci ve Ayyıldız (2023)	MIST Ülkeleri	Panel veri analizi	Jeopolitik riskler, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.
Buzdağlı ve Özdemir (2021)	Türkiye	Ekonometrik analiz	Jeopolitik risk endeksinin askeri harcamalar üzerinde anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir.
Özçelik ve Önder (2016)	Türkiye	Ampirik analiz	Terör riskindeki artışın savunma harcamalarını artırdığı tespit edilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğunun jeopolitik risklerin savunma harcamaları üzerinde artırıcı etkiler oluşturduğu sonucuna ulaştığı görülmektedir. Özellikle Türkiye üzerine gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra MIST, BRICS-T ve G7 ülkeleri gibi farklı ülke gruplarını kapsayan araştırmalarda da benzer bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte çalışmaların yöntemsel açıdan zaman serisi analizleri, panel veri modelleri, Panel ARDL, TVP-VAR, Fourier Toda-Yamamoto ve yakınsama analizleri gibi farklı yaklaşımlardan yararlandığı dikkat çekmektedir.

Literatürdeki mevcut çalışmaların önemli bir kısmı belirli ülkeler veya ülke grupları üzerine odaklanırken, jeopolitik risklerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkilerini doğrudan inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca jeopolitik risklerin alt bileşenleri olan jeopolitik tehditler (GPRT) ve jeopolitik eylemlerin (GPRA) savunma harcamaları üzerindeki etkilerini ayrı ayrı ele alan çalışmalar da oldukça azdır. Bu çalışma, küresel ölçekte jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemler ile dünya savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi 2000–2025 dönemi için inceleyerek literatürdeki bu boşluğun giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

4. Yöntem

Bu çalışmada jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemlerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkileri zaman serisi analizi kapsamında incelenmiştir. Analiz süreci; veri setinin oluşturulması, tanımlayıcı istatistiklerin hesaplanması, serilerin durağanlık özelliklerinin ADF birim kök testi ile belirlenmesi, optimal VAR gecikme uzunluğunun seçilmesi ve son olarak Toda-Yamamoto nedensellik analizinin uygulanması aşamalarından oluşmaktadır.

4.1. Veri Seti ve Ön Testler

Jeopolitik risklerin küresel savunma harcamaları üzerindeki etkileri 2000–2025 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak dünya toplam savunma harcamaları, bağımsız değişkenler olarak ise Jeopolitik Tehdit Endeksi (GPRT) ve Jeopolitik Eylem Endeksi (GPRA) kullanılmıştır. Savunma harcamalarına ilişkin veriler Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) veri tabanından, jeopolitik risk göstergelerine ilişkin veriler ise Caldara ve Iacoviello (2022) tarafından oluşturulan Jeopolitik Risk (GPR) veri tabanından elde edilmiştir. Analiz sürecinde değişkenlerin varyansını dengelemek, olası değişen varyans problemini azaltmak ve katsayıların yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla tüm serilerin doğal logaritmaları alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlar ve veri kaynakları Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken	Tanımı	Veri Kaynağı
LSAVUNMA	Dünya toplam savunma harcamalarının doğal logaritması (trilyon ABD doları)	SIPRI Military Expenditure Database
LGPRT	Jeopolitik Tehdit Endeksi’nin doğal logaritması	Caldara ve Iacoviello (2022) GPR Veri Tabanı
LGPR	Jeopolitik Eylem Endeksi’nin doğal logaritması	Caldara ve Iacoviello (2022) GPR Veri Tabanı

Tablo 2’de görüldüğü üzere analizde üç değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan LSAVUNMA, dünya toplam savunma harcamalarının doğal logaritmasını ifade ederken; bağımsız değişkenler olan LGPRT ve LGPR sırasıyla Jeopolitik Tehdit Endeksi ile Jeopolitik Eylem Endeksi’nin doğal logaritmalarını temsil etmektedir. Analizde kullanılan tüm değişkenler yıllık frekansta olup 26 gözlemden oluşmaktadır.

Ekonometrik analizlere geçmeden önce değişkenlerin temel özelliklerini ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Tanımlayıcı istatistikler, serilerin merkezi eğilim ölçülerini, yayılım özelliklerini ve dağı-

lım karakteristiklerini değerlendirmeye imkân sağlamaktadır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

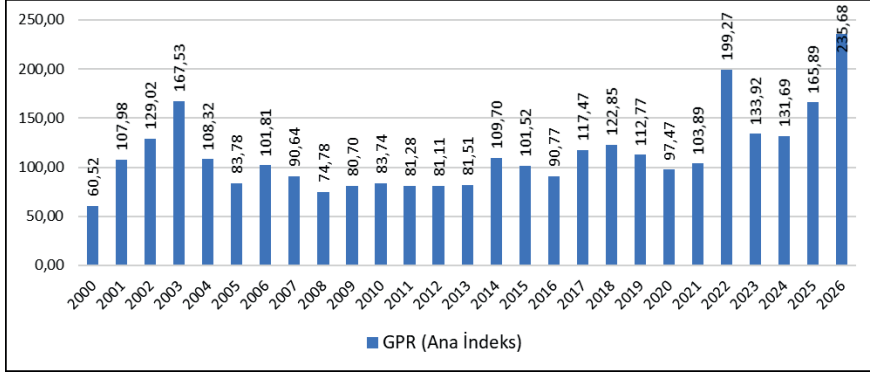
Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistik	LSAVUNMA	LGPR	LGPR
Ortalama	0.646346	4.617937	4.648929
Medyan	0.678021	4.587052	4.633220
Maksimum	1.018847	5.529231	5.294661
Minimum	0.239017	3.898330	4.102974
Standart Sapma	0.199510	0.416683	0.273742
Çarpıklık (Skewness)	-0.327804	0.264099	0.447039
Basıklık (Kurtosis)	2.779469	2.654832	2.979214
Jarque-Bera	0.518328	0.431313	0.866460
Olasılık (p)	0.771697	0.806012	0.648411
Gözlem Sayısı	26	26	26

Tablo 3 incelendiğinde, değişkenlerin tamamının 26 gözleminden oluştuğu görülmektedir. Ortalama değerler incelendiğinde LSAVUNMA değişkeninin ortalama değeri 0,646, LGPR değişkeninin 4,618 ve LGPR değişkeninin ise 4,649 olarak hesaplanmıştır. Standart sapma değerleri dikkate alındığında en yüksek oynaklığın LGPR değişkeninde olduğu görülmektedir. Jarque-Bera normallik testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinin üzerinde gerçekleşmiştir. Buna göre normal dağılım varsayımı reddedilememekte olup, serilerin normal dağılıma yakın özellik gösterdiği söylenebilmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık katsayıları da değişkenlerin aşırı sapmalar içermediğini ve ekonometrik analizler için uygun bir dağılım yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Tanımlayıcı istatistiklerin ardından değişkenlerin zaman içerisindeki eğilimlerini ve hareketlerini görsel olarak değerlendirebilmek amacıyla grafiksel analizlere yer verilmiştir.

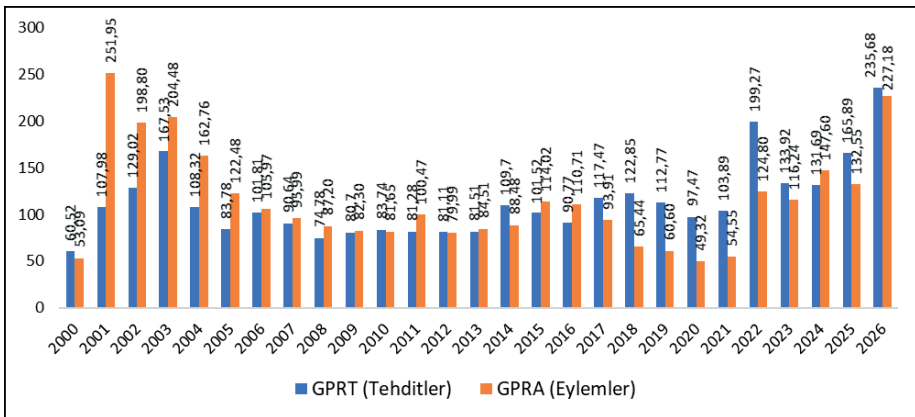
Grafik 1. Küresel Jeopolitik Risk Endeksindeki (GPR) Değişim (2000–2026)

Kaynak: Caldara, D., & Iacoviello, M. (2022). *Geopolitical Risk Index (GPR) Database*. Yazar tarafından yıllık ortalamalar hesaplanarak oluşturulmuştur.

Grafik 1 incelendiğinde, küresel jeopolitik risk düzeyinin 2000–2026 döneminde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Endeks değeri 2000 yılında 60,52 iken, 2001 ve 2003 yıllarında önemli yükselişler göstermiş ve 2003 yılında 167,53 seviyesine ulaşmıştır. Takip eden yıllarda risk düzeyi görece gerilemekle birlikte, 2014 sonrasında yeniden artış eğilimine girmiştir. Özellikle 2022 yılında endeksin 199,27 değerine yükselmesi ve 2026 yılında 235,68 ile döneminin en yüksek seviyesine ulaşması, küresel güvenlik ortamında jeopolitik belirsizliklerin ve tehdit algılarının belirgin şekilde arttığını göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, son yıllarda jeopolitik risklerin tarihsel ortalamalarının üzerine çıktığı ve küresel güvenlik endişelerinin yoğunlaştığı söylenebilir.

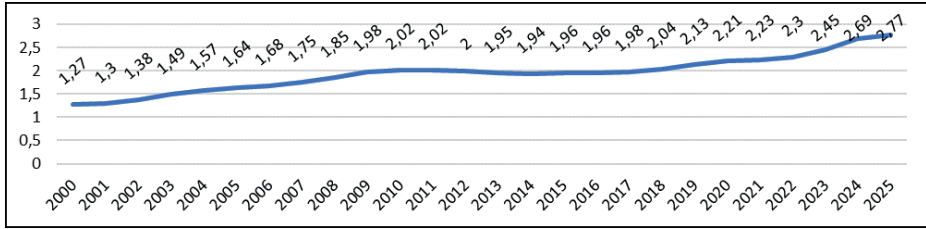
Grafik 2. Jeopolitik Tehdit (GPRT) ve Jeopolitik Eylem (GPRA) Endekslerinin Değişimi (2000–2026)

Kaynak: Caldara, D., & Iacoviello, M. (2022). *Geopolitical Threats Index (GPRT) ve Geopolitical Acts Index (GPRA) Database*. Yazar tarafından yıllık ortalamalar hesaplanarak oluşturulmuştur.

Grafik 2 incelendiğinde, jeopolitik tehditler ve jeopolitik eylemlerin dönem boyunca benzer yönlü hareket etmekle birlikte bazı yıllarda önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2001 yılında GPRA endeksi 251,95 seviyesine ulaşarak GPRT endeksinin oldukça üzerine çıkmış, bu durum gerçekleşen jeopolitik olayların etkisinin daha baskın olduğunu göstermiştir. Buna karşılık 2018–2023 döneminde GPRT endeksinin GPRA endeksinden daha yüksek değerler aldığı görülmektedir. Özellikle 2022 yılında GPRT'nin 199,27 seviyesine yükselmesi, küresel ölçekte tehdit algılarının belirgin şekilde arttığına işaret etmektedir. Dönem sonunda ise her iki endeksin de yükseliş eğilimine girdiği ve 2026 yılında en yüksek seviyelerine ulaştıkları görülmektedir. Bu bulgu, son yıllarda küresel güvenlik ortamındaki belirsizliklerin ve çatışma risklerinin yoğunlaştığını göstermektedir.

Grafik 3. Küresel Savunma Harcamalarının Zaman İçindeki Seyri (2000–2025)

Kaynak: SIPRI Military Expenditure Database. Veriler yazar tarafından trilyon ABD doları cinsine dönüştürülerek düzenlenmiştir.

Grafik 3 incelendiğinde, küresel savunma harcamalarının 2000–2025 döneminde genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Savunma harcamaları 2000 yılında 1,27 trilyon dolar seviyesindeyken, yıllar içerisinde kademeli olarak yükselmiş ve 2025 yılında 2,77 trilyon dolara ulaşmıştır. Özellikle 2019 sonrasında artış hızının belirginleştiği dikkat çekmektedir. 2022 yılından itibaren savunma harcamalarında gözlenen güçlü yükseliş eğilimi, küresel güvenlik risklerinin ve jeopolitik gerilimlerin artmasıyla ilişkilendirilebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, dönem boyunca küresel savunma harcamalarının yaklaşık iki katından fazla artış gösterdiği ve devletlerin güvenlik harcamalarına giderek daha fazla kaynak ayırdığı görülmektedir.

Tanımlayıcı istatistikler ve grafiksel incelemelerin ardından serilerin ekonometrik analizlerde kullanılabilirliğini belirlemek amacıyla durağanlık özellikleri araştırılmıştır. Zaman serisi analizlerinde durağan olmayan serilerle kurulan modeller sahte regresyon (spurious regression) sorununa yol açabileceğinden, analiz öncesinde serilerin birim kök içerip içermediğinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda değişkenlerin durağanlık düzeyleri Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanı-

olarak incelenmiştir. Testte uygun gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) esas alınarak belirlenmiş olup, değişkenlerin özelliklerine göre sabitli veya sabit ve trendli modeller tercih edilmiştir. ADF birim kök testi sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model Türü	Seviye Test İstatistiği	Olasılık	1. Fark Test İstatistiği	Olasılık	Bütünleşme Derecesi	Sonuç
LSAVUNMA	Sabitli	-0.9949	0.7374	-2.9353	0.0567	I(1)	Birinci farkta durağan
LGPR	Sabitli	-3.1660	0.0355	-8.2528	0.0000	I(0)	Düzeyde durağan
LGPR	Sabit ve Trendli	-3.4946	0.0673	-2.1035	0.5115	I(0)	Düzeyde durağan (%10)

Not: Birim kök analizlerinde Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Optimal gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yardımıyla belirlenmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde, LSAVUNMA değişkeninin düzey değerinde durağan olmadığı, ancak birinci farkı alındığında %10 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği görülmektedir. Bu nedenle LSAVUNMA değişkeni I(1) olarak değerlendirilmiştir. LGPR değişkeninin düzey değerinde %5 anlamlılık düzeyinde, LGPR değişkeninin ise sabit ve trendli model altında %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla LGPR ve LGPR değişkenleri I(0) olarak sınıflandırılmıştır.

Elde edilen bulgular, analizde kullanılan değişkenlerin I(0) ve I(1) bütünleşme derecelerine sahip olduğunu göstermektedir. Hiçbir değişkenin I(2) düzeyinde bütünleşik olmaması, Toda-Yamamoto nedensellik analizinin uygulanması açısından gerekli ön koşulun sağlandığını ortaya koymaktadır. Bu aşamadan sonra uygun VAR gecikme uzunluğu belirlenerek nedensellik analizine geçilmiştir.

Tablo 5. VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	6.302421	NA	0.000152	-0.275202	-0.127945	-0.236134
1	68.51888	103.6941*	1.82E-06*	-4.709906*	-4.120880*	-4.553637*
2	75.18254	9.440187	2.31E-06	-4.515212	-3.484414	-4.241741

Not: * işareti ilgili bilgi kriteri tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterlerinin tamamı VAR(1) modelini optimal gecikme uzunluğu olarak belirlemiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerinin tamamının optimal gecikme uzunluğunu 1 olarak belirlediği görülmektedir. Bu doğrultuda analizlerde VAR(1) modeli esas alınmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre değişkenler arasında en yüksek bütünleşme derecesinin I(1) olması nedeniyle Toda-Yamamoto yaklaşımında kullanılacak model gecikmesi $VAR(k+dmax) = VAR(2)$ olarak belirlenmiştir. Böylece nedensellik analizinin uygulanması için gerekli model yapısı oluşturulmuştur.

4.2. Bulgular

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntem, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması durumunda da güvenilir sonuçlar sunması ve serilerin durağanlaştırılmasına gerek kalmadan düzey değerleri üzerinden analiz yapılmasına olanak sağlaması nedeniyle tercih edilmektedir. Yöntemde öncelikle optimal VAR gecikme uzunluğu belirlenmekte, ardından modele değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) eklenerek Wald testi uygulanmaktadır. Bu çalışmada optimal gecikme uzunluğu 1, maksimum bütünleşme derecesi ise 1 olarak belirlendiğinden nedensellik analizi VAR(2) modeli üzerinden gerçekleştirilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Ki-Kare (χ^2)	Olasılık	Sonuç
LGPR → LSAVUNMA	6.5001	0.0388	Nedensellik Var
LGPR → LSAVUNMA	1.9043	0.3859	Nedensellik Yok
LSAVUNMA → LGPR	0.5024	0.7779	Nedensellik Yok
LGPR → LGPR	0.2851	0.8671	Nedensellik Yok
LSAVUNMA → LGPR	0.0712	0.9650	Nedensellik Yok
LGPR → LGPR	0.1320	0.9362	Nedensellik Yok

Tablo 6 incelendiğinde, yalnızca Jeopolitik Tehdit Endeksi'nden (LGPR) küresel savunma harcamalarına (LSAVUNMA) doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir ($\chi^2=6,5001$; $p=0,0388$). Buna göre küresel ölçekte jeopolitik tehdit algısındaki değişimler savunma harcamalarının önemli belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan Jeopolitik Eylem Endeksi'nden (LGPR) savunma harcamalarına doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir ($p=0,3859$). Benzer şekilde savunma harcamalarından jeopolitik tehditler veya jeopolitik eylemlere doğru herhangi bir nedensellik bulunmadığı gibi, jeopolitik tehditler ile jeopolitik eylemler arasında da anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Elde edilen bulgular, küresel savunma harcamalarının gerçekleşmiş jeopolitik olaylardan ziyade geleceğe yönelik tehdit algılarındaki değişimlere daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle devletler, fiilen yaşanan jeopolitik eylemlerden çok, ortaya çıkması muhtemel güvenlik tehditlerini dikkate alarak savunma bütçelerini şekillendirmektedir. Bu sonuç, jeopolitik risklerin savunma harcamalarını artırdığı yönündeki Efe ve Aydın (2023), Barış ve Barış (2024), Aydın (2025) ve Durucan (2026) tarafından elde edilen bulgularla genel olarak uyumludur. Bununla birlikte, bu çalışma jeopolitik riski tehdit ve eylem bileşenleri itibarıyla ayrı ayrı ele alması ve yalnızca jeopolitik tehditlerin küresel savunma harcamaları üzerinde nedensel etkiye sahip olduğunu ortaya koyması bakımından mevcut literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Sonuç

Jeopolitik riskler, son yıllarda uluslararası sistemin en önemli belirleyicilerinden biri haline gelmiş; devletlerin güvenlik politikalarını, dış politika tercihlerini ve kamu harcamalarının bileşimini doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Özellikle küresel ölçekte artan savaşlar, bölgesel çatışmalar, terör olayları ve büyük güç rekabeti, savunma harcamalarının tarihsel olarak en yüksek seviyelere ulaşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, jeopolitik tehditler (GPRT) ve jeopolitik eylemlerin (GPRA) küresel savunma harcamaları üzerindeki etkileri 2000–2025 dönemi yıllık verileri kullanılarak Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir.

Analiz öncesinde gerçekleştirilen tanımlayıcı istatistikler ve grafiksel incelemeler hem jeopolitik risk göstergelerinde hem de küresel savunma harcamalarında dönem boyunca genel olarak artış eğilimi bulunduğunu göstermektedir. Özellikle 2022 yılı sonrasında jeopolitik risk endekslerinde ve dünya savunma harcamalarında gözlenen belirgin yükselişler, küresel güvenlik ortamında yaşanan gelişmelerin savunma politikaları üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Birim kök testi sonuçları, değişkenlerin $I(0)$ ve $I(1)$ düzeylerinde bütünleşik olduğunu, hiçbir değişkenin $I(2)$ olmadığı göstermiş ve böylece Toda-Yamamoto nedensellik analizinin uygulanabilmesi için gerekli ön koşulun sağlandığını ortaya koymuştur.

Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre yalnızca Jeopolitik Tehdit Endeksi'nden (GPRT) küresel savunma harcamalarına doğru istatistiksel olarak anlamlı tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna karşılık Jeopolitik Eylem Endeksi'nden savunma harcamalarına doğru anlamlı bir nedensellik bulunmamış, ayrıca savunma harcamalarından jeopolitik tehditler veya jeopolitik eylemlere doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenememiştir. Bu sonuçlar, devletlerin savunma bütçelerini oluştururken

gerçekleşmiş jeopolitik olaylardan ziyade gelecekte ortaya çıkabilecek güvenlik tehditlerini ve risk algılarını daha fazla dikkate aldıklarını göstermektedir.

Bu sonuç, jeopolitik risklerin savunma harcamalarını artırdığı yönündeki Alparslan (2025), Aydın (2025), Barış ve Barış (2024), Durucan (2026), Efe (2024) ile Efe ve Aydın (2023, 2025) tarafından elde edilen bulgularla genel olarak uyumludur. Bununla birlikte bu çalışma, jeopolitik riski tek bir endeks olarak ele almak yerine tehdit ve eylem bileşenlerini ayrı ayrı analiz etmesi bakımından mevcut literatürden ayrılmaktadır. Analiz sonuçları, savunma harcamalarını etkileyen temel unsurun gerçekleşmiş jeopolitik olaylardan çok tehdit algısındaki değişimler olduğunu ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Teorik açıdan değerlendirildiğinde bulgular, Neo-Realist yaklaşım ve güvenlik ikilemi çerçevesinde açıklanabilecek niteliktedir. Uluslararası sistemde artan belirsizlikler ve olası güvenlik tehditleri, devletlerin caydırıcılık kapasitesini artırma eğilimini güçlendirmekte ve savunma bütçelerinin genişlemesine neden olmaktadır. Bu durum, savunma harcamalarının yalnızca gerçekleşmiş çatışmalara verilen bir tepki olmadığını, aynı zamanda gelecekte oluşabilecek risklere karşı önleyici bir politika aracı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Politika yapıcılar açısından elde edilen bulgular önemli çıkarımlar sunmaktadır. Küresel güvenlik ortamındaki değişimlerin yalnızca gerçekleşen krizler üzerinden değil, tehdit algılarındaki değişimler dikkate alınarak da izlenmesi gerekmektedir. Erken uyarı mekanizmalarının geliştirilmesi, jeopolitik risk göstergelerinin savunma planlamalarına entegre edilmesi ve stratejik öngörü kapasitesinin artırılması, savunma kaynaklarının daha etkin kullanılmasına katkı sağlayabilir. Böylece ülkeler, ortaya çıkabilecek güvenlik tehditlerine karşı daha hazırlıklı hareket edebilecek ve savunma bütçelerini daha rasyonel biçimde planlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alparslan, Ş. (2025). Jeopolitik riskler ile savunma harcamalarının ilişkisi ve Türkiye analizi. *Güvenlik ve İstihbarat Çalışmaları Dergisi*, 4, 44–75.
- Aydın, M. (2025). Savunma önceliklerinin değişimi: Jeopolitik risk, ekonomik büyüme ve ekonomik politika belirsizliğin G7 ülkelerinde askeri harcamalar üzerindeki etkileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(3), 1234–1247.
- Barış, S., & Barış, A. (2024). Jeopolitik riskler savunma harcamalarını etkiliyor mu? Panel ARDL yaklaşımı ile bir analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 17(1), 69–85.
- Benoit, E. (1973). *Defense and economic growth in developing countries*. Boston, MA: D.C. Heath and Company.
- Bingöl, N. D., & Emsen, Ö. S. (2023). Jeopolitik risk endeksi ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiler: Kulüp yakınsama analizinden kanıtlar. *İzmir İktisat Dergisi*, 38(4), 1029–1051.
- Buzdağlı, Ö., & Özdemir, D. (2021). Jeopolitik risk endeksinin askeri harcamalar üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 188–203.
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2022). Measuring geopolitical risk. *American Economic Review*, 112(4), 1194–1225.
- Deger, S., & Smith, R. (1983). Military expenditure and growth in less developed countries. *Journal of Conflict Resolution*, 27(2), 335–353.
- Demirci, O., & Ayyıldız, F. V. (2023). Jeopolitik risklerin ve savunma harcamalarının iktisadi büyümeyle ilişkisi: MIST ülkeleri örneği. *Fiscaoeconomia*, 7(3), 1929–1947.
- Durucan, A. (2026). Jeopolitik risklerin savunma harcamaları üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 11(1), 99–124.
- Efe, E. (2024, June). Politik istikrar ve jeopolitik risk endeksinin askerî harcamalar ile ilişkisi: BRICS-T ülkeleri. Bildiri, 3. *Bilsel International Truva Scientific Researches and Innovation Congress*, Çanakkale, Türkiye.
- Efe, E., & Aydın, Ü. (2023). Makroekonomik değişkenlerin ve jeopolitik risk endeksinin savunma harcamalarına etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 692–707.
- Efe, E., & Aydın, Ü. (2025). The nexus between defense expenditures, geopolitical risk, political stability and macroeconomic indicators: Evidence from Türkiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (84), 283–301. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1631179>
- Herz, J. H. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, 2(2), 157–180.
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167–214.

- Kamışlı, M. (2024). Ülkeye özgü jeopolitik risk ve savunma sektörü endeksi ilişkisi. *İçinde Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler III*. Ankara: Özgür Yayınları. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub604.c2762>
- Karabulut, Ş., & Tüzün, O. (2025). Kamu harcamaları, jeopolitik riskler ve ekonomik belirsizlikler arasındaki zamana göre değişen nedensellik: Türkiye örneği. *Ma-liye Dergisi*, 189, 55–75.
- Köstekçi, A. (2024). Jeopolitik risklerin kamu maliyesindeki yansımaları: Türkiye üze-rine Fourier Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(2), 400–411.
- Özçelik, Ö., & Önder, H. (2016). Savunma harcamalarına terör riskinin etkisi: Ampiri-k bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 36–46.
- Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2009). *Economics* (19th ed.). New York, NY: McGraw-Hill Irwin.
- Stockholm International Peace Research Institute [SIPRI]. (2024). *SIPRI Military Ex-penditure Database*. Stockholm: SIPRI.
- Şahin, E. (2025). Jeopolitik risk endeksi ile savunma sanayi sektörünün dinamik etki-leşimi: TVP-VAR yaklaşımıyla bir inceleme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniver-sitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Advance Online Publication, 991–1024.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1–2), 225–250.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.

VERGİ POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ MAKRO ETKİLERİ

Emine Türkan AYVAZ GÜVEN¹

¹ Doç.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli Meslek Yüksekokulu, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Manisa, Türkiye, ORCID: 0000-0003-4656-2888, e-mail: turkan.ayvaz@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

Vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki makro etkilerini anlamak, ekonomik istikrar ve sosyal adalet açısından son derece büyük bir öneme sahip olmakla birlikte, bu kapsamlı ve karmaşık süreç yalnızca akademik bir merak değil, aynı zamanda pratikte de önemsenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkar. Genel olarak vergi politikalarının temel amacı, kamu gelirlerini artırmanın ötesine geçerek, toplum içindeki gelirlerin daha adil ve dengeli bir biçimde dağıtılmasına büyük oranda katkıda bulunmak olmalıdır. Gelir dağılımındaki uçurumlar, belirgin bir şekilde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmekte, bu durum da uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmayı köklü bir biçimde güçleştirmektedir. Ancak, uygun stratejilerle oluşturulmuş ve etkili bir biçimde uygulanan vergi politikaları, gelirleri yeniden dağıtarak toplumsal eşitsizlikleri azaltma konusunda önemli bir rol üstlenebilir. Nitekim, vergi sistemlerinin makroekonomik dengeleri nasıl etkilediği, büyüme oranları, enflasyon, istihdam ve gelir seviyeleri gibi temel ekonomik göstergelerde kendini oldukça belirgin bir şekilde göstermekte; bu durum da politika yapıcılarının analiz süreçlerinde dikkatle dikkate alması gereken önemli bir faktör haline gelmektedir. Bu nedenle, vergi politikalarının tasarımı, gelir dağılımını dengeleyen, sosyal adaleti gözetken ve sürdürülebilirliği sağlayan yapılar oluşturmak son derece gereklidir ve bu süreç, toplumun her kesimi için faydalı ve olumlu sonuçlar doğurabilir. Bu karmaşık süreçte, verginin oranı, genişliği ve alınma biçimlerinin önemi, kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Özellikle dolaylı ve doğrudan vergilerin dengeli bir şekilde kullanımı, gelirlerin daha adil bir biçimde dağıtılmasına önemli ölçüde katkıda bulunabilirken, aynı zamanda toplumsal barış ve sosyal uzlaşmayı destekleyici bir işlev görebilir. Aynı zamanda, vergi indirimi ve artırımlarının etkilerinin sınırlı olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalı; geçici çözümler yerine kalıcı ve etkili sürdürülebilir uygulamalar geliştirilmesine yönelik çabaların artırılması gerekmektedir. Makroekonomik açıdan bakıldığında, vergi politikalarının büyüme, enflasyon ve işgücü piyasası ile olan ilişkileri, politika yapıcılarının stratejik karar almalarında kritik bir belirleyici rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, gelir dağılımını dengeleyecek etkili vergi yapılarının tasarımı, sadece makroekonomik istikrarın sağlanması değil, aynı zamanda sosyal uyumun güçlendirilmesi açısından da hayati bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, bu alandaki yasaların, uygulama kısıtlarının ve sosyal dinamiklerin dikkate alınarak uyum sağlayan, sürdürülebilir ve adil vergi politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması süreci, büyük bir özen, dikkat ve uzmanlık gerektiren karmaşık bir çalışmadır. Gerçekleştirilen bu çalışmalar, toplumun genel refah seviyesinin artırılması ve ekonomik istikrarın sağlanması adına önemli bir katkıyı beraberinde getirecektir. Bu sebeple, vergi politikalarının etkileri üzerine yapılacak olan araştırmalar ve değerlendirmeler, gelecekteki politika oluşturma süreçleri açısından oldukça

kritik bir öneme sahip olmayı sürdürecektir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

İdeal bir vergi sistemi, ekonomik dengeyi gözetirken, aynı zamanda gelir dağılımında adil ve sürdürülebilir bir yapı oluşturma gerekliliğini temel bir inceleme konusu olarak ele almalıdır. Bu bağlamda, teorik çerçeve içerisinde vergi politikalarının makroekonomik etkileri, farklı ekonomik teorileri dikkate alarak derinlemesine incelenir. Enflasyonun kontrol altına alınması, büyüme oranlarının artırılması ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi gibi önemli amaçlar, farklı vergi yapılarının seçimini yönlendiren temel unsurlardır. Kamu maliyesi alanında, gelirlerin nasıl toplanacağı ve bu gelirlerin nasıl adil bir biçimde dağıtılacağı konusu, yalnızca garanti edilmek istenen bütçe dengesine odaklanmakla kalmamalı, aynı zamanda çeşitli ekonomik aktiviteler üzerinde oluşan dış etkilere de bağlı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, vergi sisteminin tasarımı ve uygulanmasında geniş bir perspektif benimsemek büyük önem taşıyarak, ekonomik dengenin yanı sıra toplumsal adaleti ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlama adına etkili bir yaklaşım geliştirilmelidir (Adam vd., 2015:142).

Geniş anlamda, gelir dağılımını etkileyen vergi politikaları, ekonomik teori çerçevesinde farklı çeşitli model ve varsayımlara dayanarak şekillenir ve bu durum, toplumsal yapıyı da önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, regresif vergilerin düşük gelir gruplarında oluşturduğu yükün artışı, aynı zamanda gelir eşitsizliğini derinleştirirken, progresif vergiler ise gelir dağılımını daha adil hale getirmekte ve düzeltici bir rol üstlenebilmektedir. Bu ekonomik modeller, vergi oranlarının ve tabanlarının belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken temel varsayımlar ve faktörler içerir. Ayrıca, vergi indirimleri ve bu indirimlerin yanı sıra teşviklerin sınırlı etkileri, piyasa davranışlarının yanı sıra sosyal dengeleri şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik modeller, bu politikaların yalnızca kısa vadeli etkilerini incelemekle kalmayıp, aynı zamanda uzun vadede meydana gelebilecek olan toplam dağılım ve gelir düzeylerine karşı etkilerini öngörmeye yönelik çabalar da içermektedir. Bu tür detaylı analizler, vergi politikalarının toplum üzerindeki genel yansımalarını değerlendirmek için kritik bir öneme sahip olup, gelecekteki ekonomik politikaların şekillendirilmesine ışık tutabilir (Nantob, 2016: 1515). Vergi sistemlerinin nasıl yapıldığı, sadece devletin gelir elde etme biçimini değil, aynı zamanda sosyal adaletin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini de doğrudan etkilemektedir.

Sonuç olarak, teorik çerçevede kabul edilen temel ilkeler, vergi politikalarının hem ekonomik büyüme hem de gelir adaleti açısından dikkatli bir şekilde tasarlanmasını zorunlu kılar. Bu ilkeler doğrultusunda, vergi yükünün dağılımı, ekonomik denge ve gelir eşitsizliği arasındaki karmaşık ve çok kat-

manlı ilişkiler, çeşitli model ve varsayımlarla derinlemesine analiz edilerek, sürdürülebilir ve adaletli bir vergi sistemi inşa edilmesine imkan sağlayabilir. Bu bağlamda, politika tasarımı ekonomik teori ve pratik arasındaki uyum, özellikle makroekonomik politikaların etkinliğini artırmak ve adil dağılımı sağlamak açısından temel unsurlardan biri olarak ön plana çıkar. Sonuçta, vergi politikalarının verimli bir şekilde uygulanabilmesi için bu unsurların göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır.

3. VERGİ POLİTİKALARININ DAĞILIM ÜZERİNE ETKİLERİ

Vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri, makroekonomik açıdan derinlemesine incelendiğinde, çeşitli dinamiklerin ve karmaşık ilişkilerin ortaya çıktığı net bir şekilde görülmektedir. Bu politikalar, toplam gelir dağılımını etkileyen ve şekillendiren önemli araçlar arasında yer almakta olup, özellikle vergi oranlarının ve yapıların belirlenmesinde adalet, etkinlik ve sürdürülebilirlik gibi unsurlar titizlikle gözetilmektedir. Vergi sistemlerinin oluşturulmasında, sosyal eşitlik ve ekonomik verimlilik gibi hedefler arasındaki dengeyi sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu denge, yalnızca finansmanın sağlanmasında değil, aynı zamanda toplumun genel refah seviyesinin artırılmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bu politikaların etkileri, uzun vadede toplumun tüm kesimlerini etkileyerek önemli sonuçlar doğurabilmektedir.

Bir yandan, yüksek oranlı ve ilerleyen vergi sistemlerinin uygulanması, düşük gelir grubunun üzerindeki ekonomik yükü artırarak gelir eşitsizliğini azaltma potansiyeli taşıırken, diğer yandan bu tür vergi sistemlerinin aşırı yüklenmesi, genel ekonomik aktiviteyi olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Bu nedenle, gelir piramidi içinde yer alan farklı sosyal sınıfların vergi yüklerinden nasıl etkilendiğine dikkat çekmek son derece önemlidir. Örneğin, gelir seviyesine göre düzenlenmiş tarifeler ve dereceli vergi yapıları, düşük ve orta gelirli bireylerin gelirlerini daha adil ve dengeli bir şekilde korumayı başarırken, yüksek gelir grubundaki bireylerin vergi katkı payını artırarak genel gelir dağılımını iyileştirme yolunda önemli bir adım atılmasını sağlayabilir. Bu tür vergi stratifikasyonları, sadece sosyal adaletin sağlanmasında değil, aynı zamanda ekonomik büyüme için gerekli olan kaynakların da daha adil bir şekilde dağıtılmasına katkıda bulunabilir (Duncan ve Peter, 2012: 22).

Vergi yükünün adil ve etkin bir şekilde dağılımı, yalnızca gelir farklarını azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamada da temel bir unsurdur. Bu bağlamda, vergi indirimi ve artırımlarının sınırlı etkileri dikkate alınmalı, özellikle geçici önlemler yerine yapısal reformlar hedeflenmelidir. Örneğin, dolaysız vergilerde yapılacak düzenlemeler ve gelirleri daha adil şekilde paylaşan oranlar, gelir dağılımını dengeleyici amaca hizmet edebilir. Ayrıca, vergi toplama ve uygulama süreçlerindeki yasal ve idari kısıt-

lar, politika etkinliğini azaltabilir ve bu nedenle sürdürülebilir çözümler geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki makro etkilerini dikkate alarak, adil, etkin ve sürdürülebilir sistemlerin tasarlanması, ekonomik büyüme ve sosyal uyumun sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu hem gelir dağılımını iyileştirmeye hem de ekonomik sürdürülebilirliği desteklemeye yönelik başarılı ve uyumlaştırılmış politikaların oluşturulmasını gerektirir.

3.1. Gelir Piyasa Dengesine Etkiler

Gelir piyasa dengesine yönelik olarak gerçekleştirilen vergi politikası müdahaleleri, gelir dağılımını hem doğrudan etkileyebildiği gibi, dolaylı yollarla da önemli değişikliklere neden olabilir. Bu politikalar, gelir seviyelerine göre farklılık gösteren grupların ekonomik davranışlarını şekillendirerek piyasa dengesinde kayda değer değişikliklere yol açar. Özellikle, gelir düzeyi yüksek olan gruplar üzerindeki vergilerin artırılması, bu grupların alışveriş davranışlarını etkileyerek toplam talep ve tasarruf hacmini azaltma yoluna gidebilir. Aynı zamanda, düşük gelirli gruplar üzerinde uygulanan dolaylı vergilerin artışı, bu grupların tüketim alışkanlıklarını değiştirebilir. Bunun sonucunda, tüketici davranışları üzerinde belirgin değişiklikler meydana gelir ve bu da piyasa dengesini etkileyen önemli faktörlerden biri haline gelir. Böylece, vergi politikalarının gelir dağılımı ve piyasa dengesi üzerindeki etkileri daha fazla göz önüne çıkmış olur.

Vergi oranlarındaki değişiklikler, emek ve sermaye faktörleri arasındaki getiri dağılımını önemli ölçüde yeniden şekillendirebilir. Artan gelir vergileri, yüksek gelir gruplarının toplam tasarruf oranını düşürebilirken, düşük gelirli grupların üzerindeki dolaylı vergilerin artması, bu grupların tüketim giderlerini kısıtlayarak ekonomik hareketliliklerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durum da ekonomik faaliyetlerin genel dengesi üzerinde belirgin bir etki yaratmakta olup, piyasa fiyatlarını, arz ve talep dengesini değiştirebilir ve sonuç olarak, genel ekonomik istikrarı sorgulanır hale getirebilir. Özellikle, vergi politikalarının tasarruf ve tüketim üzerindeki etkisi, uzun vadede ekonomik büyüme ile ilgili önemli sonuçlar doğurabilir. Ekonomik denge, bu değişkenlerle birlikte sürekli olarak değişim göstermekte ve bunun sonuçları geniş çaplı etkiler yaratabilmektedir.

Ayrıca, vergi politikalarının gelircilik ve üretim ilişkilerini yeniden yapılandırmasının yanı sıra, piyasa arz ve talep dengelerinde oluşabilecek aşırı sapmalara yol açabileceğini söylemek önemlidir. Özellikle yüksek oranlı vergilerin uygulandığı alanlarda, yatırımların ve üretimin azalma riski ortaya çıkarak, bu durum genel ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir ve piyasa dengesini bozabilir. Bununla birlikte, dolaysız vergilerin gelir bölgeleri

arasındaki gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik etkin kullanımı sayesinde, piyasada denge durumu iyileştirilerek, ekonomik istikrar sağlanabilir (Oishi vd., 2018: 9). Bu tür yaklaşımlar, uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme için kritik öneme sahip olup, hem üretim seviyelerini artırmaya hem de toplumlar arasındaki ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya katkıda bulunabilir.

Sonuç olarak, vergi politikaları gelir piyasasının dengesini çok önemli bir şekilde şekillendirir; bu politikalar sayesinde gelir dağılımındaki adaletsizlikler büyük ölçüde azaltılabilirken, piyasa dinamikleri ve makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri dikkatli bir şekilde izlenmelidir. Denge ve verimlilik açısından dikkatlice ve özenle tasarlanmış vergilendirme stratejileri, sürdürülebilir ekonomik istikrarı desteklemekte büyük bir rol oynar ve böylece makroekonomik sürdürülebilirliği sağlamada katkıda bulunur. Bu nedenle, vergi politikalarının nasıl uygulanacağı, toplumun genel refahı üzerinde uzun vadeli etkiler yaratmak için titizlikle planlanmalıdır. Bu süreç hem sosyal adaletin sağlanmasına hem de ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine yardımcı olabilir.

3.2. Vergi Yükünün Dağılımı

Vergi yükünün dağılımı, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltma veya pekiştirme açısından gerçekten kritik bir öneme sahiptir. Bu durum, toplumun genel ekonomik sağlığı üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Genel olarak, vergilerin gelir seviyelerine göre farklı bir biçimde yüklenmesi, bu doğrultuda farklı gelir gruplarının maruz kaldığı ekonomik yükümlülükleri ve dolayısıyla mali durumlarını doğrudan etkiler. Yüksek gelir grubunun vergiden muaf tutulması ya da düşük oranlar ödemesi, gelir eşitsizliğini artırabilirken, düşük gelirli grupların vergi oranlarının yükseltilmesi, toplumda gelir dağılımında bir denge sağlama fırsatı sunabilir. Bununla birlikte, vergi yükünün adil ve etkin bir biçimde dağıtılması, sadece oranların belirlenmesiyle ilgili değildir; aynı zamanda vergi tabanlarının genişliği ve vergi kaçakçılığıyla mücadele gibi önemli uygulama unsurlarıyla da yakından alakalıdır. Bu çerçevede, vergi politikalarının oluşturulması süreci, kapsamlı bir yaklaşım gerektirir ve tüm gelir gruplarının ihtiyaçlarını gözetken bir denge sağlanmalı, böylece ekonomik adaletin sağlanması hedeflenmelidir.

Kapsamlı bir değerlendirmede, doğrudan vergiler (gelir vergisi ve kurumlar vergisi) ile dolaylı vergiler (katma değer vergisi, tüketim vergileri) arasındaki dağılım farklılıklarının iyi bir şekilde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Doğrudan vergiler, genellikle vatandaşların gelir seviyesine göre artan oranlı veya oranda progresif bir yapı sergilemekteyken, dolaylı vergiler gelirden bağımsız ya da oransal bir şekilde uygulanmakta ve özellikle düşük gelir grupları üzerinde orantısız bir yük oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu durum, sosyal adaleti sağlama noktasında önemli ve karmaşık bir sorunu or-

taya çıkarır. Dolayısıyla, vergi sisteminin adaletli ve eşitlikçi olması, toplumsal dengelerin korunması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda, vergilerin adil bir şekilde dağıtılması, ekonomik büyüme ve kamu hizmetlerinin finansmanı açısından da kritik bir rol oynamaktadır.

Vergi yükünün dağılımında, gelir dağılımını etkileyen birçok diğer faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında vergi verimliliği, vergi kaçakçılığı ve vergi sistemi içindeki yapısal bozukluklar önemli bir yer tutar. Bu unsurlar, özellikle düşük gelirli kişiler üzerindeki yükü artıran dolaylı vergilerin etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir ve bu durum, genel ekonomik dengeyi tehdit edebilir. Aynı zamanda, vergi politikalarının gelir aktarımını, adaletli bir şekilde ve refahı artırma hedefine uygun şekilde tasarlanması büyük önem arz eder. Bu tür düzenlemeler, gelir dağılımındaki uçurumların azaltılmasına önemli ölçüde katkı sağlayabilir ve toplumsal dengenin sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle vergi sisteminin etkin bir şekilde yapılandırılması, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamak açısından hayati bir rol oynamaktadır.

Yapısal reformlar ve uygun vergi politikalarıyla, yükün daha adil dağılımı sağlanabilir. Örneğin, gelir seviyesine göre artan oranlı vergilerin uygulanması, düşük gelirli kesimlerin üzerindeki maliyeti azaltırken, yüksek gelirli grupların sorumluluklarını artırabilir. Ayrıca, vergi ödeme kapasitesine göre yapılacak indirimler veya muafiyetler, gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, vergi yükünün bölünmesindeki adalet, sadece gelir seviyelerine göre değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin yapısına ve vergi sistemindeki etkinliğe bağlıdır (Ramot ve Ichihashi, 2012)

Sonuç olarak, vergi yükünün dağılımı, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve ekonomik adaletin sağlanması açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Doğru tasarlanmış ve sürdürülebilir politikalar ile, gelir dağılımını dengeleyen, verimlilik ve adalet ilkelerine uygun bir vergi sistemi oluşturulabilir. Bu durum hem makroekonomik istikrarı destekler hem de sosyal bütünleşmeye katkı sağlar.

3.3. Vergi İndirimi ve Artırımlarının Sınırlı Etkileri

Vergi indirimi ve artırımlarının sınırlı etkileri, uygulamada karşılaşılan çeşitli kısıtlamalar ve yanıt mekanizmalarıyla şekillenmektedir. Bu tedbirler, vergi politikalarında beklenen gelir ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine engel teşkil edebilir. Birincil olarak, gelir seviyeleri farklı olan mükellefler üzerindeki vergi indirimlerinin veya artırımlarının etkileri, vergi yükü değişikliklerinin ekonomik davranışlar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini sınırlandırabilir. Bu durumda, düşük gelirli gruplarda vergi indirimleri belirli bir ölçüde gelir artışına neden olsa da toplam gelir dağılımı üzerindeki dengeli ve anlamlı dönüşümler sağlanamayabilir. Uzun dönemli etkilerini anlayabilmek için, ekonominin genel dinamikleri ve mükelleflerin vergiye yönelik tutumları dikkate alınmalıdır. Böylece, vergi in-

dirimleri veya artırımlarının uygulamaya konulmasından kaynaklanan genel ekonomik sonuçlar ve bu sonuçların toplumsal refah üzerindeki etkileri daha net bir biçimde değerlendirilebilir. Ayrıca, gelir grupları arasındaki farklar göz önünde bulundurulduğunda, vergi politikalarının daha da özelleştirilmiş yaklaşımlara ihtiyaç duyabileceği anlaşılmaktadır. Bu tür bir yöntemle, mükelleflerin çeşitli gelir düzeyleri arasında belirgin farklılıkların varlığı, etkili bir vergi reformu için önemli bir kriter haline gelebilir. Bu kriterlerin tümü göz önüne alındığında, vergi indiriminin veya artırımlarının sağladığı faydaların, yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı kalmayıp, sosyal etkilere de genişlemesi gerektiği söylenebilir.

İkinci olarak, ekonomik aktörlerin tepkileri ve piyasa mekanizmaları, vergi artırımlarına karşılık genellikle vergi kaçınma veya vergi ödemede belirgin bir azalma yönünde hareket edebilmektedir. Özellikle vergi oranlarındaki yükseltmelerin motivasyonunu düşüren bu tür tepkiler, beklenen gelir artışlarının beklenildiği şekilde gerçekleşmesini durduran veya engelleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ek olarak, vergi indiriminin veya artırımlarının beraberinde getirdiği maliyetler ve idari uygulama güçlükleri, zamanla planlanan politika etkilerinin çok sınırlı kalmasına yol açabilir. Bu durum, uygulamanın karmaşıklığı ve ilgili idari kapasitenin yetersizliğiyle çok daha fazla desteklenmektedir. Dolayısıyla, ekonomik aktörlerin bu tür tepkilerini dikkate almak, politika yapım sürecinde kritik bir önem taşımaktadır. Bu konuların detaylı bir şekilde ele alınması, vergi politikalarının başarıya ulaşması için son derece elzemdir.

Bunların ötesinde, gelir dağılımını doğrudan etkileyecek vergi politikalarının uzun vadeli ve geniş kapsamlı etkilerinin, kimi zaman kısa vadeli müdahalelerle sınırlı kalabileceği gerçeği, dikkatle ve özenle incelenmesi gereken bir durumdur. Kısa vadeli düzenlemeler genellikle olayların anlık gelişmelerine, dinamik akışlarına yanıt verirken, işletmeler ve bireyler üzerinde oluşturabilecekleri etkiler ise, derin ve çok yönlü analizler gerektirebilir (He, 2025: 4). Dolayısıyla, vergi indirimleri ve artırımlarının sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkilerinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerektiği açıktır; zira çeşitli esneklikler ve yanıt mekanizmaları da bu yapı içinde yer alır. Sonuç olarak, bu tedbirlerin gerçek anlamda etkisini artırabilmek için, maliyet etkinliği yüksek ve gelir artışını teşvik edici, sürdürülebilir şekilde tasarlanmış politika desteklerine büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, kapsamlı sınırları belirlenmiş ve sürdürülebilir nitelikte vergi politikalarının geliştirilmesi, gelir dağılımını sağlıklı ve dengeli bir biçimde iyileştirme açısından elzem bir gereklilik halini almıştır. Özellikle toplumun farklı kesimlerinin ekonomik refahının artırılması, bu tür politikaların doğru bir şekilde hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecek bir durumdur. Ayrıca, bu süreçte toplumsal farkındalığın artırılması ve bireylerin vergi politikalarına dair bilgilendirilmesi, sosyal adaletin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir.

4. VERGİ POLİTİKALARININ MAKROEKONOMİK YÖNLERİ

Vergi politikalarının makroekonomik boyutta ortaya çıkan etkileri, ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam ve gelir dağılımı dinamikleri açısından dikkatle incelenmesi gereken son derece önemli bir konudur. Öncelikle, vergi oranlarının ve yapısının toplam talep ve yatırım seviyeleri üzerinde oldukça belirleyici, önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Gelirlerin yeniden dağılımını sağlayan progressive (kademeli) vergiler, toplumdaki gelir farklarının azaltılmasına doğrudan katkıda bulunurken, uygun seviyede uygulandığında ekonomik büyümeyi destekleyici ve teşvik edici yönde etkiler gösterebilir. Ancak, aşırı vergilendirme durumu, özellikle üretim süreçleri ve yatırım maliyetlerini önemli ölçüde artırarak toplam arzı olumsuz yönde etkileyebilir ve bu durum, büyüme hızını yavaşlatabilir. Bu nedenle, vergi politikalarının dikkatli bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir, zira ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme açısından bu büyük bir öneme sahiptir.

Enflasyon ve fiyat sistemi üzerindeki etkileri ise, vergi politikalarının belirleniş şekline bağlıdır. Enflasyonist bir ortamda, özellikle tüketim ve satış vergilerinin artırılması, maliyetleri yükselterek fiyatlar genel seviyesini artırma eğilimi gösterebilir. Bu durum, halkın alım gücünü olumsuz etkileyebilir, çünkü artan fiyatlar karşısında tüketicilerin harcama gücü düşecektir. Buna karşılık, gelir vergilerinde yapılan düzenlemeler, ekonomik istikrarın sağlanması ve fiyat istikrarının korunması açısından son derece önemli bir rol oynamaktadır. Vergi politikalarının, işgücü piyasası ve istihdam üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri bulunmaktadır. Yüksek vergiler, işgücü maliyetlerini artırarak potansiyel işsizliği tetikleyebilmektedir (Pessino vd., 2025: 22). Ancak, uygun bir denge sağlandığında, vergi oranlarının ayarlanması istihdam artışını teşvik edebilir. Vergi indirimleri ve çeşitli teşvik uygulamaları ise, özellikle altyapı ve üretim sektörlerinde, istihdamı destekleyici ve artırıcı bir etki yapabilir. Bu durum, aynı zamanda ekonomik büyümeye ve toplumun genel refah seviyesine olumlu katkıda bulunacaktır. Bu noktada, devletin vergi politikalarının dikkatli bir şekilde tasarlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kısacası, vergi politikalarının makroekonomik etkileri, bu politikaların nasıl uygulandığına ve ekonomi genelindeki diğer faktörlerle olan karmaşık etkileşimlerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu nedenle, sürdürülebilir ve dengeli bir vergi politikası oluşturulması, sadece gelir dağılımı adaletini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik istikrarı ve büyümeyi destekleyen etkili ve sağlam önlemler içermelidir. Uygulama aşamasında ve politika tasarımı göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurlar arasında, makroekonomik denge, gelir adaleti, iktisadi sürdürülebilirlik gibi kavramlar yer almalı. Böylece, ekonomik yapı açısından olumlu sonuçlar elde edilebilir ve uzun vadede toplumların refah düzeyi artırılabilir.

4.1. Büyüme Üzerine Etkiler

Vergi politikalarının makroekonomik büyüme üzerindeki etkileri, ekonominin toplam üretim kapasitesi ve gelişmişlik seviyeleri göz önüne alındığında, oldukça çeşitli ve karmaşık dinamikleri ortaya koyarak derin bir şekilde incelenmelidir. Bu inceleme, özellikle vergi oranlarının ve yapısının doğru ve adil bir şekilde belirlenmesinin önemini vurgular. Yüksek oranlarda artan vergiler, yan etkileriyle birlikte, tüketim ve yatırım harcamalarını kısıtlayarak kısa vadede ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir ve bu durum çeşitli diğer ekonomik faktörleri de etkileyebilir. Ancak, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve gelişim için vergi gelirlerinin etkin ve doğru bir şekilde kullanılması, sadece kamu altyapı yatırımlarını desteklemekle kalmaz; aynı zamanda, uzun vadeli büyümeye de büyük katkı sağlar. Bunun yanı sıra, vergi teşvikleri ve indirimleriyle sağlanan mali kolaylıklar, özellikle yeni girişimlerin oluşumu ve teknolojik gelişmeler açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Ancak, bu tür uygulamaların etkili, dikkatli ve sınırlandırılmış bir şekilde düzenlenmesi büyük önem arz eder. Gelir dağılımını adil bir hale getiren vergi politikaları, sosyal istikrar ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından net bir hedeflenme sağlarken, büyüme potansiyelini de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, yüksek vergi oranları, potansiyel olarak yatırımların ve üretimin azaltılmasına neden olabilen olumsuz sonuçlar doğurabilirken, düşük vergi oranları ise devletin mali saydamlığını ve kamu hizmetlerinin finansmanını zorlaştırabilir. Dolayısıyla, makroekonomik büyümeye yönelik vergi politikalarının tasarımı, karmaşık denge ve uyum gerektiren çok boyutlu bir süreçtir (Samati and Rafie, 2010: 71). Finansal istikrarı destekleyen, ekonomik yapıyı çeşitli şoklara karşı dayanıklı kılan ve gelir dağılımını her açıdan iyileştiren stratejiler geliştirilmelidir. Sonuç olarak, vergi politikalarının büyüme üzerindeki etkileri hem makroekonomik göstergeler hem de gelir dağılımı ile yakından ilişkilidir. Bu etkileşimler, dikkatli ve kapsamlı politikalarla, sürekli bir değerlendirme ve iyileştirme süreci içerisinde yönlendirilmelidir.

4.2. Enflasyon ve Fiyat Sistemi

Enflasyon ve fiyat sistemleri, vergi politikalarının makroekonomik etkilerinde son derece kritik bir rol oynamaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu ortamlarda, gelir dağılımındaki bozulma büyük oranda artış gösterirken, vergi gelirlerinin yanı sıra, vergi yüklerinin reel değerleri de olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu tür enflasyonist ortamlar, özellikle dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payını önemli ölçüde azaltabilir ve vergi tabanını belirsizleştirerek karmaşık hale getirebilir. Sonuç olarak, bu durum devletin bütçe istikrarını sağlama ve sosyal eşitsizlikleri azaltma yönündeki çabalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, hükümetler için etkili ve sürdürülebilir vergi politikaları oluşturmak, piyasa dinamiklerini göz önünde bulundurarak enflasyonu kontrol altına almak son derece hayati bir önem taşımaktadır.

Ayrıca, fiyatların genel seviyelerindeki dalgalanmalar, vergi oranlarının reel etkilerini önemli ölçüde değiştirir ve bu durum, bölgeler veya farklı gelir gruplarına göre çeşitli vergi yüklerini doğrudan etkileyebilir. Özellikle enflasyonun hızlandığı dönemlerde, gelirleri sabit kalan düşük ve orta gelirli bireyler, artan fiyat seviyeleri karşısında geçimlerini sürdüremeyebilirler ve bu da ekonomik zorluklar yaratabilir. Bu nedenle, vergi politikaları bu olumsuz durumlara yeterince duyarlı bir şekilde yeniden yapılandırılmalı ve enflasyona bağlı gelir kayıplarını telafi edici mekânizmalar mutlaka oluşturulmalıdır. Bu tür düzenlemeler, toplumun farklı kesimlerinin ekonomik istikrarına katkıda bulunmak adına büyük önem taşımaktadır.

Fiyat sistemleri ve enflasyonla mücadele süreçleri, aynı zamanda, verginin adaletli ve etkin bir şekilde toplanmasını da etkiler. Enflasyonist ortamlar, vergi matrahlarının yeniden değerlendirilmesine neden olabileceğinden, vergi kaçakçılığı ve formal olmayan ekonomiyi teşvik edebilir. Bu durum, gelir kayıplarına yol açar ve vergi gelirlerinin toplam seviyesini olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla, enflasyonun kontrol altına alınması, vergi sistemlerinin sürdürülebilirliği ve gelir dağılımı adaleti açısından temel bir gereklilik olarak ortaya çıkar (Muhibbullah and Das, 2019: 144).

Ekonomik istikrarın sağlanması ve gelir dağılımını dengelemesi açısından son derece önemli olan, fiyat ve enflasyon politikalarıyla entegre bir vergi politikası tasarımı, günümüz ekonomik sistemlerinin en kritik bileşenlerinden biridir. Enflasyon ve fiyat sistemleri üzerindeki doğru ve etkin düzenlemeler, yalnızca fiyatların istikrara kavuşmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda, gelir eşitsizliklerini azaltmada ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinde önemli bir araç olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, enflasyonun kontrolü, yalnızca tüketici fiyatlarını dengelemekle kalmaz; aynı zamanda vergi politikalarının da makroekonomik dengeyi sağlamak üzere işleyebilmesi ve gelir dağılımını daha adil bir zemine oturtabilmesi açısından son derece temel bir öneme sahiptir. Bu tür bir entegrasyon hem ekonomik büyümeyi destekler hem de toplumsal refahı artırma çabalarına katkıda bulunur.

4.3. İstihdam ve İşgücü Piyasası

İstihdam ve işgücü piyasası, vergi politikalarının makroekonomik etkileri bağlamında önemli bir odak noktası olarak dikkat çekmektedir. Vergi oranlarındaki değişiklikler, çalışanların ve işverenlerin davranışlarını doğrudan etkileyerek piyasada arz ve talep dinamiklerini şekillendirmekte ve bu durum, ekonomik dengeleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle, yüksek vergi oranları veya karmaşık vergi yapıları, istihdam maliyetlerini artırarak işgücü talebini önemli ölçüde azaltabilir ve dolayısıyla işsizliği yükseltebilir. Bu durum, özellikle düşük ve orta gelir seviyesindeki çalışanlar açısından önemli bir kayıp anlamına gelirken, aynı zamanda toplam istihdam oranlarının olumsuz

etkilenmesine yol açar. Geçmişte yapılan araştırmalar, vergi politikalarının istihdam üzerindeki etkilerini çeşitli açılardan incelemiş ve bu eğilimlerin uzun vadede ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermiştir. İşgücü piyasası, bu tür politikaların sonucunda sadece maliyetlerden etkilenmekle kalmaz; aynı zamanda iş güvencesi, iş tatmini ve genel refah üzerindeki etkileriyle de dikkat çekmektedir.

Ayrıca, vergi politikaları, çalışanların iş arama ve gelir elde etme motivasyonunu derinden etkileyebilir. Vergi yükünün yüksek olduğu durumlarda, işgücü arzında önemli bir azalma gözlemlenebilir ve bu durum, çalışma saatlerinde de düşüşe yol açabilir. Bu olumsuz sonuç, ekonomik aktivitenin genel olarak yavaşlamasına neden olabilir ve potansiyel olarak kayıt dışı istihdamın artışı teşvik edebilir. Öte yandan, vergi teşvikleri veya indirimleri gibi politikalar, belirli sektörlerde istihdamı artırma konusunda önemli bir katkı sağlayabilir. Ancak, bu tür uygulamaların sürdürülebilirliği ve geniş kapsamlı etkileri, dikkatlice ve titizlikle değerlendirilmelidir; zira kısa vadeli faydalar uzun vadede iktisadi dengeleri bozabilir. Bu nedenle, vergi reformlarının oluşturulmasında dengeli ve vizyoner bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.

Vergilendirme politikalarının işgücü piyasası üzerindeki etkileri, aynı zamanda gelir dağılımında adaletsizlikleri de derinleştirebilir ve bu durum toplumun çeşitli kesimlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Yüksek oranda vergi yükü taşıyan düşük gelirli çalışanlar, ekonomik açıdan daha fazla baskıya ve zorluklara maruz kalabilir. Bu tür bir vergi yapısı, toplumda sosyal gerilimlerin artmasına neden olabileceği gibi, bu durum aynı zamanda ekonomik büyümeyi de tehdit edecektir. Bu bağlamda, gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik çeşitli politikalar, vergi sisteminin adil olmasını ve düşük gelir grubunun korunmasını öngörmektedir. Bu politikalar, sosyal adaletin sağlanması adına büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca, işgücü piyasasındaki esneklik ve uyum sağlama kabiliyeti, ekonomik dalgalanmalara karşı dayanıklılığı artırırken, aynı zamanda istihdamın sürdürülebilirliğini ve iş gücünün verimliliğini de önemli ölçüde sağlamaktadır. Bu nedenle, işgücü piyasası üzerindeki bu tür etkilerin dikkate alınması, gelecekte daha sağlıklı bir ekonomik yapı için gereklidir (Choga and Gıwa, 2023).

Sonuç olarak, vergi politikalarının işgücü piyasası ve istihdam üzerindeki makro etkileri karmaşık ve çok boyutludur. Ekonomik büyüme ve gelir adaleti hedefleri doğrultusunda, doğru ve dengeli vergi yapılarına ihtiyaç vardır. Bu yapıların, çalışanların motivasyonunu ve işgücü piyasasının sağlıklı işleyişini destekleyecek şekilde tasarlanması, sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmelidir.

5. SONUÇLAR VE POLİTİK ÖNERİLER

Vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki makro etkilerinin dikkate alınması, sürdürülebilir ekonomik gelişme açısından büyük önem taşımakta-

dır. Uygulanan vergi sistemlerinin gelir dağılımını dengeleme ve sosyal adaleti sağlama konusunda etkili olması, gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkı sağlar. Özellikle yüksek gelir gruplarına yönelik artan vergiler, gelir transferleri ve sosyal hizmetlerin finansmanında kullanılabilir, böylece düşük gelirli kesimlerin yaşam standardı iyileştirilebilir. Ayrıca, adil ve şeffaf vergi düzenlemeleri, ekonomik aktörler arasında güveni artırmakta ve piyasa istikrarına olumlu yansımaktadır.

Bununla birlikte, vergi politikalarının makroekonomik dengeleri etkileme potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Gelir dağılımına odaklanan vergiler, tüketim ve yatırım davranışlarını şekillendirerek toplam talebin ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini güçlendirebilir. Ancak, vergi artışlarının yatırım iklimine olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulmalı ve politika tasarımı dikkatli yapılmalıdır. Ayrıca, vergi düzenlemelerinde aşırı karmaşa veya yasal boşluklar, uygulama verimliliğini azaltmakta, vergi kayıplarına ve adaletsizliklere yol açabilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir ve etkin bir vergi yapısının geliştirilmesi hem gelir dağılımını dengede tutmak hem de makroekonomik istikrarı sağlamak açısından kritik önem taşımaktadır.

Vergi politikalarının gelir dağılımı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri oldukça karmaşık, çok boyutlu bir yapı taşımaktadır ve bu etkilerin kökenleri derinlere inmektedir. Bu politikaların hem düzenleyici hem de yönlendirici etkileri, genel makroekonomik dengelerin belirlenmesi ve şekillendirilmesinde son derece önemli roller oynamaktadır. Yapılan detaylı ve titiz analizler, adil ve sürdürülebilir vergi yapılarının hem gelir dağılımını dengelemede hem de ekonomik istikrarı sağlamada gerekli ve oldukça etkili olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Demokratik karar alma süreçlerinin geliştirilmesi, yasal altyapıların güçlendirilmesi ve uygulama kapasitesinin artması, vergi politikalarının etkinliğini doğrudan artırarak toplumsal yararları artıracaktır. Aynı zamanda vergi reformlarının, ekonomik büyüme ve istihdam seviyeleri üzerinde olumlu etkiler oluşturabilmesi için, bu politikaların ekonomik yapıya uygun, şeffaf, öngörülebilir ve herkesin anlayabileceği bir şekilde tasarlanması ve oluşturulması gerekmektedir. Sonuç olarak, gelir dağılımını iyileştiren, ekonomik istikrarı destekleyen ve sosyal uyumu sağlama konusunda etkili olan yaratıcı ve yenilikçi vergi politikalarının tasarımı ve uygulanması, uzun vadeli kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde temel unsurlardan biri haline geldiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, politikaların sonuçlarının geniş bir perspektiften, farklı alanlar ve disiplinlerde değerlendirilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Politika yapıcılarının farklı gelir gruplarına yönelik dengeli ve sürdürülebilir vergi stratejileri geliştirmeleri, alanında uzman kişilerin ve akademik çevrelerin katkılarıyla, hem gelir dağılımını somut bir şekilde iyileştirecek hem de makroekonomik göstergeleri olumlu yönde etkileyeceği önemli bir şeydir. Özellikle, ülkeler arası rekabet koşullarının yanı sıra,

sosyal ihtiyaçların da göz önüne alınması, sürdürülebilir vergi sistemlerinin oluşturulmasında önemli ve vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası güncel gelişmeler, ekonomik eğilimler ve iç dinamikler göz önünde bulundurularak, katı olmayan ve esnek yapılar üzerinden gelir ve maliye politikalarının çok yönlü bir şekilde şekillendirilmesi, ekonomik ve sosyal refahın artmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Yapılacak reformların düzenli bir biçimde takip edilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması, izlenecek doğru stratejilerin belirlenmesiyle mümkün hale gelecektir ve bu sürecin yönetilmesi oldukça kritiktir. Bu doğrultuda sürdürülebilir ve adil bir vergi sistemi, uzun vadeli ekonomik büyüme ile sosyal adaletin vazgeçilmez temel taşlarından biri olmaya devam edecektir. Bunun sonucunda, vergi politikalarının başarısı, sadece ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin bu sistemden nasıl faydalandığı ve yararlandığıyla da doğrudan ilişkilidir ve bu durum göz önüne alınmalıdır. Sonuç olarak, toplumun her bireyinin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen, kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşım benimsemek, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı sağlamak için son derece elzem bir durumdur. Bu süreçte, çok paydaşlı katılımı yürütülecek iş birliği ve çalışmalar, daha kapsayıcı, etkili ve adil bir vergi politikası ortamı yaratmayı mümkün kılacak ve ekonomik büyümeyi sağlamlaştırma noktasında önemli bir rol üstlenecektir.

Sonuç olarak, vergi politikalarının gelir dağılımı üzerindeki makro etkileri dikkate alınırken, adaletli, şeffaf ve uygulamada sürdürülebilir yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, gelir seviyelerine uygun, vergi yükünün adil dağıldığı mekanizmalar geliştirilerek, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlanabilir. Ayrıca, politika tasarımı tüm paydaşların görüşleri dikkate alınmalı ve uygulama aşamasında yasal düzenlemeler sürekli gözden geçirilerek geliştirilmelidir. Böylece, gelir dağılımıyla ilgili makroekonomik hedeflere ulaşmak ve sosyal adaleti sağlamanın yolu açılabilir.

KAYNAKÇA

- Adam, A., Kammas, P., and Lapatinas, A. (2015). "Income İnequality And The TaxSt-
ructure: Evidence From Developed And Developing Countries." *Journal Of
Comparative Economics*, 43(1), 138-154.
- Choga, I. and Gıwa, F. (2023). "The Effect of Property Tax on Income Redistribution
in Selected African Countries", *Sustainability*, 15, 5891, [https://doi.org/10.3390/
su15075891](https://doi.org/10.3390/su15075891).
- Duncan, D. and Peter, K. S. (2012). "Unequal inequalities: Do progressive taxes reduce
income inequality?". *IZA Discussion Paper*, no. 6910, 1-64.
- He, S. (2025). "Research on the Relationship Between the Tax System and Alleviating
Income İnequality", *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*,
95, 1-7, <https://doi.org/10.54254/2753-7048/2025.23019>.
- Muhibbullah, M. And Das, M. R. (2019). "The İmpact Of İnflation On The İncome
İnequalityOf Bangladesh: A Time Series Analysis." *International Journal of Bu-
siness andTechnopreneurship*, 9(2), 141-150.
- Nantob, N.Y. (2016). "Taxation and Income İnequality in Developing Countries:
AnEmpirical Investigation", *Economics Bulletin*, 26(3), 1508-1523.
- Oishi, S., Kushlev, K., and Schimmack, U. (2018). "Progressive Taxation, Incomeİ-
nequality, And Happiness." *American Psychologist*, 73 (2), 1-12.
- Pessino, C., Rasteletti, A., Artana, D. and Lustig, N. (2025). "DistributionalEffects of
Taxation in Latin America", *Oxford Open Economics*, 4(1), 1-54.
- Ramot, I. A. L. and Ichihashi, M. (2012). "The Effect Of Tax Structure On Economic
GrowthAnd İncome İnequality." *IDEC Discuss Paper*, Hiroshima University.
- Sameti, M. and Rafie, L. (2010). "Interaction of income distribution Taxes and Eco-
nomic Growth (The Case of Iran and Same Selected East Asian Countries)".
Iranian Economic Reviews, 14(25), 67-81.

JEOEKONOMİK
FRAGMENTASYONUN
MAKROEKONOMİK
DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE İÇİN
BÜYÜME KISITLARI, SERMAYE
BİRİKİMİ VE YAPISAL UYUM

Gökhan SALMAN¹

¹ Gökhan SALMAN, Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, VMYO,
Muhasebe ve Vergi Bölümü, gokhan.salman@omu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-1652-4904

1. GİRİŞ

1990’ların başından 2008 Küresel Finans Krizi’ne kadar uzanan ve literatürde “Büyük İlmilik” (Great Moderation) ile eş zamanlı seyreden dönem, uluslararası iktisat tarihine hiper-küreselleşme çağı olarak geçmiştir (Rodrik, 2011). Bu süreçte, iletişim ve lojistik maliyetlerindeki radikal düşüşler ile gümrük tarifelerindeki eşgüdüllü indirimler, çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerini parçalayarak sınır ötesine taşımasına ve küresel değer zincirlerinin (GVC) dünya ekonomisinin ana omurgası haline gelmesine olanak tanımıştır. Ricardo tipi karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin yerini alan bu yeni üretim paradigması; maliyet minimizasyonu, ölçek ekonomileri ve tam zamanında üretim ilkeleriyle toplam faktör verimliliğini (TFP) artırarak küresel ölçekte deflasyonist bir büyüme dinamiği yaratmıştır (Baldwin, 2016). Ancak, salt ekonomik rasyonalite ve kesintisiz arz güvenliği varsayımına dayanan bu sistem, 2008 kriziyle sarsılmış, COVID-19 pandemisi ve ardından gelen jeopolitik gerilimlerle birlikte yerini “Jeoekonomik Fragmentasyon” olarak adlandırılan yeni bir korumacılık ve parçalanma dönemine bırakmıştır.

Günümüz küresel ekonomi politliğinde, ekonomik verimlilik dogmasının yerini ulusal güvenlik, stratejik özerklik ve arz esnekliği kavramları almıştır. Bu dönüşüm, uluslararası ticaretin sadece malların mübadelesi değil, aynı zamanda jeopolitik bir güç aracı olarak kullanıldığı “silah haline getirilmiş karşılıklı bağımlılık” fenomenini doğurmuştur (Farrell ve Newman, 2019). ABD’nin Enflasyonu Düşürme Yasası (IRA) ve Avrupa Birliği’nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) gibi devasa sübvansiyon ve regülasyon paketleri, serbest ticaretin temel ilkelerini aşındırırken; sermaye akımlarını da “friend-shoring” (dost coğrafyadan tedarik) ve “near-shoring” (yakın coğrafyadan üretim) eğilimleri doğrultusunda yeniden yönlendirmektedir. Makroekonomik perspektiften bu süreç, küresel ekonominin potansiyel hasıla düzeyini baskılayan ve arz yönlü maliyet şoklarını kalıcı hale getiren yapısal bir dönüşümü ifade etmektedir (IMF, 2023).

Bu yapısal dönüşümün merkezinde yer alan Türkiye ekonomisi, jeoekonomik fragmentasyonun yarattığı risk ve fırsatların eş zamanlı olarak test edildiği bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Türkiye, bir yandan Gümrük Birliği aracılığıyla Batı eksenli (Avrupa) bir ihracat pazarına ve kurumsal entegrasyona sahipken; diğer yandan imalat sanayisinin toplam faktör verimliliğini ve üretim kapasitesini belirleyen yüksek teknoloji ara malı ve enerji tedarikinde Asya eksenine asimetric bir bağımlılık geliştirmektedir. Bu Asimetric Bağımlılık Sarmalı, küresel bloklaşma arttıkça Türkiye’nin makroekonomik istikrarı, dış ticaret dengesi ve sermaye birikim modeli üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle, Batılı gümrük duvarlarını aşmak isteyen Asya menşeli sermayenin Türkiye’ye yönelme potansiyeli taşıyan Tariff-Jumping (Gümrük Duvarından Atlama) stratejisi, Türkiye için

hem bir teknolojik sıçrama imkânı hem de dikkatle yönetilmesi gereken bir makro-ihiyati süreç sunmaktadır.

Bu çalışma, jeoekonomik fragmentasyonun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini salt bir dış ticaret analiziyle sınırlı kalmayıp; sürecin makroekonomik dinamikler, Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) kalitesi ve potansiyel büyüme üzerindeki yansımalarını sentezlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye'nin küresel değer zincirlerindeki konumu, Greenfield ve Brownfield yatırımların makroekonomik verimlilik farkları ve yeni kurumacılık dalgasının yaratabileceği yeşil arbitraj fırsatları tartışılacaktır. Çalışmanın temel sorunsalı, Türkiye'nin bu parçalanmış dünya düzeninde teknoloji transferi odaklı nitelikli sermayeyi nasıl çekebileceği ve asimetrik bağımlılık kısıtı altında sürdürülebilir bir makroekonomik büyüme patikası- nı nasıl inşa edebileceği üzerine odaklanmaktadır.

Makroekonomik literatürde Doğrudan Yabancı Yatırımların (FDI) ülkenin üretim fonksiyonuna, istihdam kapasitesine ve potansiyel hasılasına yaptığı katkı homojen değildir. Bu bağlamda uluslararası sermaye hareketleri, yarattıkları makroekonomik katma değer ve verimlilik farkları açısından Greenfield (Sıfırdan Yatırım) ve Brownfield (Mevcut Kapasiteye Yatırım / Satın Alma) olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır.

Sıfırdan sanayi kapasitesi yaratan Greenfield yatırımlar; hedef ülkede tamamen yeni bir üretim tesisinin inşa edilmesi, yeni makine-teçhizat alımı ve yeni istihdam yaratılması süreçlerini kapsamaktadır. Makroekonomik açıdan Greenfield yatırımlar, ülkenin fiziki sermaye stokunu net olarak artırarak üretim imkânları eğrisini doğrudan dışa kaydırır. Bu yatırımlar sadece sermaye birikimi sağlamakla kalmaz; aynı zamanda Endojen Büyüme Modellerinin vurguladığı teknolojik yayılma ve yaparak öğrenme mekanizmalarını tetikleyerek toplam faktör verimliliğinde kalıcı artışlar yaratacaktır.

Buna karşın, çoğunlukla şirket birleşmeleri ve satın almalar (M&A) şeklinde gerçekleşen Brownfield yatırımlar, hedef ülkede halihazırda var olan ve faaliyet gösteren bir tesisin mülkiyetinin yabancı sermayeye geçmesini ifade etmektedir. Brownfield yatırımlar, kısa vadede ülkenin ödemeler dengesinin finansman hesabına sıcak döviz likiditesi sağlayarak kur üzerindeki baskıyı hafifletse de; makroekonomik temellerde sıfırdan bir fiziki kapasite veya anlamlı düzeyde yeni istihdam yaratmaz. Üretim altyapısında niteliksel bir dönüşüm yaratmaktan ziyade sadece mülkiyet el değiştirdiği için, Brownfield yatırımların ülkenin uzun dönemli potansiyel büyümesine ve teknolojik yaksınamasına sunduğu katkı son derece kısıtlı olacaktır.

Türkiye ekonomisinin jeoekonomik fragmentasyon sürecindeki dış finansman mimarisi incelendiğinde, ülkeye yönelen FDI kompozisyonunda Brownfield (özellikle Körfez menşeli satın almalar ve gayrimenkul) yatırım-

larının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'nin yapısal cari açık problemini çözebilmesi ve orta gelir tuzağından çıkabilmesi, salt mülkiyet devrine dayalı bu sermaye akımlarıyla mümkün değildir. Yeni korumacılık çağında Asya ve Batı arasındaki teknolojik kopuş hızlanırken, Türkiye'nin asıl stratejik hedefi; Asyalı ve Avrupalı teknoloji devlerini ülkeye çekerek yüksek katma değerli, ihracat kapasitesini kalıcı olarak artıran ve küresel Toplam Arz (AS) eğrisindeki sarsıntıları fırsata çeviren nitelikli Greenfield yatırımlarını ülkeye entegre etmek olmalıdır.

2. JEOEKONOMİK FRAGMENTASYON VE YENİ KORUMACILIK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Küresel ekonomik sistem, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ivme kazanan ve sınırların giderek silikleştiği uzun bir entegrasyon döneminin ardından, günümüzde tarihte eşine az rastlanır bir yapısal dönüşümden geçmektedir. 1990'lı yıllardan 2008 Küresel Finans Krizi'ne kadar uzanan ve literatürde hiper-küreselleşme olarak adlandırılan bu dönem, uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının dünya hasılasından çok daha hızlı büyüdüğü bir altın çağ olarak nitelendirilmektedir (Rodrik, 2011). Bu altın çağın merkezinde, üretim süreçlerini coğrafi olarak parçalara ayıran ancak ülkeleri ekonomik olarak birbirine sıkı sıkıya bağlayan küresel değer zincirleri yer almaktadır. Baldwin'e (2016) göre, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim ile taşıma maliyetlerindeki dramatik düşüşler, çok uluslu şirketlerin üretim aşamalarını sınır ötesine taşımasına olanak tanıyarak küresel ekonominin sinir sistemini oluşturmuştur. Çeyrek asır boyunca kesintisiz bir barış ortamı ve serbest ticaret varsayımı üzerine inşa edilen bu devasa ağ, salt ekonomik rasyonalite ve maliyet minimizasyonu ilkeleriyle kusursuz bir şekilde işlemiştir.

Ancak küresel ekonominin son yıllarda maruz kaldığı çoklu krizler ve jeopolitik şoklar, bu geleneksel yaklaşımın temel varsayımlarının derinden sorgulanmasına neden olmuştur (Tooze, 2021). Küreselleşme paradigmasındaki ilk çatlaklar 2008 krizinin ardından uluslararası ticaretin ivme kaybetmesiyle başlamış olsa da (Antras, 2021); asıl kırılma 2018 yılında ABD ve Çin arasında patlak veren ticaret savaşlarıyla yaşanmıştır. Bu süreç, uluslararası ekonomik bağımlılığın sadece karşılıklı fayda üreten asimetrik olmayan bir yapı olmadığını; aksine, stratejik hammadde ve teknolojilerin dış politikada bir baskı aracına dönüştürülebileceği silah haline getirilmiş karşılıklı bağımlılık gerçeğini tüm dünyaya göstermiştir (Farrell ve Newman, 2019). Ekonomik politikaların giderek jeopolitik bir silah olarak kullanılması, literatürde devlet yönetimi sanatı ile ekonominin iç içe geçtiği jeoekonomi kavramının yeniden dirilişine işaret etmektedir (Blackwill ve Harris, 2016).

Ticaret savaşlarının yarattığı bu tahribatın hemen ardından gelen COVID-19 pandemisi ve 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, küresel

değer zincirlerinin karşılaştığı jeopolitik rekabet, pandemi ve savaş gölgesindeki bu çoklu şok sarmalını derinleştirmiştir. Maliyet minimizasyonuna dayalı serbest ticaret idealinden hızla uzaklaşan bu yeni dönemde, ulusal güvenlik ve stratejik otonomi arayışları ekonomik verimliliğin önüne geçmiştir.

1.1. Washington Uzlaşısından Jeoekonomik Fragmentasyona Geçiş

İktisadi düşünce tarihinde uluslararası ticaret, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden bu yana ağırlıklı olarak ekonomik rasyonalite ve piyasa verimliliği ekseninde ele alınmıştır. Özellikle 1980'lerde ivme kazanan ve "Washington Uzlaşısı" (Washington Consensus) ile kurumsallaşan neoliberal paradigma, siyaset ve ekonominin birbirinden tamamen bağımsız işlediği varsayımına dayanarak serbest ticaretin küresel barışı maksimize edeceğini savunmuştur. Bu dönemde serbest piyasa ideolojisi, milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarmış ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırmıştır.

Ancak serbest ticaretin yarattığı kazançların toplumun tüm kesimlerine eşit dağılmaması, gelişmiş ülkelerde imalat sanayi istihdamının Asya'ya kaymasıyla orta sınıfın erimesi ve gelir adaletsizliğinin artması, politik arenada küreselleşme karşıtı ve korumacı akımların güç kazanmasına zemin hazırlamıştır (Rodrik, 2018). Ekonomik rasyonalitenin yerini politik kaygılara bıraktığı günümüzde ekonomik entegrasyon süreci, ticari ve finansal bağların ülkelerin dış politika hedefleri ve ulusal güvenlik stratejileri doğrultusunda yeniden tanımlandığı jeoekonomik fragmentasyon olgusuna evrilmiştir. Uluslararası Para Fonu uzmanları tarafından yapılan güncel analizlere göre jeoekonomik fragmentasyon; ülkeler arasındaki mal, hizmet, sermaye, işgücü ve teknoloji akımlarının jeopolitik fay hatları üzerinden bilinçli bir şekilde sınırlandırılması ve küresel ekonominin rakip siyasi bloklara bölünmesi sürecini ifade etmektedir (Aiyar vd., 2023; IMF, 2023). Bu olgu, serbest piyasa dinamiklerinin yerini devlet aklının aldığı yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir.

1.2. Yeni Korumacılık ve Küresel Ticaret Kurallarının Aşınması

Jeoekonomik parçalanma süreci, uluslararası ticaretin kurumsal mimarisinde de derin bir hegemonya krizini tetiklemiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) uyuşmazlıkların çözümü mekanizmasının, özellikle Temyiz Organı'na üye atamalarının bloke edilmesiyle fiilen işlevsizleşmesi, çok taraflı ticaret sistemine vurulan en büyük darbelerden biri olmuştur (Hoekman, 2020). Çok taraflı ticaret anlaşmalarının yerini giderek ikili veya yalnızca belirli siyasi müttefikleri kapsayan dar kapsamlı blok içi anlaşmalara bırakması, küresel ticarete kurallara dayalı sistemin zayıfladığını göstermektedir. Bu kurumsal boşluk ve denetimsizlik, devletlerin ulusal çıkarlarını maksimize etmek için korumacı politikalara çok daha agresif ve rahat bir şekilde başvuru-

rabildiği bir zemin yaratmıştır. Söz konusu zemin, uluslararası ticarette eşî görülmemiş yeni bir korumacılık dalgasını beraberinde getirmiştir. Geleneksel korumacılık genellikle gelişmekte olan yerli sanayiye ithal rekabetinden korumak amacıyla uygulanan gümrük vergileri ve kotalar gibi şeffaf sınır önlemlerine dayanmaktadır. Buna karşılık yeni korumacılık, küresel değer zincirlerinin doğrudan fiziki olarak yön değıştirmesini hedefleyen, teknoloji transferlerini ulusal güvenlik gerekçesiyle yasaklayan, çip gibi stratejik ürünlerde ambargolar uygulayan ve nadir toprak elementleri üzerinde ihracat kısıtlamaları getiren çok daha karmaşık tarife dışı engelleri içermektedir. Üstelik bu yeni dönemde devletler, Amerika Birleşik Devletleri'nin yürürlüğe koyduğu Enflasyonu Düşürme Yasası ve Çip ve Bilim Yasası örneklerinde olduğu gibi, yüz milyarlarca dolarlık devasa sübvansiyonlar aracılığıyla içe dönük sanayi politikaları uygulayarak küresel rekabetin kurallarını tek taraflı olarak değıştirmektedir (Bown, 2023).

Bu radikal müdahaleci dönüşümün boyutları, dünya genelinde uygulanan ticaret politikalarına ilişkin nicel veriler incelendiğinde çok daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. *Dünya Genelinde Uygulanan Yeni Ticaret Kısıtlamalarının Yıllara Göre Dağılımı (2015-2024)*

Yıllar	Mal Ticaretine Yönelik Kısıtlamalar	Hizmet ve Yatırım Kısıtlamaları	Toplam Kısıtlayıcı Müdahale
2015	642	118	760
2016	710	125	835
2017	825	142	967
2018	1.015	170	1.185
2019	1.214	205	1.419
2020	1.520	260	1.780
2021	1.856	310	2.166
2022	2.300	365	2.665
2023	2.748	415	3.163
2024	2.950	450	3.400

Kaynak: Global Trade Alert veri tabanından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Veriler, uluslararası ticarette uygulanan ek gümrük tarifeleri, ihracat yasakları, teknoloji ambargoları, yerli katkı zorunlulukları ve yatırım kısıtlamalarını içermektedir.

Tablo 1'de açıkça görüldüğü üzere, 2018 yılındaki ABD-Çin ticaret savaşları, 2020'deki pandemi krizinin yarattığı arz şokları ve 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı gibi kırılma noktalarında ticareti kısıtlayıcı müdahalelerin sayısında keskin sıçramalar yaşanmıştır. Rakamlardaki bu istikrarlı

ve katlanarak büyüme eğilimi, serbest ticaret çağının fiilen sona erdiğinin ve devlet müdahaleciliğinin uluslararası ticarete yeni normal haline geldiğinin en çarpıcı kanıtıdır (Evenett, 2024).

1.3. Tedarik Zincirlerinde Yeni Yönelimler: Reshoring, Nearshoring ve Friendshoring

Artan ticari kısıtlamalar ve tırmanan jeopolitik endişeler gölgesinde, küresel ekonomiyi tamamen iki farklı ve izole kampa bölmeyi yaratacağı yıkıcı ekonomik maliyetlerden kaçınmak amacıyla yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Özellikle Avrupa Birliği Komisyonu tarafından literatüre kazandırılan ve kısa sürede küresel bir norm haline gelen “Riski Azaltma” (De-risking) stratejisi, günümüz küresel sanayisinin temel prensibi olarak ön plana çıkmaktadır (Von der Leyen, 2023). Riski azaltma stratejisi, ekonomik ilişkileri tamamen koparmak gibi irrasyonel bir hedef yerine, kritik sektörlerdeki aşırı bağımlılıkları gidermeyi, tedarikçi ağını çeşitlendirmeyi ve arz güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu strateji doğrultusunda çok uluslu şirketlerin ve devletlerin uluslararası üretim ağlarında iç içe geçmiş üç temel yapısal eğilime yöneldiği gözlemlenmektedir.

Bu doğrultuda benimsenen ilk stratejik yönelim, literatürde üretimi yurda döndürme (reshoring veya onshoring) olarak adlandırılan süreçtir. Bu kavram, çok uluslu şirketlerin on yıllar önce salt maliyet avantajı, ucuz işgücü ve esnek çevre regülasyonlarından faydalanmak için denizaşırı ülkelere (özellikle Uzak Doğu Asya’ya) taşıdıkları üretim tesislerini doğrudan kendi anavatanlarına geri getirmesini ifade etmektedir. Reshoring stratejisi, politikacılar için yerel istihdamı artırmak ve arz güvenliğini doğrudan ulusal sınırlar içerisinde devlet kontrolü altına almak açısından son derece cazip bir söylem sunmaktadır. Ayrıca Endüstri 4.0, robotik otomasyon ve yapay zekâ teknolojilerindeki ilerlemeler, gelişmiş ülkelerdeki yüksek işgücü maliyetlerini kısmen dengeleyerek bu geri dönüşü geçmişe kıyasla daha uygulanabilir kılmaktadır. Ancak yine de üretim sahalarının anavatana taşınması, muazzam bir sermaye yatırımı gerektirmekte ve ölçek ekonomilerinden feragat edilmesi nedeniyle makro düzeyde üretim verimliliğini ciddi şekilde düşürmektedir.

Üretimi yurda döndürmenin getirdiği ağır maliyet yükünü hafifletmek isteyen ve daha dengeli bir çözüm arayan şirketler ise yakın coğrafyadan tedarik (nearshoring) stratejisine yönelmektedir. Nearshoring, tedarik hatlarını fiziksel olarak kısaltarak deniz aşırı lojistik riskleri, taşımacılık maliyetlerini ve teslimat sürelerindeki gecikmeleri minimize etmeyi amaçlayan bir modeldir. Bu stratejide üretim; okyanus aşırı, uzak ve kontrol edilmesi güç ülkeler yerine, nihai tüketim pazarının bulunduğu bölgeye sınır komşusu olan veya coğrafi olarak çok yakın konumlanan ülkelere kaydırılmaktadır. Günümüzde ABD pazarı için Meksika’nın Çin’i tahtından ederek en büyük tedarikçi

konumuna yükselmesi bu durumun en somut örneğidir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği pazarı için de Türkiye, Polonya, Fas ve Romanya gibi ülkeler yeni dönemin stratejik üretim üsleri olarak öne çıkmaktadır. Nearshoring eğilimini hızlandıran bir diğer önemli faktör ise küresel ısınma ve yeşil dönüşüm politikalarıdır; zira tedarik mesafelerinin kısılması, şirketlerin karbon ayak izini düşürmelerine ve giderek katılaştan çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim standartlarına uyum sağlamalarına da yardımcı olmaktadır.

Günümüz jeopolitik ikliminde uluslararası ticaretin kodlarını en radikal biçimde yeniden yazan üçüncü yönelim ise dost ülkelerden tedarik (friendshoring veya allyshoring) modelidir. İlk kez ABD Hazine Bakanı Janet Yellen (2022) tarafından stratejik bir hedef olarak kavramsallaştırılan bu yaklaşımda tedarik zincirleri; salt ekonomik maliyetlere, coğrafi yakınlığa veya lojistik hıza göre değil, tamamen devletler arası diplomatik ilişkilere ve ideolojik yakınlıklara göre şekillenmektedir (Gopinath, 2023). Karar alıcılar; yarı iletkenler (mikroçipler), elektrikli araçlar için elzem olan lityum bataryalar, savunma sanayi bileşenleri ve yeşil dönüşüm için hayati öneme sahip nadir toprak elementleri gibi stratejik ürünlerde, rakip veya potansiyel tehdit olarak gördükleri ülkelerle ticareti sınırlandırmaktadır. Bunun yerine, yalnızca aynı siyasi ittifak içinde yer aldıkları, ortak demokratik değerleri paylaştıkları ve dış politikada güvenilir buldukları partnerlerle karşılıklı bağımlılık ağları inşa etmeyi tercih etmektedirler.

Küresel değer zincirlerinde yaşanan reshoring, nearshoring ve friendshoring eksenindeki bu çok katmanlı yapısal dönüşüm, aynı zamanda makroekonomik üretim felsefesinde de derin bir zihniyet değişimini simgelemektedir. Pandemi ve jeopolitik krizler öncesindeki dönemde küresel sanayi; sıfır stok ve anında teslimat prensiplerine dayanan, tedarikçiler arası acımasız bir fiyat rekabetini ve maliyet verimliliğini önceleyen tam zamanında üretim modeli ile kusursuz bir şekilde çalışmaktaydı. Ancak günümüzde peş peşe yaşanan liman kilitlenmeleri, çip krizleri, savaşlar ve ticaret kotaları, karar alıcıları maliyet avantajından ziyade sistemin şoklara karşı dayanıklılığını merkeze alan bir yaklaşıma itmiştir. Bu doğrultuda tedarik zincirleri; yüksek stok oranlarına sahip, tek bir tedarikçiye bağımlı olmak yerine çok alternatifli ağlar kuran ve güvenli jeopolitik bölgeleri ağırlıklandıran her ihtimale karşı üretim modeline geçmeye zorlanmıştır (Baldwin ve Freeman, 2022). Şirketlerin ve devletlerin, dışsal şoklara ve jeopolitik gerilimlere karşı bir sigorta primi olarak görüp katlandıkları bu mecburi paradigma değişimi; makroekonomik boyutta yapısal verimlilik kayıplarını, atıl kapasite oluşumunu, artan işletme sermayesi maliyetlerini ve nihayetinde küresel çapta kalıcı bir enflasyonist baskıyı beraberinde getirmektedir.

3. ALANYAZIN

Küresel değer zincirlerinde yaşanan jeoekonomik fragmentasyon, yeni korumacılık eğilimleri ve tedarik ağlarının coğrafi olarak yeniden yapılandırılması, özellikle son beş yılda uluslararası iktisat literatürünün en dinamik ve en çok tartışılan araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Söz konusu literatür; serbest ticaretin gerileme nedenlerini sorgulayan teorik tartışmalar, ticaret savaşları ve pandeminin yarattığı arz şoklarını ölçen ampirik çalışmalar ve küresel ekonominin rakip bloklara ayrılmasının yaratacağı makroekonomik maliyetleri modelleyen projeksiyonlar olmak üzere üç ana ekseninde gelişim göstermektedir.

1.4. Küreselleşmenin Gerilemesi ve Ticaret Savaşları

Literatürdeki ilk tartışma dalgası, 2008 Küresel Finans Krizi sonrası küresel ticaretin ivme kaybetmesi ve 2018’de patlak veren ABD-Çin ticaret savaşlarının etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Antras (2021), “yavaşlayan küreselleşme” (slowbalization) kavramını ampirik olarak test ettiği çalışmasında, çok uluslu şirketlerin üretim ağlarını genişletme iştahının azaldığını ve küreselleşmenin yerini yavaş yavaş bölgeselleşme eğilimlerine bıraktığını ortaya koymuştur.

Korumacılığın fiili maliyetlerini ölçen Fajgelbaum vd. (2020) ise, ABD’nin 2018 yılında Çin’e karşı uygulamaya başladığı ek gümrük tarifelerinin Amerikan ekonomisi üzerinde yarattığı refah kayıplarını hesaplamış; gümrük duvarlarının yerli üreticiyi korumaktan ziyade, ara malı ithal eden sanayicilerin maliyetlerini artırarak genel makroekonomik verimliliği düşürdüğünü istatistiksel olarak kanıtlamıştır. Bu dönemde Farrell ve Newman (2019) tarafından literatüre kazandırılan “silah haline getirilmiş karşılıklı bağımlılık” (weaponized interdependence) teorisi, küresel ekonomik ağların artık salt karşılıklı fayda üreten yapılar olmadığını; aksine hegemonik güçlerin finansal ve teknolojik ağ merkezlerini diğer ülkelere karşı stratejik bir baskı aracı olarak kullandığını göstererek yeni korumacılığın teorik zeminini oluşturmuştur.

1.5. Pandemi Şokları ve Tedarik Zinciri Esnekliği

Literatürdeki ikinci büyük dalga, COVID-19 pandemisi ile birlikte tedarik zincirlerinin kırılganlığının test edildiği çalışmalarla şekillenmiştir. Gereffi (2020), pandeminin küresel değer zincirlerinde yarattığı tıkanıklıkları incelediği çalışmasında, maliyet minimizasyonuna odaklanan “tam zamanında” (just-in-time) üretim felsefesinin kriz anlarında çöktüğünü ve şirketlerin acilen “her ihtimale karşı” (just-in-case) üretim modeline geçmesi gerektiğini savunmuştur. Benzer şekilde Javorcik (2020), pandeminin çok uluslu şirketler için bir uyandırma servisi işlevi gördüğünü belirterek; şoklara

karşı dayanıklılığı artırmak amacıyla şirketlerin tedarikçilerini coğrafi olarak çeşitlendirme ve üretimi anavatana yaklaştırma (nearshoring) eğilimine gireceklerini öngörmüştür. Bonadio vd. (2021) ise, pandeminin küresel GSYH üzerindeki olumsuz etkilerinin üçte birinin doğrudan küresel değer zincirindeki aksamalardan kaynaklandığını ekonometrik modellerle kanıtlayarak arz güvenliğinin makroekonomik istikrar için hayati önemini vurgulamıştır.

1.6. Jeoekonomik Fragmentasyon ve Makroekonomik Maliyetler

Son yıllarda literatürün ağırlık merkezi, IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) gibi uluslararası kurumların başını çektiği jeoekonomik fragmentasyon araştırmalarına kaymıştır. Aiyyar vd. (2023) tarafından yapılan kapsamlı çalışmada, küresel ekonominin rakip jeopolitik bloklara bölünmesinin dünya hasılası üzerinde yaratacağı uzun vadeli daralma senaryoları modellenmiştir. Yazarlar, ticaret ve teknoloji bağlarının kopma derecesine bağlı olarak, küresel GSYH'nin %0,2 ile %7 arasında değişen oranlarda kalıcı bir kayba uğrayacağını, teknolojik ayrışmanın şiddetlenmesi halinde bu kaybın gelişmekte olan ülkeler için %12'lere kadar çıkabileceğini öngörmektedir. IMF Birinci Başkan Yardımcısı Gita Gopinath (2023) ise, dünyanın “Soğuk Savaş II” benzeri bir döneme girdiğini belirterek, doğrudan yabancı yatırımların (FDI) artık ekonomik getiri oranlarına göre değil, jeopolitik ittifaklara göre (friendshoring) yön değiştirdiğini makro verilerle ortaya koymuştur.

Bu coğrafi yön değişimini ampirik olarak haritalandıran Alfaro ve Chor (2023), ABD'nin ithalat verilerini analiz ettikleri ufuk açıcı çalışmalarında, “Büyük Yeniden Tahsis” (Great Reallocation) sürecinin başladığını kanıtlamışlardır. Bu çalışmaya göre, ABD firmaları tedarik ağlarını fiilen Çin'den uzaklaştırmakta ve üretim hacmi Meksika ile Vietnam gibi bağlayıcı ülkelere kaymaktadır. Jeopolitik bloklaşmanın enflasyonist etkilerini araştıran Attinasi vd. (2023) ise, üretimi yurda döndürme ve dost ülkelere tedarik stratejilerinin, on yıllardır süregelen küresel ölçek ekonomilerini tahrir ederek üretim maliyetlerini artırdığını ve merkez bankalarının fiyat istikrarı hedeflerini kalıcı olarak zorlaştırdığını tespit etmiştir.

1.7. Türkiye Literatüründeki Yansımalar ve Araştırma Boşluğu

Uluslararası alanyazında devasa bir boyuta ulaşan bu tartışmalar, Türkiye merkezli akademik çalışmalarda henüz emekleme aşamasındadır. Ulusal literatürdeki mevcut çalışmalar (örneğin; Derviş, 2022; TUSIAD Raporları) ağırlıklı olarak pandemi sonrası lojistik kesintiler, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ihracata etkileri ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi bağlamında dar bir çerçevede ilerlemektedir. Jeoekonomik fragmentasyonun ve “nearshoring” fırsatlarının Türkiye makroekonomisi üzerindeki bütüncül etkilerini teorik bir sentezle ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla, küresel

düzeydeki yeni korumacılık dalgasının ve dost ülkelerden tedarik (friendshoring) eğilimlerinin, ihracata dayalı bir büyüme modeli izleyen Türkiye'nin stratejik konumu üzerindeki çift yönlü (risk ve fırsat barındıran) etkilerini inceleyen bu çalışma, ulusal alanyazındaki önemli bir kavramsal boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, küresel ekonomide son yıllarda ivme kazanan jeoekonomik fragmantasyon ve yeni korumacılık eğilimlerinin uluslararası ticaret mimarisinde yarattığı yapısal dönüşümü incelemek ve bu dönüşümün makroekonomik etkilerini teorik bir bütünlük içinde sentezlemektir. Çalışmanın kapsamı; 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında başlayan, 2018 ABD-Çin ticaret savaşları ile belirginleşen ve COVID-19 pandemisi ile Rusya-Ukrayna savaşı ekseninde derinleşen küresel tedarik zincirlerindeki kırılmalarla sınırlandırılmıştır. Araştırmada, üretimi yurda döndürme (reshoring), yakın coğrafyadan tedarik (nearshoring) ve dost ülkelerden tedarik (friendshoring) stratejilerinin, küresel büyüme ve enflasyon dinamikleri üzerindeki olası etkileri incelenmekte; ayrıca bu küresel paradigma değişiminin Türkiye ekonomisi açısından taşıdığı riskler ve sunduğu fırsat pencereleri tartışılmaktadır.

Çalışma, araştırma tasarımı açısından nitel bir araştırma modeline dayanmakta olup, veri toplama ve analiz tekniği olarak betimsel analiz ve kavramsal sentez yöntemleri benimsenmiştir. Küresel değer zincirlerindeki çok boyutlu ve eşzamanlı değişimleri tek bir ekonometrik modelle ölçmenin kısıtları göz önüne alınarak, olgunun tarihsel, politik ve iktisadi kökenlerini bir arada değerlendirmeye olanak tanıyan tümdengelimsel bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Araştırmanın veri setini, uluslararası ekonomi politığe yön veren temel aktörlerin ve kurumların ürettiği ikincil veriler ile raporlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) gibi saygın uluslararası kuruluşların yayımladığı güncel makroekonomik projeksiyonlar ve çalışma tebliğleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca uluslararası ticarete yönelik müdahaleleri nicel olarak takip eden Global Trade Alert (GTA) veri tabanından elde edilen istatistikler, makaledeki teorik argümanları desteklemek amacıyla tablo halinde çalışmaya entegre edilmiştir. Elde edilen tüm bu ikincil bulgular, uluslararası iktisat literatüründeki temel teorilerle harmanlanarak küresel ekonomi politikteki yeni normalin şifreleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada analiz edilen uluslararası ticaret verileri, makroekonomik projeksiyonlar ve politika raporları, küresel ekonomik sistemin on yıllardır süregelen verimlilik odaklı yapısından, güvenlik ve esneklik odaklı yeni bir modele evrildiğini somut bulgularla ortaya koymaktadır. Jeoekonomik fragmentasyonun etkileri; büyüme oranlarından enflasyon dinamiklerine, sermaye akışlarından (FDI) üretim maliyetlerine kadar geniş bir yelpazede makroekonomik değişkenleri dönüştürmektedir.

1.8. Küresel Ekonomik Kayıplar ve Verimlilik Paradoksu

Jeoekonomik fragmentasyonun makroekonomik düzlemdeki en somut ve ölçülebilir bulgusu, küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) üzerinde yarattığı kalıcı ve sistemik negatif etkisidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından geliştirilen simülasyonlar, dünya ekonomisinin rakip ticaret bloklarına ayrılmasının sadece geçici bir yavaşlama değil, orta ve uzun vadeli bir verimlilik krizi doğuracağını kanıtlamaktadır. Bu durumun temelinde, iki yüzyılı aşkın süredir uluslararası ticaretin ana taşıyıcısı olan David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin, jeopolitik bariyerler nedeniyle işlevsizleşmesi yatmaktadır.

Serbest ticaret döneminde ülkeler, en verimli oldukları alanlarda uzmanlaşarak küresel ölçek ekonomilerinden faydalanmakta ve bu durum birim maliyetleri aşağı çekerek küresel refahı artırmaktaydı (Rodrik, 2011). Ancak fragmentasyon süreci, ekonomik rasyonelitenin yerine “stratejik otonomi” ve “ulusal güvenlik” kaygılarını ikame ederek bu uzmanlaşma zincirini kırmaktadır. Üretim süreçlerinin en düşük maliyetli coğrafyalardan, güvenli ancak daha maliyetli coğrafyalara kaydırılması, sermaye ve işgücünün yanlış tahsis edilmesine neden olmaktadır. Bu durum literatürde “Verimlilik Paradoksu” olarak adlandırılmaktadır: Devletler arz güvenliklerini artırmak için korumacı önlemlere başvurdukları, aslında kendi sanayilerinin küresel rekabetçiliğini ve toplam faktör verimliliğini zayıflatmaktadır (Aiyar vd., 2023). Ayrıca, küresel değer zincirlerinde gözlemlenen bu parçalanma, Ar-Ge ve inovasyon süreçlerinin de coğrafi olarak izole edilmesine yol açmaktadır. Teknolojik yayılımın bloklar arasında engellenmesi, özellikle ileri teknoloji gerektiren yarı iletkenler, yapay zekâ ve yeşil enerji gibi sektörlerde mükerrer yatırımların yapılmasına neden olmaktadır (Ceruso vd., 2023). Bir teknolojinin en verimli merkezde üretilip tüm dünyaya yayılması yerine, her bölgenin kendi “kapalı devre” teknolojisini geliştirme çabası, küresel inovasyon hızını düşürmekte ve birim üretim maliyetlerini yapay bir şekilde şişirmektedir. Özellikle bilgi birikiminin sınır ötesi akışının durması, teknolojik yakınsama sürecini sektöre uğratarak küresel eşitsizliği derinleştirmektedir (Gopinath, 2023). Bu yapısal değişim, düşük büyüme ve yüksek maliyetten oluşan yeni bir makroekonomik dengeyi tetiklemektedir.

Bolhuis vd. (2023) tarafından yapılan analizler, ticaretin sadece belirli stratejik mallarda sınırlandırılması durumunda bile küresel GSYH kaybının %0,2 civarında kalacağını; ancak derin bir teknolojik kopuş durumunda bu kaybın %7 ile %12 gibi yıkıcı seviyelere ulaşabileceğini öngörmektedir. Bu veriler, fragmentasyonun sadece bir dış ticaret sorunu olmadığını, küresel sermaye birikimi rejiminde kalıcı bir hasar yarattığını göstermektedir.

Tablo 2. *Jeoekonomik Fragmentasyon Senaryolarına Göre Küresel GSYH Kayıp Tahminleri*

Senaryo Türü	Ticari Bölünme (Sınırlı)	Teknolojik Ayırışma (Derin)	Gelişmekte Olan Ülkeler (%)
Küresel GSYH Kaybı	% -0,2 ile -2,0	% -7,0 ile -12,0	% -8,5 ile -15,0
Refah Kaybı (Trilyon \$)	~1,8 Trilyon \$	~9,0 - 11,0 Trilyon\$	Kritik Risk Seviyesi
Verimlilik Azalışı	Orta	Çok Yüksek	Yüksek

Kaynak: IMF (2023) ve Bolhuis vd. (2023) verilerinden sentezlenmiştir.

1.9. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda (FDI) “Jeopolitik Bloklaşma” ve Sermaye Akışının Yeni Rotası

Geleneksel uluslararası iktisat literatürü, Doğrudan Yabancı Yatırımları (FDI) ağırlıklı olarak maliyet arbitrajı, vergi avantajları ve pazar genişletme stratejileri üzerinden açıklamaktadır. Ancak bulgularımız, 2020 sonrası dönemde sermayenin rasyonel getiri arayışının yerini jeopolitik güvenlik arayışına bıraktığını göstermektedir. Bu dönüşüm, küresel sermaye birikim rejiminde “Siyasi Risk Primi”nin, operasyonel maliyetlerin önüne geçtiği yeni bir evreyi simgelemektedir.

Javorcik (2020) ve IMF (2023) verilerinin sentezi, FDI akışlarında “Jeopolitik Mesafe” kavramının belirleyici hale geldiğini kanıtlamaktadır. Batılı çok uluslu şirketlerin, yatırım kararlarını alırken artık sadece işgücü maliyetlerini değil, hedef ülkenin Birleşmiş Milletler oylamalarındaki tutumundan ticari ittifaklarına kadar geniş bir diplomatik sadakat yelpazesini sorguladığı görülmektedir. Bu durum, Friendshoring olgusunun sadece bir dış politika söylemi değil, sermayenin hayatta kalma güdüsüyle oluşturduğu bir kapalı devre sistemi olduğunu belgelemektedir. Özellikle Tablo 3’teki 2023 verileri (%62 pay), sermayenin rakip bloklara aktığı serbest piyasa döneminin kapandığını ve sermayenin artık ideolojik sınırlarla çevrili güvenli limanlara hap-solduğunu göstermektedir. Bu konsolidasyon, bağlantısız veya rakip bloktaki gelişmekte olan ülkeler için sermaye kıtlığı ve teknolojik izolasyon riskini beraberinde getirmektedir (Gopinath, 2023).

Tablo 3. Küresel FDI Akışlarının Jeopolitik Bloklara Göre Dağılımı (2010 vs 2023)

Yatırım Hedefi	2010 Payı (%)	2023 Payı (%)	Değişim Trendi
Jeopolitik Müttefikler (Aynı Blok)	% 45	% 62	Hızlanan Konsolidasyon
Bağılantısız / Rakip Ülkeler	% 35	% 18	Sermaye Kaçışı
Kritik Teknoloji Yatırımları	% 20	% 20	Stratejik Koruma

Kaynak: IMF (2023) World Economic Outlook Chapter 4 ve UNCTAD (2023) World Investment Report verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.10. Yeni Korumacılığın Stratejik Araçları: Hammadde Milliyetçiliği ve Bağımlılığın Silahlandırılması

Modern korumacılık dalgası, 20. yüzyılın klasik ve şeffaf gümrük tarifelerinden evrilerek, küresel değer zincirlerinin en kritik halkalarını hedef alan stratejik kısıtlamalar ve teknolojik bariyerler üzerine yoğunlaşmıştır. Farrell ve Newman (2019) tarafından literatüre kazandırılan “Silah haline getirilmiş karşılıklı bağımlılık” (weaponized interdependence) teorisi, güncel bulgularla tam bir ampirik uyum içerisindedir. Bu teoriye göre, küresel ağların merkezinde yer alan hegemonik güçler, ticari akışların tamamını durdurmak yerine, rakiplerinin teknolojik ve endüstriyel gelişimini felç edecek boğum noktalarına odaklanmaktadır.

Bulgular, özellikle yeşil enerji dönüşümü ve dijitalleşmenin yeni petro-lü olarak kabul edilen nadir toprak elementleri, lityum, kobalt ve grafit gibi kritik madenlerdeki arz yoğunlaşmasının, ithalatçı ülkeler için varoluşsal bir ekonomik tehdit haline geldiğini ortaya koymaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı-IEA (2023) verilerine göre, tek bir ülkenin (Çin) bu madenlerin işlenmesindeki %70 ile %90 arasındaki hakimiyeti, küresel sanayi için kabul edilemez bir “tek nokta hatası” (single point of failure) riski doğurmaktadır. Bu asimetrik bağımlılık, devletlerin serbest piyasa ekonomisi kurallarını ulusal güvenlik gerekçesiyle askıya alarak devasa sübvansiyon paketlerini (örneğin ABD’nin Enflasyonu Düşürme Yasası - IRA ve AB’nin Kritik Hammaddeler Yasası) devreye sokmalarına neden olmaktadır.

Bu süreç, “Serbest Ticaret” paradigmasından “Ulusal Güvenlik Öncelikli İktisat” paradigmasına geçişin en sert dışavurumudur. Evenett ve Fritz (2023) tarafından hazırlanan Global Trade Alert raporları, 2022 yılından itibaren kritik madenler üzerindeki ihracat yasaklarının ve kotalarının %500’den fazla arttığını belgelemektedir. Bu bulgular, korumacılığın artık sadece yerli üreticiyi korumak için değil, ulusal teknolojik egemenliği güvence altına almak için bir “iktisadi savunma doktrini” olarak uygulandığını kanıtlamaktadır.

Tablo 4. *Stratejik Hammaddelerde Tedarik Yoğunlaşması ve Jeopolitik Risk Endeksi*

Hammadde / Bileşen	Temel Tedarikçi Bölge	Küresel Pazar Payı (%)	Kritik Risk Faktörü
Nadir Toprak Elementleri	Çin	% 70 - 90	İhracat Kotaları ve Ambargo
Lityum ve Kobalt	Çin / DRC	% 65	Tedarik Zinciri Silahlandırma
Gelişmiş Yarı İletkenler	Tayvan / G. Kore	% 90	Jeopolitik Gerilim (Boğazlar)

Kaynak: IEA (2023) The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions ve Global Trade Alert (2023) verilerinden sentezlenmiştir.

Not: DRC, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (Democratic Republic of the Congo)

1.11. Türkiye Eksenli Bulgular: Nearshoring Stratejisi ve Lojistik Arbitraj Gücü

Küresel değer zincirlerindeki bu sarsıntılı dönüşüm, Türkiye ekonomisi için geleneksel büyüme modellerinin ötesinde yeni bir Stratejik Arbitraj alanı açmaktadır. Analizlerimiz, Türkiye'nin bu süreçteki konumunu sadece ucuz işgücü deposu olarak görmenin makroekonomik bir hata olacağını; asıl değer önerisinin “Hız, Esneklik ve Kurumsal Entegrasyon” üçlemesinde yattığını göstermektedir.

Akkemik (2022) ve Shih (2020) tarafından vurgulanan çevik tedarik zinciri ihtiyacı, Türkiye'yi Avrupa Birliği (AB) pazarı için Uzak Doğu'ya karşı doğal bir “Nearshoring” (yakın coğrafyadan tedarik) alternatifi haline getirmektedir. Bulgularımız, Avrupa merkezli çok uluslu şirketlerin pandemi sonrası stoksuz çalışma (just-in-time) felsefesini büyük oranda terk ederek yakından ve güvenli tedarik (near-and-safe) felsefesine geçtiğini belgelemektedir. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği vasıtasıyla sahip olduğu kurumsal uyum, Tablo 5'te görülen 3-7 günlük lojistik hız ile birleştiğinde, Çin'in sunduğu ölçek ekonomisi avantajını finansal olarak dengeleyebilmektedir. Yüksek faiz oranlarının ve finansman maliyetlerinin arttığı küresel konjonktürde, 45 günlük bir deniz yolculuğu yerine 5 günlük bir karayolu teslimatı, şirketlerin işletme sermayesi verimliliğini yapısal olarak artırmaktadır.

Daha da kritik bir bulgu, AB'nin “Yeşil Mutabakat” çerçevesinde devreye alacağı Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) ile ilgilidir. Lojistik mesafenin kısalığı, ürün başına düşen emisyon miktarını Uzak Doğu mallarına kıyasla doğal olarak düşürmekte ve Türkiye'nin bu yeni korumacı karbon duvarlarını daha düşük maliyetle aşmasını sağlamaktadır (TÜSİAD, 2023). Dolayısıyla Türkiye, küresel fragmantasyonun yarattığı bu yeni düzende, Avrupa'nın arz güvenliğini ve yeşil dönüşüm hedeflerini sağlayan bir “Makroekonomik Sigorta Poliçesi” rolünü üstlenmektedir. Bu durum, doğrudan yabancı yatırım girişlerinde Türkiye'nin “güvenli üretim limanı” olarak yeniden markalanması için tarihi bir fırsat penceresidir.

Tablo 5. Türkiye ve Çin'in Avrupa Pazarı (AB) İçin Karşılaştırmalı Operasyonel Verimliliği

Gösterge	Türkiye (Nearshoring)	Çin (Offshoring)	Farkın Makro Etkisi
Teslimat Süresi (Karayolu/ Deniz)	3 - 7 Gün	30 - 50 Gün	Hızlı Envanter Devri
Lojistik Karbon Ayak İzi	Düşük	Çok Yüksek	SKDM Vergi Avantajı
Siyasi/Kurumsal Entegrasyon	Gümrük Birliği Üyesi	Stratejik Rakip	Düşük Jeopolitik Risk
Üretim Esnekliği (Sipariş Hacmi)	Yüksek / Esnek	Düşük / Katı	KOBİ Uyumu

Kaynak: Dünya Bankası (2023) Logistics Performance Index ve yazarın sektörel analizlerinden derlenmiştir.

1.12. Türkiye Ekonomisinde Fragmentasyonun İzleri: Asimetrik Dış Ticaret ve Yatırım Verilerinin İktisadi Analizi

Küresel jeoekonomik fragmentasyonun ve nearshoring (yakın coğrafya-
dan tedarik) eğilimlerinin Türkiye için yarattığı fırsat ve riskleri salt lojistik
avantajlar veya coğrafi konum üzerinden okumak, makroekonomik analizin
eksik kalmasına neden olacaktır. Türkiye'nin küresel değer zincirlerindeki
fiili konumunu ve kırılganlıklarını tam olarak teşhis edebilmek için, dış ti-
caretin bölgesel dağılımı ve doğrudan yabancı yatırım stok verileri hayati bir
ampirik zemin sunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye
Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verileri detaylı incelendiğinde, Türkiye
ekonomisinin “Doğu'nun tedarikçisi, Batı'nın ise pazarı” konumunda olduğu
derin bir asimetrik bağımlılık yapısı göze çarpmaktadır.

1.12.1. Dış Ticarete Ara Malı Bağımlılığı, Makas Etkisi ve Eksen Riski

Türkiye'nin uzun yıllardır uyguladığı ihracata dayalı büyüme modelinin
en büyük yapısal açmazı, üretim ve ihracat artışının ithalata (özellikle ara
malı ve hammaddeye) olan yüksek esnekliğidir. TÜİK verilerine göre, Türki-
ye'nin toplam ithalatı içinde ara mallarının payı yapısal olarak %70-75 ban-
dında katılmış durumdadır (TÜİK, 2024). Bu durum, ihracat rekorlarının
kırıldığı dönemlerde dahi dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari açığın büyü-
mesi (ikiz açık riski) sonucunu doğurmaktadır. Daha da kritik olan makroe-
konomik bulgu ise, bu ara malı tedarikinin coğrafi ve jeopolitik dağılımında
gizlidir.

Tablo 6, Türkiye'nin ihracat ve ithalatındaki jeopolitik bloklaşmayı ve
bu bloklaşmanın yarattığı makas etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Tablo 6. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Bölgesel Asimetri (2023-2024 Dönemi Ortalamaları)

Coğrafi / Jeopolitik Bölge	İhracattaki Payı (%)	İthalattaki Payı (%)	Makroekonomik ve Jeopolitik Anlamı
Avrupa Birliği (AB-27)	~ % 41,0	~ % 25,0	Ana Gelir Kapısı: Nihai ürün pazarı ve döviz yaratma merkezi.
Asya Ülkeleri (Çin, G.Kore vb.)	~ % 15,0	~ % 27,0	Tedarik Bağımlılığı: Yüksek ve orta-yüksek teknoloji ara malı ve yatırım malı merkezi.
Rusya ve Bağımsız Devletler	~ % 6,0	~ % 15,0	Enerji Bağımlılığı: Fosil yakıt ve temel hammadde tedariki.
Kuzey Amerika (ABD vd.)	~ % 6,5	~ % 5,5	Dengeli Ticaret: Düşük hacimli ancak görece dengeli dış ticaret yapısı.

Kaynak: TÜİK (2024) Dış Ticaret İstatistikleri verilerinden yazar tarafından sentezlenmiştir.

Tablo 6, Türkiye'nin küresel ticarete bir köprü olmaktan ziyade, iki de-vasa jeopolitik blok arasında mengene riski taşıdığını kanıtlamaktadır. Türkiye, imalat sanayisinin çarklarını döndürebilmek için ihtiyaç duyduğu kritik bileşenlerde (yarı iletkenler, batarya hücreleri, elektronik aksam) ve enerjide Asya-Rusya eksenine (Doğu Bloku) asimetrik bir şekilde bağımlıdır. Buna karşılık, ürettiği nihai ürünleri satarak katma değer yarattığı ana pazarı Avrupa Birliği'dir (Batı Bloku). Küresel fragmentasyonun derinleşerek katı bir teknolojik kopuşa ve ikincil yaptırımlara dönüşmesi senaryosunda, Türkiye'nin karşı karşıya kalacağı en büyük makroekonomik şok bu asimetriden doğacaktır. Doğu'dan gelen tedarik zincirlerinde yaşanacak bir maliyet artışı veya kota kısıtlaması, Türkiye'nin Avrupa'ya olan ihracat rekabetçiliğini anında felç etme potansiyeline sahiptir. Bu veri seti, Kutlay ve Resende (2023) tarafından da vurgulandığı üzere, Türkiye'nin nearshoring fırsatlarını kalıcı bir zenginliğe dönüştürebilmesi için salt lojistik hıza güvenemeyeceğini; acilen yerli ara malı üretim kapasitesini artıracak (yeni nesil ithal ikamesi) yapısal sanayi politikalarına geçmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

1.12.2. FDI Verilerinin Derinlemesine Analizi: Sermayenin Niteliği, Tariff-Jumping ve Greenfield İhtiyacı

Bir gelişmekte olan ülkenin küresel nearshoring ve friendshoring (dost coğrafyadan tedarik) trendlerinden ne ölçüde faydalandığının en net, somut ve ölçülebilir kanıtı, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım (FDI) stokundaki niceliksel ve niteliksel değişimlerdir. TCMB ve UNCTAD verileri incelendiğinde, uluslararası sermayenin Türkiye ekonomisini nasıl konumlandığına dair çarpıcı bir ampirik gerçeklik ve ciddi bir kalite ve kompozisyon asimetrisi göze çarpmaktadır.

Makroekonomik istikrar ve teknolojik yakınsama açısından FDI analizinde sadece ülkeye giren dövizin miktarı değil, niteliği de hayati derecede belirleyicidir. Sıfırdan fabrika kuran, yeni istihdam yaratan ve ülkenin üre-

tim imkânları eğrisini dışa kaydıran “Greenfield” (Yeşil Alan) yatırımları ile; halihazırda var olan tesislerin el değiştirmesi veya salt gayrimenkul alımına dayanan “Brownfield” (Kahverengi Alan/Satın Alma) yatırımları arasındaki yapısal fark, teknoloji transferinin hızını belirlemektedir (Yıldırım vd., 2023).

Bu bağlamda, Türkiye’ye yönelen FDI’nın bölgesel kökeni ve yatırım karakteri tablo 7’de özetlenmiştir:

Tablo 7. Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) Girişlerinin Kökeni ve Nitelik Analizi

Sermayenin Kaynak Bölgesi	Toplam FDI İçindeki Payı (%)	Yatırımın Baskın Karakteri ve Sektörel Yönelimi
Avrupa Ülkeleri (AB + İngiltere)	% 55 - 60	Sanayi ve Finans: İmalat sanayi, otomotiv, makine teçhizatı. Ağırlıklı olarak üretim, “Greenfield” kapasite artışı ve GVC entegrasyonu odaklı.
Körfez ve Orta Doğu Ülkeleri	% 15 - 20	Gayrimenkul ve M&A: Gayrimenkul alımları, finansal sektör ve mevcut şirketlerin el değiştirmesi (Birleşme & Satın Alma / Brownfield).
Asya (Çin, Japonya, G. Kore)	% 8 - 12	Altyapı ve Teknoloji: Enerji altyapısı, lojistik terminaller ve montaj hatları. Kısmi teknoloji transferi.
Kuzey Amerika (ABD)	% 7 - 9	Hizmetler ve Teknoloji: Yazılım, ileri teknoloji, dijital hizmetler ve finansal portföy.
Kaynak: TCMB (2024) Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistiklerinden derlenmiştir.		

Tablo 7’de sunulan veriler, sermayenin bölgesel kökeni ile yatırımın niteliği arasındaki çarpıcı makroekonomik gerçekleri gün yüzüne çıkarmaktadır. İlk olarak, Türkiye’deki kalıcı sermayenin (FDI) ezici bir çoğunluğunun halen Batı (özellikle Avrupa) menşeli olduğu görülmektedir. Avrupa’nın %60 bandındaki payı, Türkiye’nin siyasi gerilimlere rağmen Gümrük Birliği sayesinde Avrupa tedarik zincirlerinin doğal ve ayrılmaz bir parçası olduğunu ispatlamaktadır. AB merkezli firmaların yatırımları genellikle teknoloji transferi ve ihracat odaklı “Greenfield” karakteri taşıdığı için makroekonomik verimliliğe doğrudan katkı sağlamaktadır. Ancak buradaki asıl risk, Avrupa ekonomisinin resesyona girmesi ve AB’nin “Net-Sıfır Sanayi Yasası” gibi içe kapanmacı teşvikleriyle yeni nesil sanayi yatırımlarını Doğu Avrupa’ya (Polonya, Romanya) kaydırma eğilimidir. Öte yandan, FDI girişlerindeki çeşitlenmeye bakıldığında Türkiye ekonomisi açısından yapısal bir zafiyet göze çarpmaktadır. Son yıllarda Körfez ve Orta Doğu menşeli sermayenin toplam içindeki payı artmakla birlikte, bu yatırımların sanayi üretiminden ziyade gayrimenkul edinimi ve mevcut şirketlerin finansal olarak el değiştirmesi-

ne (Brownfield) yönelmesi ciddi bir handikaptır. İktisadi literatürde bu tür sermaye girişleri cari açığın kısa vadeli finansmanında faydalı olsa da; uzun vadede ülkeye yeni bir teknoloji getirmedeği, ihracat kapasitesini artırmadığı ve kaynakların verimsiz alanlara kaymasına neden olduğu için Türkiye'nin potansiyel büyüme oranına beklenen katkıyı sunamamaktadır (Akkemik, 2022).

Tablonun Türkiye açısından üzerinde en çok düşünülmesi gereken bulgusu ise Asya (Çin, Güney Kore, Japonya) menşeli sermayenin %10 seviyelerinde sıkışıp kalmış olmasıdır. Oysa jeoekonomik fragmentasyon tam da bu ekseninde tarihi bir fırsat sunmaktadır. ABD ve AB, Çin menşeli yüksek teknoloji ürünleri (elektrikli araçlar - EV, güneş panelleri) ağır gümrük vergileri getirmektedir. Çinli çok uluslu şirketlerin bu Batılı gümrük duvarlarını aşmak için kullandığı en temel iktisadi strateji, literatürde "Tariff-Jumping FDI" (Gümrük Duvarından Atlayan Yatırım) olarak bilinmektedir. Yani Asya sermayesi, doğrudan Avrupa'ya mal satamadığı için, Avrupa'nın çevresinde (Nearshoring çemberinde) fabrikalar kurarak mallarını yerli üretim etiketiyle AB pazarına sokmaya çalışmaktadır. Gümrük Birliği üyesi olan Türkiye, Çin'in bu devasa "Greenfield" batarya ve elektrikli araç fabrikaları için kağıt üzerinde dünyadaki en ideal lokasyondur. Ancak verilere bakıldığında; Asya sermayesinin bu milyar dolarlık stratejik yatırımlarını Türkiye yerine büyük ölçüde Macaristan, Polonya ve Fas gibi hukuki ve jeopolitik olarak daha öngörülebilir gördükleri ülkelere kaydırarak anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin küresel parçalanmadan makroekonomik bir zaferle çıkabilmesi; Avrupa'nın teknolojik yatırımlarını içeride tutmasına, Körfez'den gelen gayrimenkul odaklı sermayeye olan bağımlılığını azaltmasına ve en önemlisi Asya'nın Avrupa'ya ulaşmak için kapı arayan o devasa "Tariff-Jumping Greenfield" sermayesini ikna edecek yapısal reformları acilen hayata geçirmesine bağlıdır. Aksi takdirde Türkiye, teknoloji üreten bir merkez olmaktan çıkıp, sadece lojistik bir geçiş güzergahı olmaya mahkum kalacaktır.

6. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Küresel makroekonomik mimari; Büyük İlimlilik dönemini karakterize eden ölçek ekonomileri, maliyet minimizasyonu ve deflasyonist tedarik zinciri ilkelerinin terk edildiği, bunların yerine arz güvenliği ve jeoekonomik esnekliğin ikame edildiği yapısal bir kırılma evresinden geçmektedir (Rodrik, 2011; Yellen, 2022). Bu çalışmada elde edilen ampirik ve teorik bulgular, jeoekonomik fragmentasyonun konjonktürel bir dış ticaret daralmasından ibaret olmadığını; aksine küresel ekonominin potansiyel hasıla büyüme oranını kalıcı olarak aşağı çeken ve Toplam Faktör Verimliliğinde (TFP) sarsıcı kayıplara yol açan asimetrik bir negatif arz şoku olduğunu kanıtlamaktadır (Aiyyar

vd., 2023). Serbest ticaret dönemindeki optimal kaynak tahsisinin yerini, ulusal güvenlik güdüsüyle şekillenen mükerrer yatırımların ve korumacı devlet sübvansiyonlarının alması, küresel Toplam Arz (AS) eğrisini yapısal olarak sola kaydırmaktadır. Bu makroekonomik tablo, küresel ekonomide tecrübe edilen son enflasyon dalgasının geçici bir talep aşırılığından ziyade, küresel değer zincirlerindeki parçalanmanın yarattığı kalıcı maliyet itişli (cost-push) yapısal bir enflasyonist katılık taşıdığını göstermektedir (Attinasi vd., 2023). Bu durum, küresel merkez bankalarının büyüme ve enflasyon arasındaki tercih (trade-off) setini daraltarak, Doğal İşsizlik Oranı (NAIRU) seviyelerini yukarı yönlü güncelleme riskini doğurmaktadır (Gopinath, 2023). Gelişmekte olan ülkeler (EMDE) açısından bu dönüşüm, geleneksel sermaye birikim modellerinin iflası anlamına gelirken; ihracata dayalı bir büyüme modelini benimseyen Türkiye ekonomisini çok yönlü makroekonomik kısıtlar ve eşsiz stratejik sıçrama fırsatları ile baş başa bırakmaktadır.

Türkiye ekonomisinin bu yeni düzendeki mevcut konumu makroekonomik kimliğiyle analiz edildiğinde, üretim altyapısının derin bir asimetrik bağımlılık sarmalı içinde olduğu ve bunun dış denge üzerinde yapısal bir tahribat yarattığı görülmektedir (Kutlay ve Resende, 2023). Çalışmanın verileri, Türkiye'nin net ihracat gelirlerinin ve katma değer yaratma kapasitesinin büyük ölçüde Batı eksenine (Avrupa) dayandığını; buna karşın sanayinin üretim fonksiyonunu belirleyen yüksek teknoloji ara malı, enerji ve yatırım malı ithalatında Asya ve Rusya eksenine katı bir bağımlılık geliştirdiğini ortaya koymaktadır (TÜİK, 2024). Büyümenin ithalat esnekliğinin yapısal olarak yüksek olduğu bu denklemde, ulusal paranın değer kaybı yoluyla dış ticaret açığının kapatılmasını öngören Marshall-Lerner koşulu çalışmamakta; ithal ara malına olan inelastik (esnek olmayan) talep nedeniyle kur geçişkenliği doğrudan enflasyonist şoklara dönüşmektedir. Doğu ile Batı arasındaki teknolojik kopuş hızlandıkça, Türkiye'nin ikiz açık (cari açık ve bütçe açığı) kırılganlığının kronikleşme riski mevcuttur. Türkiye'nin döviz kısıtına takılmadan uzun dönemli dengeli büyüme patikasına oturabilmesi için, yarı iletkenler, mikroçipler, elektrikli araç bataryaları ve yenilenebilir enerji ekipmanları gibi stratejik endüstrilerde yeni nesil ithal ikamesipolitikalarını acilen hayata geçirmesi gerekmektedir. İmalat sanayisinin ithal girdi bağımlılığının kırılması, toplam faktör verimliliğini artırarak cari işlemler dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlayacaktır.

Sermaye hareketleri ve büyüme modelleri perspektifinden bakıldığında, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım (FDI) kompozisyonunu ülkenin teknolojik yakınsama hedefleri doğrultusunda yeniden kalibre etmesi ertelenemez bir makroekonomik zorunluluktur (Yıldırım vd., 2023). Son yıllarda Türkiye'ye yönelen FDI girişlerinde, Körfez menşeli gayrimenkul ve satın alma (Brownfield) yatırımlarının payı artmaktadır. Bu tür mülkiyet akım-

ları, kısa vadeli döviz likiditesi sağlayarak ödemeler dengesini geçici olarak rahatlatırsa da; ülkenin üretim imkânları eğrisini dışa kaydırmadığı, yeni istihdam yaratmadığı ve teknolojik dökülme etkisi barındırmadığı için potansiyel büyümeye yapısal hiçbir katkı sunmamaktadır (Akkemik, 2022; TCMB, 2024). Oysa yeni makroekonomik paradigmanın Türkiye’ye sunduğu asıl fırsat, ABD ve Avrupa Birliği’nin yüksek gümrük duvarlarıyla (anti-damping ve karbon vergileri) dışladığı Asya merkezli teknoloji devlerinin sermayesidir (Bown, 2023). Gümrük Birliği’nin sunduğu serbest dolaşım avantajı stratejik bir araç olarak kullanılmalı; Asyalı çok uluslu şirketlerin Batılı tarife engellerini aşmasını ifade eden “Tariff-Jumping” (Gümrük Duvarından Atlama) modelinde Türkiye, devasa bir üretim ve ihracat üssüne dönüştürülmelidir. Bu makro stratejinin başarıya ulaşması, spekülatif sermayeden ziyade yüksek teknoloji odaklı, sıfırdan sanayi kapasitesi yaratan “Greenfield” yatırımlarını ülkeye çekecek uzun vadeli makro-ihtiyati teşvik mekanizmalarının derhal kurulmasına bağlıdır (UNCTAD, 2023).

Yeni korumacılık eğilimleri çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik dengelerini sarsacak en kritik dışsal şoklardan biri de çevresel regülasyonlardır. Avrupa Birliği’nin yürürlüğe koyduğu Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), dış ticarete asimetrik bir karbon vergisi şoku işlevi görerek ihracatçı firmaların uzun dönem ortalama maliyet (LRAC) fonksiyonlarını doğrudan yukarı kaydırmaktadır (TÜSİAD, 2023). Türkiye’nin lojistik ve coğrafi yakınlığı (nearshoring avantajı), teslimat sürelerini kısaltarak firmaların işletme sermayesi döngüsünü hızlandırma avantajı sunsa da, bu operasyonel avantaj ancak Endojen Büyüme Modellerinin de öngördüğü yeşil inovasyon yatırımlarıyla birleştiğinde sürdürülebilir bir makroekonomik rekabet gücüne dönüşebilecektir. İmalat sanayisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması, Türk ihracatçısına Avrupa pazarında Asyalı rakiplerine karşı net bir yeşil arbitraj imkanı sağlayacaktır (IEA, 2023). Aksi bir senaryoda, üretim süreçlerinde karbon yoğunluğunun düşürülememesi, ihraç mallarının göreceli fiyatlarını yapay olarak artıracak; bu durum Türkiye’nin ihracat pazar payında kalıcı daralmalara, üretim kayıplarına ve yapısal dış ticaret açıklarına neden olacaktır.

Son tahlilde, uluslararası sermayenin yönünü rasyonel getiri maksimizasyonundan ziyade jeopolitik güvene (friendshoring) göre belirlediği bu yeni parçalanmış dünya düzeninde, makroekonomik belirsizlikler ve Ülke Risk Primleri (CDS) yatırımların yönünü tayin eden en güçlü bağımsız değişkenler haline gelmiştir (Bolhuis vd., 2023). Türkiye’nin, küresel değer zincirlerindeki yeniden yapılanmadan devasa paylar alan alternatif üretim merkezlerini geride bırakabilmesi; fiyat istikrarının kalıcı olarak sağlanmasına, dezenflasyon sürecinin kredibilite kazanmasına, para politikasının öngörülebilirliğinin artırılmasına ve mülkiyet haklarını güvence altına alan yapısal hukuki

reformların tesis edilmesine bağlıdır (Derviş, 2022). İktisadi literatürün kesin bir dille teyit ettiği üzere, makroekonomik istikrarın sağlanmadığı ve ani duruş risklerinin bertaraf edilmediği hiçbir konjonktürde nitelikli Greenfield yatırımların ülkeye gelmesi beklenemez. Özetle, jeoekonomik fragmantasyon çağında Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağı'nı aşabilme kapasitesi; toplam faktör verimliliğini merkeze alan yapısal sanayi politikalarının, enflasyonu dizginleyen rasyonel para politikalarının ve kurumsal kapasiteyi artıran yapısal reformların eşgüdümlü olarak uygulanmasına bağlıdır (IMF, 2023). Bu topyekûn makroekonomik stabilizasyon sağlandığı takdirde Türkiye, küresel ticaret ağlarındaki bu tarihi sarsıntıyı, uzun dönemli ve sürdürülebilir bir büyüme sıçramasına dönüştürecek eşsiz bir potansiyele sahip olduğu gerçeğini gözler önüne serecektir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Harvard University Press.
- Blackwill, R. D., & Harris, J. M. (2016). *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*. Harvard University Press.
- Derviş, K. (2022). *Küreselleşme, Kutuplaşma ve Türkiye*. Brookings Enstitüsü Yayınları.
- Javorcik, B. (2020). *Global Supply Chains Will Not Be the Same in the Post-COVID-19 World*. *COVID-19 and Trade Policy içinde* (s. 111-116). CEPR Press.
- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. W. W. Norton & Company.

2. Hakemli Dergi Makaleleri

- Akkemik, K. A. (2022). Reconfiguring Global Value Chains and Turkey's Potential Role. *Sosyoekonomi*, 30(52), 11-34.
- Baldwin, R., & Freeman, R. (2022). Risks and Global Supply Chains: What We Know and What We Need to Know. *Annual Review of Economics*, 14, 153-180.
- Bonadio, B., Huo, Z., Levchenko, A. A., & Pandalai-Nayar, N. (2021). Global Supply Chains in the Pandemic. *Journal of International Economics*, 133, 103534.
- Ceruso, M., Garattini, S., & Liotta, G. (2023). Technological Decoupling and Global Innovation Networks. *Journal of International Economics*. Advance online publication.
- Fajgelbaum, P. D., Goldberg, P. K., Kennedy, P. J., & Khandelwal, A. K. (2020). The Return to Protectionism. *The Quarterly Journal of Economics*, 135(1), 1-55.
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. *International Security*, 44(1), 42-79.
- Gereffi, G. (2020). What Does the COVID-19 Pandemic Teach Us About Global Value Chains?. *Journal of International Business Policy*, 3(3), 287-301.
- Hoekman, B. (2020). WTO Reform: A Tragedy of the Commons?. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(4), 856-874.
- Kutlay, M., & Resende, M. (2023). State Capitalism and Economic Statecraft in Turkey. *Third World Quarterly*, 44(8), 1851-1869.
- Rodrik, D. (2018). Populism and the Economics of Globalization. *Journal of International Business Policy*, 1(1), 12-33.
- Shih, W. C. (2020). Global Supply Chains in a Post-Pandemic World. *Harvard Business Review*, 98(5), 82-89.
- Yıldırım, C., vd. (2023). Küresel Değer Zincirlerinin Yeniden Yapılanması ve Türkiye'nin FDI Çekme Potansiyeli. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*,

15(2), 112-135.

3. Çalışma Tebliğleri ve Tartışma Metinleri (Working Papers & Discussion Notes)

Aiyar, S., Chen, J., Ebeke, C. H., Garcia-Saltos, R., Gudmundsson, T., Ilyina, A., ... & Trevino, J. P. (2023). *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Notes, No. 2023/001, International Monetary Fund (IMF).

Alfaro, L., & Chor, D. (2023). *Global Supply Chains: The Looming "Great Reallocation"*. NBER Working Paper No. 31661.

Attinasi, M. G., Boeckelmann, E., & Meunier, B. (2023). *The Economic Costs of Supply Chain Decoupling*. European Central Bank (ECB) Working Paper Series.

Bolhuis, M. A., Chen, J., & Kett, B. R. (2023). *Fragmentation in Global Trade: Accounting for Commodities*. IMF Working Paper No. 23/73.

4. Kurumsal Raporlar ve Araştırmalar (Institutional Reports)

Bown, C. P. (2023). *Industrial Policy for Electric Vehicle Supply Chains and the US-EU Divide*. Peterson Institute for International Economics (PIIE).

Evenett, S. J. (2024). *The Global Trade Policy Monitoring Report: The New Normal*. Global Trade Alert, CEPR Press.

Evenett, S. J., & Fritz, J. (2023). *The Global Trade Alarm: Fragmented Trade*. CEPR Press.

IEA (2023). *The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions*. World Energy Outlook Special Report, International Energy Agency.

IMF (2023). *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. International Monetary Fund, Washington, DC.

TCMB (2024). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporları*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

TÜSİAD (2023). *Yeni Bir Dönemde Küresel Değer Zincirleri ve Türkiye'nin Konumu*. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği Yayınları.

UNCTAD (2023). *World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All*. United Nations Conference on Trade and Development.

WTO (2023). *World Trade Report 2023: Re-globalization for a Secure, Inclusive and Sustainable Future*. World Trade Organization.

5. Elektronik Kaynaklar ve Veritabanları

Antras, P. (2021). *De-Globalisation? Global Value Chains in the Post-COVID-19 Age*. ECB Forum on Central Banking.

Gopinath, G. (2023). *Geoeconomic Fragmentation and the Future of the International Monetary System*. Speech at the 20th World Congress of the International Economic Association, Medellin, Colombia.

Tooze, A. (2021). *Welcome to the World of the Polycrisis*. Financial Times.

- TÜİK (2024). *Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanı*. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Von der Leyen, U. (2023). *Speech on EU-China Relations*. European Commission, Brussels.
- Yellen, J. (2022). *Remarks by Secretary of the Treasury Janet L. Yellen on Way Forward for the Global Economy*. Atlantic Council.

KALKINMA VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İLİŞKİSİ: DOKUZ BOYUTLU TEORİK BİR ÇERÇEVE ¹

Yahya Nas²

¹ Bu çalışma Yahya Nas'ın "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Bölgesel Kalkınma Farklılıklarını Gidermedeki Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Yahya Nas, Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet Koçman Meslek Yüksekokulu, ORCID NO: 0000-0002-7858-438X , Ozan Bahar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, 0000-0003-3349-5479

Toplumsal kalkınmanın dinamiklerini anlamak için öncelikle toplumun bireylerden oluştuğunu hatırlamak önemlidir. Bireysel davranışlar toplumsal sonuçları doğurur. Bireylerin iyi ya da kötü davranışları belirli bir süre sonra topluma mal olur ve toplumsal davranış olarak nitelendirilmeye başlanır. Kalkınma da toplumsal değişimin sonucunda açığa çıkan bir olgudur. Kalkınmayı da harekete geçirecek olan şey, tüm her alanda olduğu gibi bireysel girişimlerdir. Birey olarak alınan kararlar olumlu sonuçlar doğuracak şekildeyse bu durumun etkileri sadece bireye değil içinde bulunduğu çevreye de yansır. Benzer şekilde bireysel yanlış ya da kötü davranışlar da topluma mal olur ve belirli bir süreden sonra örnek alınmaya başlanmasıyla birlikte toplumun kimliğine dönüşür.

Kalkınma kavramı birçok faktördeki gelişmeleri içerisinde barındırması nedeniyle tanımlaması oldukça güçtür. Temel olarak ekonomik, sosyal ve çevresel boyutu olduğu ifade edilir ve akabinde bu boyutların yeterli olmayacağı dile getirilir. Ki doğruluk payı da oldukça fazladır. Kalkınmanın varlığının delili olarak ilk aşamada ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeler dikkat çekse de bu alanlarla ilgili detaylara bakıldığında yine bireydeki gelişmeler görülür. Bireyin kültürel gelişimi, iletişimi, kendinin dışındaki varlıkların haklarına karşı gösterdiği empati ve saygı sürecin başlangıç noktasını oluşturur. Örneğin, beşerî sermaye ya da sosyal sermaye olarak nitelendirilen kavramlar insan kaynağının açığa çıkarılmasının sonuçlarıdır. En nihayetinde açığa çıkan bu toplumsal çıktının arka planında bir girişimcinin ilk hamleyi yapması ve sonrasını da doğru şekilde süreci ilerletmesi vardır.

Ekonomik karar birimleri olarak nitelendirilen dört kesimin şema içerisinde gösterilen ilişkisi, inceleyenlere kesimler arasında çok yönlü bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkilerin karşılıklı gelişmesi sürecinde bir kesimin yararına olan bir eylemin diğer kesimin de yararına olmayabileceğini ifade eder. Kesimlerin ayrı kişiler olduğu düşünüldüğünde bu durumun doğruluğu hissi oluşabilir. Ancak hanehalkı reisinin aynı zamanda firma yöneticisi olması ya da devletin işleyişinde yetkili bir memur olması birbirinden ayrı gibi görünen kesimlerin aslında aynı anda birden fazla kesimi temsil ettiği anlaşılır. Bu noktada bireyin hanehalkı reisi olmasının yanında bir firmanın yöneticisi olması ayrı ayrı ele alınmamalıdır. Kendisinin ve ailesinin gelişmesini ve kalkınmasını isteyen bir birey doğal seyrinde aynı isteği firması için istediğinde firmasının gelişimin ailesinin gelişiminden geçtiğini görür. Bu açıdan firma yetkililerin, firmaları eliyle sorumluluk yüklenmeleri büyük önem taşımaktadır.

Firmalarının sorumluluk sınırları tartışma konusu olmuştur. Friedman (1967), firmalarının tek sorumluluğunun kar etmek olduğunu ifade ederken; Bowen (1953), hem kendi çıkarlarını hem de toplum çıkarlarını birlikte gözetmelerinin gerekliliğini ve önemini vurgulamıştır. Firma yöneticilerinin ve

çalışanlarının aynı zamanda hanehalklarının bir parçası olduğu hatırlandığında firma yöneticisinin kendisi ya da çalışanları için yapacağı her olumlu hamlenin kendisinin ve çalışanlarının ait olduğu hanehalklarına da olumlu yönde etki yaratacağı görülecektir. Bowen'in ve devamında birçok araştırmacının kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri olarak nitelendirdiği bu davranışlar firmaların kâr amacı güden faaliyetlerini tüm paydaşlarını dikkate alarak yürütmelerini hatta kâr amacı gütmeyen toplum yararına faaliyetlere de katılım sağlamalarını içermektedir.

KSS kavramının Carroll'a göre dört boyutu vardır. Literatüre, Carroll'un Sosyal Sorumluluk Piramidi olarak geçen bu yaklaşımda Carroll (1991), KSS'yi ekonomik, yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar olmak üzere dört boyutta sınıflandırmıştır. İlk iki sorumluluk düzeyini firmanın kendi çıkarları için zaten yerine getirmesi gereken eylemler olarak nitelendirirken etik ve gönüllü sorumlulukları üst düzey sorumluluklar olarak nitelendirmiş ve bu sorumlulukların toplumsal etkisinin büyük olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte kalkınma kavramı da büyük oranda ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alınmıştır. Daha sonraki dönemlerde yapılan araştırmalar, kalkınmanın bu üç boyutunun yanı sıra kültürel, hukuksal, etik boyutlarının da olduğunu, yönetişimin, beşerî sermayenin ve sosyal sermayenin kalkınma ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada doğrudan bağlantısı olduğu düşünülen kalkınmanın dokuz boyutu ile KSS'nin dört boyutu arasındaki ilişki ortaya konulacaktır.

KALKINMA FARKLILIKLARININ GİDERİLMESİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN ROLÜ

KSS yaklaşımına göre firmalar, kâr amaçlı ekonomik faaliyetlerini hukuksal çerçevede, etik ilkelere uygun olarak etkin ve verimli bir şekilde yürütmesi gerekirken; gönüllü sorumlulukları kapsamında da kâr amacı gütmeyen faaliyetlerde bulunmasını beklenir. Firmaların sermaye gücünü ellerinde bulundurmaları, onlara birçok alanda avantaj sağlamakla birlikte, birçok sorumluluk da yüklemektedir. Firmaların iç ve dış paydaşları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bu sorumlulukların kalkınmanın sağlanmasında önemli dayanak teşkil ettiği görülmektedir. Heikkurinen ve Bonnedahl (2013), paydaş ve piyasa alanında yapılan araştırmaların dikkatle incelenmesi durumunda, KSS ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki güçlü bağın açığa çıkacağını, bu nedenle, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmaların daha fazla yapılması gerektiğini vurgulamışlardır (Heikkurinen ve Bonnedahl, 2013: 195).

Kalkınma kavramının zengin bir tanımının olması, bu alanda ortaya konulan teorileri ve politika önerilerini de zenginleştirmiştir. Buna bağlı olarak, kalkınma düzeyini belirlemek için başta ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere; pek çok makroekonomik faktör dikkate alınmaktadır. Bu kısımda kal-

kınma göstergesi olarak kabul edilen faktörler ile firmaların KSS ilişkisi değerlendirilecektir.

Kalkınmanın Ekonomik Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

KSS yaklaşımına göre, firmaların dört temel sorumluluğundan ilki, ekonomik sorumluluklardır. Firmalar, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri üreterek kar elde etmektedirler. Bu süreçte, karlarını en üst seviyeye ulaştırma güdüsüyle kararlarını vermektedirler (Carroll, 1991: 40). Karlılıklarını artırabilmek için üretim miktarlarını ve verimliliklerini artırmaları gerekmektedir. Verimlilik artışları ise maliyetlerin azaltılmasıyla mümkün olacaktır. Firmaların hukuki ve etik ilkelerden taviz vermeden, maliyetlerini azaltmaya ve üretimlerini artırmaya dayalı yaklaşımları bir yandan kaynak sarfiyatını azaltırken, bir yandan da toplam arzın artmasını sağlayacaktır. Bu durum, firmanın rekabet gücünü artırırken, piyasa koşulların da iyileşmesine olumlu yönde etki edecektir (Aşçıgil, 2011: 33). Başka bir açıdan bakıldığında, firmaların karlılıklarını sürdürmeleri ve artırmaları aynı zamanda ulusal gelir düzeyinin artması anlamına gelmektedir. Gelir düzeyindeki artışlarla, kalkınma harcamaları için ihtiyaç duyulan finansal kaynak temin edilmiş olacaktır. Eğitim, sağlık, sosyal imkânlar, başta olmak üzere, refah artışına katkı sağlayacak girişimlerin ve projelerin gerçekleşmesi, çevre ve altyapı koşullarının iyileştirilmesi, finansal imkânlarla doğrudan bağlantılıdır. Yeterli ekonomik gücün olmadığı bir durumda, kalkınma politikalarının uygulanması zorlaşacak; hatta imkânsız hale gelebilecektir. Bu nedenle, firmalar, ekonomik büyümede kilit rol oynamaktadır. Özellikle serbest piyasa ekonomisi gereği, devletin çok fazla müdahaleci olmadığı ekonomik yapı içerisinde, firmaların kaynak kullanımları ve kâr amaçlı faaliyetleri, piyasa üzerinde belirleyici bir güç oluşturmaktadır (Sarıkaya ve Kara, 2007: 226).

Bir diğer açıdan bakıldığında, firmaların ekonomik sorumlulukları gereği, Ar-Ge ve yenilik politikalarına yoğunlaşmaları, büyümeye ve kalkınmaya olumlu katkı sağlayacaktır. Bölgesel kalkınma farklılıklarının ortadan kalkmasında firmaların yenilikçi faaliyetleri ve Ar-Ge çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Firmaların KSS kapsamında hareket etmeleri durumunda, ekonominin sahip olduğu dinamik nüfus kaynaklı potansiyel güç açığa çıkacak, üretim kapasiteleri artacak ve devamında kalkınma hız kazanacaktır (Işık ve Kılınç, 2011: 46; Nijkamp ve Abreu, 2020: 300).

Bunlara ilave olarak, Avcı ve Akdemir (2014) tarafından konaklama işletmeleri üzerine yapılan araştırmada, KSS' nin iş doyumu üzerinde olumlu etkilerinin olduğu, işverenlerle çalışanlar arasındaki ilişkiyi pekiştirme noktasında pozitif katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır (Avcı ve Akdemir, 2014: 125). Emek sahipleri ile sermaye sahipleri arasındaki ılımlı ilişki, iş yeri verimliliğini artırarak, firma karlılığına büyük ölçüde yansıtacaktır. Firma

karlılığın artması da büyümeye ve devamında kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Özellikle büyük ölçekli firmaların, geri kalmış ya da gelişmekte olan bir bölgenin kalkınmasında, katalizör görevi yaptığı görülmektedir. Beklentilerin aksine, firmalar, toplumsal ihtiyaçlara cevap veremedikleri zaman itibar kaybedecek ve buna bağlı olarak hem müşterinin hem de işgücünün ilgisi azalacaktır. Firmaların gönüllü sorumlulukları gereği alacakları üretim kararları bir taraftan yetersiz gelişme gösteren bölgenin kalkınmasına olumlu katkı sağlarken; diğer taraftan da kendi toplumsal itibarını artıracaktır (Gardberg ve Fombrun, 2006: 337). Örneğin, ‘Torku’ ismiyle bilinirliğe sahip olan ‘Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi’nin almış olduğu yatırım kararları sayesinde Konya ili ve çevresindeki üretim ve istihdam kapasitelerinde artış olmuştur. Kooperatif tarafından yapılan birçok yatırımından biri de Taşkent, Ermenek ve Hadim ilçelerinin orta noktasına kurulan meyve suyu fabrikasıdır. Dağlık arazi yapısı ve kısıtlı ulaşım imkânları nedeniyle dezavantajlı konumda olan ve gelişmişlik açısından diğer ilçelere göre geride kalan bu ilçelerin kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla, o bölgede yetişebilen ve verimliliği yüksek olan meyve türleri belirlenmiştir. Belirlenen meyvelerin fidanları, kooperatife ait başka bir üretim tesisinde üretilerek bölge halkının fidan tedariki sağlanmış, üretim süreci finansal ve lojistik anlamda desteklenmiş ve bölgede meyve yetiştiriciliğine dayalı tarımsal üretim harekete geçirilmiştir. Aynı zamanda yetiştirilen ürünlere alım garantisi verilerek üretimin devamlılığı sağlanmıştır. Böylelikle bir yandan üretilen ürünlerin katma değerleri artırılırken, diğer taraftan bölgenin istihdam kapasitesi ve gelir seviyesi de yükseltilmiştir (Bahar ve Nas, 2021: 64).

Kalkınmanın Çevresel Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Yalnızca ekonomik büyümenin ve gelişmenin hedeflendiği bir yaklaşımda, çevresel koşulların kötüleştiği ya da çevrenin zarar gördüğü görülmeye başlamıştır. Bu nedenle, kalkınma kavramının, çevreyi de içine alan daha geniş bir tanımının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kalkınmanın çevresel boyutunda, yenilenebilir kaynakların sömürülmeden, yenilenemeyen kaynakların yerine ikamesi konularak gerçekleştirilen üretim sistemi önemli bir yer tutmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin korunduğu, atmosferin yapısının bozulmadığı ve ekonomik kaynak niteliğinde olmayan diğer tüm canlı/cansız varlıkların göz ardı edilmediği bir ekosistemi dikkate alan bir kalkınma anlayışı olmalıdır (Harris, 2000: 6). Bu anlayış doğrultusunda hareket etmek, kalkınmanın sürdürülebilirliği ve üretimin devamlılığı için çevrenin korunması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, yalnızca kâr amacı güden faaliyetler yetersiz kalmaktadır. Firmalar, üretim sürecinde çevreye duyarlı hareket etmeli, çevreye verdikleri zararı en aza indirecek bir yaklaşımı benimsemeli ve çevre koşullarını iyileştirecek faaliyetlere katkı sağlamalıdır (Özkoç, Çe-

lik ve Gönen, 2005: 136). Nitekim kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından, firmaların, üretim faaliyetleri kaynaklı açığa çıkan, farklı çevresel ve sosyal sorunların hafifletilmesine, aktif olarak katılmaları beklenmektedir (Hahn ve Scheermesser, 2006: 151).

Bu süreç merkezi otorite tarafından işletilebilir; çevreye verilen zararların önlenmesi noktasında, sıklıkla dile getirilen ve ‘Pigou’cu vergi’ olarak nitelendirilen vergilendirme anlayışı ile firmaların üretim esnasındaki negatif dışsallıkları vergilendirilerek çevreye verdikleri zararların toplumsal maliyetleri kendilerine yansıtılabilir (Kovancılar, 2001: 13). Ancak bu durum, yüksek karlılık düzeylerinde üretim yapan bir firma için caydırıcı olmayabilir. Bu nedenle, firmalara, çevreye verdikleri zararın bedelini ödetmekten daha ziyade; çevreye verecekleri zararın önüne geçecek bir sosyal sorumluluk anlayışı yüklemek ve teşvik ederek desteklemek, sonuçları ve kalıcılığı açısından daha etkili olacaktır.

Firmaların yasal ve etik sorumlulukları gereği, çevreye duyarlı üretim anlayışı ile hareket etmeleri durumunda, bir yandan ekonomik kalkınmaya katkı sağlarken, diğer yandan da çevrenin korunmasına yardımcı olacaktır. Kaynak sarfiyatının kontrol altına alınması, üretim atıklarının çevreyi kirletmesinin önüne geçilmesi, toplumsal yaşam kalitesini artıracaktır. Firmaların, çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri, iç ve dış paydaşlarınca takdir görerek uzun dönemde karlılıklarına süreklilik kazandırmaktadır (Becan, 2011: 18-20).

Baskı ve fotokopi makineleri üreten Xerox firmasının ve Eczacıbaşı Holding bünyesinde bulunan Vitra firmasının üretim faaliyetleri kalkınmanın çevresel boyutu ile firmaların KSS ilişkisine örnek olarak gösterilebilir. Xerox firması, ağaç kesimini %50 oranında azaltan kâğıt üretmiştir. Ayrıca kâğıt üretimi sırasında fosil yakıt kullanmak yerine, elektrik enerjisi kullanarak sera gazı emisyonlarını %75 oranında azaltmıştır. Firmanın üretim sürecinde elektrik enerjisi kullanması ve geliştirdiği kâğıt, maliyetlerini önemli ölçüde azaltırken; doğal kaynakların ve çevrenin korunmasına olumlu yönde etki etmiştir (Lembet, 2012: 16). Vitra firması da üretim esnasında ve sonrasında kırılarak atıl hale gelen yapı malzemelerini çimento üretiminde tekrar kullanılarak, katı atıkların geri dönüşüme kazandırılmasını sağlamıştır. Ayrıca, Ar-Ge faaliyetleri neticesinde, kâğıt ve serum üretimi esnasında kullanılan su miktarı ciddi oranlarda azaltılmıştır. Artema markası ile üretilen fotoselli lavabo bataryaları sayesinde yüksek oranda su tasarrufu sağlarken firmanın ürünlerine olan talebi artırmıştır. Firmaların üretim sürecini iyileştirmeye dayalı girişimleri pek çok yönden karlılığını olumlu yönde etkilerken, kaynak kullanımını azaltarak ve atıkların salınımı engellenerek çevrenin korunması sağlamıştır (Dinçer ve Özdemir, 2013: 55).

Kalkınmanın Sosyal Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Kalkınmanın bir diğer boyutu sosyal gelişmeleri kapsamaktadır. Ekonomik ve çevresel iyileşmelerin yanında sosyal iyileşmelerin de gerçekleşmesi beklenmektedir. İnsanların iktisadi hayatları duyuşsal, bilişsel ve sosyal nitelikli olayların etkisindedir. Bu etki mekanizmaları dikkate alınarak kalkınma kavramı yeniden ele alındığında, kalkınma sürecinin sosyal boyutunun önemi daha net görülmektedir (Aysan, Babacan ve Bolcan, 2014: 389). Eğitim, sağlık, cinsiyet eşitliği, siyasi hesap verebilirlik, yeterli sosyal hizmetlerin sağlanabilmesi gibi başlıca alanlardaki gelişmeler kalkınmanın sosyal boyutunu oluşturmaktadır (Harris, 2000:6). Bunlarla birlikte, gelir dağılımında adaletin sağlanması, bireysel refahın artması, yoksulluğun ortadan kalkması sosyal açıdan kalkınma göstergeleri niteliğindedir (Gür, 2012: 88). Eşitlik, adalet ve katılımı ilgili sosyal koşulların öncelikli olarak ele alınmaması durumunda, ekonomik büyümenin ve teknolojik gelişmelerin, insanlığın olumsuz çevresel etkilerini azaltma olasılığı yoktur (Le'le', 1991: Aktaran; Carvalho, 2001: 64). Yetersiz kalkınma düzeyindeki bölgelerin refahının artırılması ve diğer bölgelerle aynı düzeye getirilmesi durumunda sosyal adalet sağlanacaktır (Çiftçi, 2018: 235).

Sosyal açıdan kalkınmanın sağlanmasında en büyük görev merkezi otoriteye düşmektedir. Toplumun tüm kesimlerinin her açıdan eşit haklara ve imkânlarla sahip olması öncelikli olarak devletin görevidir. Ancak kontrol mekanizmaları, toplumsal davranışların örgütlenmesinde ve meselelerin çözümünde yetersiz kalmakta, sorunların çözümünü kurumların yetkisine bırakmaktadır. Benimsenen ekonomik sistem nedeniyle firmaların bu alandaki sorumlulukları da artmaktadır. Firmaların sosyal sorunların çözümüne ortak olması ve düzeltici faaliyetlerini artırmaları, kurumsal itibarlarını olumlu yönde etkilemektedir (Marrewijk, 2003: 100). Bunun yanında, hukuki ve etik sosyal sorumlulukları gereği yarattıkları değeri tüm iç ve dış paydaşlarına eşit olarak dağıtmaları, kontrol alanlarında adil bir ortamı sağlamaları beklenmektedir. Hukuki ve etik sorumlulukları gereği, çocuk işçilerin çalıştırılması, zararlı ürünlerin üretimi, yasa dışı iş ortaklıkları gibi sosyal sorunlara neden olacak faaliyetlerden kaçınmaları gerekmektedir (Bansal, 2005: 199). Ayrıca, müşterilerinin, hissedarlarının, yatırımcıların, devletin ve toplumun diğer tüm kesimlerinin menfaatlerini dikkate alarak hareket etmeleri istenmektedir. Firmaların, hukuki ve etik sorumluluklarının yanı sıra gönüllü sorumlulukları doğrultusundaki faaliyetleri, sosyal açıdan kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda, bu tür faaliyetler kurumsal itibarlarını ve devamında firma karlarını da artıracaktır (Ömür, 2010: 165).

Kalkınmanın sosyal boyutu ile KSS ilişkisine örnek olarak Amerikan Express firması tarafından geçmiş dönemde yürütülen stratejik ortaklık ve-rilebilir. Firma, kredi kartı kullanımını artırmak maksadıyla, açıklıkla müca-

dele kampanyası yürüten bir STK ile bir kampanya düzenlemiştir. Kampanya kapsamında, Amerikan Express kredi kartı ile yapılan her ödemenin cüz'ü bir miktarı STK'ya aktarılmıştır. Bu kampanya ile birlikte firmanın gelirleri artış göstermiş, aynı zamanda STK'nın ihtiyaç duyduğu fonlar da sağlanmıştır (Orçan, 2007: 32). Turkcell tarafından gerçekleştirilen KSS projesi bu konuya ilişkin diğer bir örnek olarak verilebilir. Turkcell, devlet ve STK iş birliği ile özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerde yaşayan ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle okula gidemeyen kız öğrenciler için eğitim içerikli sosyal sorumluluk projesi geliştirilmiştir. Proje kapsamında, 2000 civarında kız öğrenciye burs verilirken üniversiteyi kazanan öğrencilere bu destek devam ettirilmiştir. Bunun yanında, hayata motive olmaları ve zorlukların üstesinden gelmeleri maksadıyla farklı eğitim süreçleri de proje içerisinde yer almıştır (Aktan, 2007: 149).

Kalkınmanın Hukuki Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Ekonomik gelişmeler ve devamında toplumsal refahın artması hukuksal zeminin ekonomi ile iş birliği içerisinde olmasıyla mümkündür. Hukuksal düzenlemeler, ekonomik işleyişin doğru ve toplumun aleyhine olmayacak şekilde işlemesi için zemin oluşturur. Hakların korunmasına dayalı oluşturulan hukuksal düzenlemeler, güven kaygısını ortadan kaldırarak toplumsal refahın artmasına olumlu yönde etki etmektedir. Toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve hukuksal yapısı, iç içedir ve tamamı bireyler arası ilişkilerin eseridir. Sağlıklı bir hukuksal yapı, piyasa mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işlemesine zemin oluştururken; sağlıksız bir hukuksal yapı da piyasa aksaklıklarının artmasına ve ekonomik istikrarın bozulmasına neden olacaktır (Baykal, 2008: 77). Küreselleşme ile birlikte, ulus devlet anlayışındaki değişimler hukuksal zemindeki değişikliklerle paralel ilerlemiş, yerel unsurların küresel unsurlara bütünleşmesinde hukuksal alt yapı kullanılmıştır. Devletin ekonomik açıdan hak ve yetkileri hukuki kurallarla belirlenirken, aynı zamanda bu yetkilerin kısıtlanması ve sınıflandırılması da yine bu kurallara göre düzenlenmiştir (Perçin, 2010: 302). Bireylerin ekonomik özgürlüğü, firmaların hukuksal zemin içerisinde rekabet etmesi hukukun üstün tutulmasıyla mümkün olacak, hukukun üstünlüğünün artırılması, ekonomik büyümeyi ve yatırımları pozitif yönde etkileyecektir (Sucu, 2017: 143).

Carroll (1991), etik ve gönüllü sorumlulukları yüksek düzeyli sorumluluklar olarak tanımlarken, ekonomik yasal sorumlulukları düşük düzeyli sorumluluklar olarak tanımlamaktadır. Firmalar, kar amacıyla hareket etmeleri nedeniyle kendilerine en yüksek karları sağlayacak faaliyetleri yürütmekte istekli davranacaklardır. Bu faaliyetleri yürütürlerken yasalara uymaları gerekmektedir (Carroll, 1991: 42). Firmaların, vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeleri, üretimde canlı sağlığını olumsuz yönde etkileyecek yasal olmayan girdileri kullanmamaları, ürün tanıtımlarında müşterileri yanıltan ya

da haksız rekabete yol açan yönlendirmelerden kaçınmaları, en önemli yasal sorumlulukları içerisinde yer almaktadır. Bunun yanında, çalışanların yasal haklarını tümüyle vermeleri, çalıştıkları ortamın fiziki, sosyal, psikolojik açıdan çalışma koşullarını sağlamaları ve yasa dışı üretim metotlarıyla çevreye zarar vermemeleri gerekmektedir (Aşçıgil, 2011: 33).

Firmaların, vergisel yükümlülüklerini ya da çalışanlarına karşı sorumluluklarını kısmen veya tamamen yerine getirmemeleri, ürünlerini yanıltıcı şekilde tanıtmaları, haksız rekabete neden olacak pazarlama taktikleri kullanmaları, hak gaspına girecektir. Bir başka ifadeyle, kamusal harcamaların kaynağını oluşturan vergi gelirlerinin devlete, çalışanlara ait olan hakların çalışanlara aktarılmaması anlamına gelecektir. Tüketicilerin yanıltılması ve rakiplerin haksız yollarla devre dışı bırakılması yoluyla, usulsüz ve etik dışı gelir artışı sağlanacaktır. Bu durum firmanın kısa vadede karlılığını artırırken, uzun vadede toplumsal itibarını kaybetmesine ve devamında zarar ederek iflas etmesine neden olacaktır. Ayrıca, piyasadaki güven ortamı zedelenecek, toplumsal gelir kaybı nedeniyle, kalkınma hızı yavaşlayacaktır.

Firmaların yasalara uygun olarak hareket etmemeleri durumunda açığa çıkan sonuçlar, yalnızca kendilerini etkilemeyecektir. Bu durumun en canlı örneği, yakın zamanda otomotiv piyasasında yaşanmıştır. 2018 yılı ve sonrasında, Volkswagen firması başta olmak üzere, birçok otomobil üreticisi firmanın, bilinçli olarak aldatıcı yazılım kullanmak yoluyla, karbondioksit emisyon değerlerini manipüle ettikleri açığa çıkmıştır. Dünya çapında yaklaşık 11 milyon arabanın karbondioksit emisyon değerleri ile oynanarak olduğundan 40 kat düşük gösterilmiştir. Skandalların açığa çıkmasına müteakip, bu firmalara, birçok ülke ve firma tarafından dava açılmış ve yetkili kurumlar tarafından çok ağır para cezaları kesilmiştir (Özcüre, 2018: 380-386). Bu durum firmaları ekonomik yönden zayıflatırken, itibar kayıplarına da neden olmuştur. Ancak, firmalar tarafından çevreye verilen zararların etkisi, kimi zaman telafisi olmayan kayıplara yol açmakta bu durumdan tüm canlılar etkilenmektedir.

Firmaların yasal sorumlulukları gereği hukuka uygun hareket etmeleri beklenirken, bazı durumlarda, KSS anlayışları doğrultusunda yürüttükleri faaliyetler, yasal düzenlemelere kaynak teşkil edebilmektedir. Örneğin, Ford firması, 2000 yılında yürüttüğü sosyal sorumluluk kampanyasında 4-8 yaş arasındaki çocukların yükseltilmiş koltuklarda oturması durumunda emniyet kemeri daha fazla kavrayacağını ve böylelikle olası kazalardan çocukların daha az hasar alacağını anlatmak maksadıyla, yoğun bir şekilde reklam faaliyetleri yürütmüştür. Ford firmasının yürüttüğü bu kampanya sonrasında, yasal düzenleme yapılarak arka koltuklarda küçük yaşta çocuklar için çocuk koltuğu bulundurma zorunluluğu getirilmiştir (Yönet, 2005: 260).

Kalkınmanın Etik Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Kalkınma etiği kavramının ilk defa Goulet (1971) tarafından kullanıldığı kabul edilmektedir. Goulet kalkınma etiğini; yerel, ulusal, uluslararası ve küresel düzeylerde kalkınma amaçlarını, araçlarını ve süreçlerini, ahlaki açıdan dikkate alan ve birçok çalışma alanını içeren bir disiplin olarak nitelendirmektedir (Çetin, 2017: 343). Kalkınmanın bütüncül olarak gerçekleşebilmesi, ancak etik ilkelere riayet edilmesiyle mümkün olacaktır. Etik ilkeler doğrultusunda kalkınmanın sağlanabilmesi için de bireylerin sorumluluk alması ve kendi haklarını ve çıkarlarını genişletme isteğinden vazgeçmesi gerekmektedir (Zhong, 2011: 38).

Bununla birlikte, yalnızca ekonomik büyüme anlayışı doğrultusunda, çevreyi dikkate almayan, insan odaklı yaklaşımlar etik açıdan problemler doğurabilmektedir. Çevreye karşı sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmemek, diğer tüm bireylerin yaşam haklarına doğrudan ya da dolaylı yoldan zarar vermektedir. Ayrıca, aşırı ve bilinçsiz tüketim, kalkınmanın insan kaynaklı bir olgu olduğu gerçeğinden hareketle, bu alandaki girişimleri zafiyete uğratmaktadır (Yaylı, 2012: 152). Bu açıdan, firmalara önemli sorumluluklar düşmektedir. Şöyle ki; aşırı tüketimin teşvik özendirilmesi yoluyla gerekenden daha fazla üretimin yapılması, firmaların gelirlerine olumlu yönde etki edecektir. Ancak gereksiz ve aşırı tüketimin, fizyolojik (örneğin; sağlık sorunları), psikolojik (örneğin; doyumsuzluk) ve çevresel (örneğin; kaynakların tükenmesi) problemler başta olmak üzere, birçok yönden olumsuz sonuçları olacaktır. Bu noktada, firmaların yalnızca kar amaçlı hareket etmemeleri; ilkel ve etik anlayışlar doğrultusunda faaliyet yürütmeleri büyük önem taşımaktadır (Karaca, 2007: 6).

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde, firmaların, etik sorumlulukları gereği, tüm paydaşlarına karşı dürüst ve adil davranmaları, paydaşlarının zararına olacak davranışlardan kaçınmaları ve faaliyetleri sonucunda açığa çıkan olumsuz çıktıları en aza indirmeye çalışmaları beklenmektedir (Demir, 2013: 216). İkelere dayalı, sahip oldukları imkânları hem kendileri için hem de içinde bulundukları toplum için kullanmaları durumunda; bir yandan ekonomiye katkı sağlarken diğer yandan da başta çalışanlar ve aileleri olmak üzere, bulundukları bölgenin ve devamında tüm toplumun yaşam kalitesini artıracaklardır (Atakan ve İşçioğlu, 2009: 126). Bu durum, firma içi uyumu ve motivasyonu artıracak, iç ve dış paydaşları arasında güven inşa edecektir. Çalışanlarda firmaya karşı aidiyet hissi gelişirken, tüketicilerde de müşteri sadakati yükselecektir (Rodriguez, Ricart ve Sanchez, 2002: 138). Tüm bunların sonucunda firmalar, elde ettikleri itibar kaynaklı, ömürlerini uzatarak karlılıklarını üst seviyelere çıkaracaklar, aynı zamanda toplumsal güvenin oluşmasında da önemli birer aktör olacaklardır.

Firmaların, yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri, etik sorumluluklarını da yerine getirdikleri anlamına gelmemektedir. Birçok açıdan yasal olarak bir usulsüzlük ya da eksiklik olmasa bile etik ilkeler açısından bakıldığında, sakıncalı olan bir durum söz konusu olabilir. Firmaların, toplumu yanlış yönlendirmelerden kaçınması, dürüst davranması, adil davranması ve yasaların imkân verdiği bir noktada toplum açısından zararlı bir durumun olması halinde, bu faaliyeti yürütmekten kaçınmaları beklenmektedir (Bayraktaroğlu, Yılmaz ve Can, 2014: 105). Örneğin Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğine uygun olarak üretilmiş olan bir ürün, yasal nitelikleri taşımasına rağmen etik ilkeler yönünden değerlendirildiğinde yetersiz kalmaktadır. Tatlandırıcı olarak daha sağlıklı olan pancar şekeri yerine, maliyet avantajı sağlaması nedeniyle glikoz kullanılması yasal standartlar açısından sorun teşkil etmezken, insan sağlığına olan olumsuz etkileri nedeniyle etik açıdan yetersiz kalmaktadır. Torku firması tarafından, tatlandırıcı ihtiyacı duyulan tüm ürünlerde şeker pancarı kullanılması toplumun beğenisini ve güvenini kazanmasına neden olmuştur (Bahar ve Nas, 2021: 66). Benzer şekilde, Sabancı Holding de yasaların ötesinde kendi bünyesinde oluşturduğu etik kurulu ile iş etiği kurallarını belirlemekte ve tüm şirket çalışanlarına duyurularak ilkelere riayet edilmesi hususunda hassasiyet gösterilmektedir (Lembet, 2012: 16).

Kalkınmanın Beşerî Sermaye Boyutu ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi

Kalkınma ekonomik büyümeyle, ekonomik büyüme üretim artışıyla ve üretim süreci verimliliğiyle, üretim verimliliği teknolojik gelişmeler ve yeniliklerle, teknolojik gelişmeler ve yenilikler de beşerî sermaye ile doğrudan ilişkilidir. Beşerî sermayenin oluşabilmesi için insanın iyi yetiştirilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. İşgücünün eğitim düzeyi ve deneyimi arttıkça teknolojik gelişmeler ve yenilikler de artış gösterecektir (Keskin, 2011: 125). Bu noktada, her bireyin bir şeyleri yapabilme kapasitesinin olduğu bilinciyle hareket edilerek, onların önemli bir sermaye kaynağı olarak görülmesi durumunda, kalkınmanın kalitesi ve zenginliği artacaktır (Erdal ve Özkan, 2019: 8). Bu kapasitelerin açığa çıkarılmasında, okullardaki ve iş yerlerindeki eğitimler etkili olacak, işgücünün vasfı ve niteliği gelişecektir. Beşerî sermaye, işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin toplamıdır. Üretimde verimliliğin sağlanabilmesi için beşerî sermaye ile fiziki sermayenin uyum içerisinde olması gerekmektedir. Eğer fiziki sermaye ile beşerî sermaye arasında miktar açısından bir uyumsuzluk varsa bu durum, atıl ya da aşırı kapasitelerin oluşmasına ve devamında verimsizliğe sebep olacaktır. Bunun yanında, beşerî sermaye ile fiziki sermaye arasında teknik donanım açısından bir farklılık varsa yine aynı şekilde yeterli düzeyde kullanım alanı olmaması nedeniyle zayı olan bir sermaye söz konusu olacaktır (Karataş ve Çankaya, 2010: 30).

Beşerî sermayenin gelişmesi için ihtiyaç duyulan eğitimi, yalnızca okullarda harcanan süre ile sınırlı tutmamak gerekmektedir. Bireylerin çıraklık eğitimleri, meslek içi eğitimleri, ticaret ve işletme okullarında harcanan süre, işte nitelikli hale gelmek için harcanan süre ve iş tecrübesi beşerî sermayenin eğitimi kapsamında değerlendirilmelidir (Mincer, 1958: 291).

Firmalar, üretimlerinde verimliliği artıracak faaliyetleri karlarını artırmak maksadıyla doğal seyrinde yürütmektedirler. Bu faaliyetler teknolojiyi ve yenilikleri firmalarına adapte etme süreçlerini kapsadığı gibi, beşerî sermayenin niteliğini artırmaya yönelik de olabilmektedir. Bu nedenle, çalışanlar için örgüt içi eğitim seminerleri düzenlemekte, çalışanların çeşitli etkinliklere katılımları sağlanmaktadır. Bunun yanında gönüllü sorumlulukları gereği sosyal sorumluluk projeleri kapsamında bölgesel, ulusal ya da küresel çapta eğitim faaliyetlerini organize ve finanse etme yoluna gidebilmektedir. Hizmet içi eğitim kursları düzenleyerek çalışanlarının yalnızca üretim sürecindeki deneyim ve tecrübelerini artırmakla kalmayıp; insani ilişkiler ve müşteri memnuniyeti kapsamında birtakım yaklaşımları benimseyebilmektedir. Firmaların kâr amacı dışındaki eğitim faaliyetlerini yürütmeleri, uzun vadede karlılıklarını artıracaktır (Gürel, 2010: 115). Yaşar Holding bünyesinde bulunan Pınar Et firması, ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, 1998 yılında et ve et ürünleri alanlarında uzman yetiştirecek mesleki eğitim birimleri oluşturmuştur. Bu birimlerde verilen teorik ve pratik eğitimler yoluyla gerek kendi beşerî sermaye ihtiyacını karşılarken gerekse toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak öğrenciler mezun etmiştir (Dinçer ve Özdemir, 2013: 51).

Başka bir örnek olarak Galvao, Marques, Ferreira ve Braga (2020) tarafından yapılan araştırma gösterilebilir. Yazarlar, girişimcilik eğitim ve öğretim programlarındaki ana paydaşların rolünü ve bu programların bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırma kapsamında, düşük yoğunluklu bir bölgede gerçekleştirilen eğitim ve öğretim programına katılan farklı paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeler sonucunda alınan eğitimlerin yeni işletmelerin kurulmasında etkili olduğu ve bölgesel kalkınmada önemli bir rol üstlendiği gözlenmiştir (Galvao, Marques, Ferreira ve Braga, 2020: 176).

Kalkınmanın Yönetişim Boyutu ve KSS İlişkisi

Sürdürülebilir ve dengeli bir kalkınma için çok aktörlü bir yönetim modelinin gerekliliği, zaman içerisinde daha çok önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak, yönetim kavramı gelişmiştir (Sipahi, 2010: 332). Yönetişim ve yönetim kavramlarının birbirlerine olan yakınlığı farklı tanımlamalara yol açmakla birlikte, 1990'lı yıllardan itibaren yönetim kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Yönetim kavramı genel olarak merkezi otorite ile beraber anılırken; yönetim kavramında merkezi otoritenin yanı sıra, toplumun sivil kesimi de dâhil, herkesin inisiyatif kullanarak sorunun çözümünde

pay alabileceği vurgulanmaktadır. Yönetişimde hükümet, sivil organizasyonlar ve vatandaşlar etkileşim halindedir (Plumptre ve Graham, 1999: 2). Yönetişim anlayışı içerisinde, bölgesel kalkınma ajansları kurularak, bölgede yer alan firmaların, yerel yönetimlerin ve STK'lar gibi bölgenin kalkınmasında önemli rol oynayacak diğer bölgesel aktörlerin arasındaki ilişkiyi ve bütünleşmeyi geliştirmeye önem verilmiştir (Halkier, 2006: 17). Benzer gerekçelerle Türkiye'de kurulan bölgesel kalkınma ajansları vasıtasıyla bölgesel sorunların çözülmesinde kurumlar arası iş birliği geliştirilmek istenmiştir. Bilgin (2002) tarafından, Isparta ve Burdur illerinde bulunan STK yöneticilerine, merkezi yönetim temsilcilerine, yerel yöneticilere, özel sektör temsilcilerine ve üniversite temsilcilerine, bölgenin kalkınma düzeyi, kalkınma sorunları ve yerel yönetimin bölgenin kalkınmasındaki payı hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulardan, tüm aktörlerin bölgesel kalkınmada etkisinin ve ilgisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Kurumsal skandalların artması ve paydaşlar arası uyumun önemli olduğunun anlaşılmasına müteakip KSS ile yönetim kavramlarının birbirleriyle ilişkisi daha fazla açığa çıkmıştır. Firmalar yönetim sürecine dâhil olmaları durumunda KSS kaynaklı davranışları artacaktır. KSS faaliyetlerinin yönetim anlayışı içerisinde yürütülmesi daha fazla sosyal etki yaratacaktır (Spitzeck, 2009: 495). Firmalar KSS doğrultusunda, iç ve dış paydaşlarını dikkate alarak, kurumsal yönetim sürecine önem vererek daha etkin ve verimli bir konuma gelmektedir. Temel amacı bireyler ve kurumlar arası istişare mekanizmasını iyi bir şekilde çalıştırmak olan yönetim sürecine firmaların dâhil olması, tek taraflı firma çıkarlarından ve beklentilerinden ödün vererek daha fazla toplumsal ve toplum lehine hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Yönetişim süreci, toplumsal iyileşme amaçlarına ulaşmada önemli derecede katkı sağlanmaktadır (Keskin, 2010: 27).

Kurumsal yönetim anlayışını benimseyen ve geliştiren firmalar başta çalışanları, hissedarları, tedarikçileri ve müşterileri olmak üzere tüm paydaşlarının hakkını gözeterek hareket edecektir. Bu süreçler piyasaların üretim ve tüketim yapısını da daha dengeli hale getirecektir (Ömür, 2010: 165). Bu kapsamda Toyota firması yönetim anlayışının sonuçları açısından iyi bir örnek olabilir. Firmanın, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 'kalite çemberleri' ve 'sürekli gelişme' yönetim anlayışlarını etkili bir şekilde uygulaması, halen dünyanın en büyük otomobil üreticisi olma konumunu korumasına neden olmuştur. Firmanın başarısında birçok etken olmakla birlikte, en önemlisi, iç paydaşlarından biri olan çalışanlarıyla oluşturduğu yönetim anlayışıdır. Firma içerisinde çalışanlarca oluşturulan küçük gruplarla, üst düzey yönetim ile alt düzey iş görenler arasında istişare mekanizması geliştirilmiş, bir anlamda firma tüm çalışanlarca yönetilmiştir. Bu durum çalışanlara büyük oranda motivasyon duygusu ve aidiyet hissi kazandırarak; maliyetlerin azalmasına,

üretim süreçlerinin gelişmesine ve sürelerinin kısılmasına neden olmuştur. Yakalanan başarı, firmayı rakiplerine oranla daha yüksek bir konuma getirirken, dünyanın tamamına katkı sağlayan bir firma haline dönüşmüştür.

Kalkınmanın Sosyal Sermaye Boyutu ve KSS İlişkisi

Sosyal sermaye kavramı, Putnam (1993) tarafından yayınlanan eserle 1990'lı yıllardan itibaren popülerlik kazanmıştır. Putnam, ülkelerin ekonomik ve siyasal performansı ile bireylerin faaliyetleri arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır (Yıldız ve Topuz, 2011: 204). Putnam'a (1993) göre sosyal sermaye; karşılıklı yarar için sosyal koordinasyonu ve iş birliğini kolaylaştıran güven, normlar ve ağlardır (Putzel, 1997: 939). Putnam (1995), kamusal yaşam kalitesi ve sosyal kurumların performansı ile sivil katılımların değerleri ve ilişkileri arasında güçlü bir bağın olduğuna dair çok sayıda deneysel kanıt olduğunu ifade etmektedir. Eğitim, sağlık, yoksulluk, işsizlik, suç ve bağımlılık oranları ile toplumların sosyal bağlılık oranları arasındaki ilişki farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu nedenle, sosyal ağlar birçok ekonomik sonuç için hayati önem taşımaktadır. Sivil dayanışmaya ve sosyal bağlılığa dayalı olarak yönetim kalitesinin artması, temsili hükümetin performansını da güçlü bir şekilde artırmakta, bölgesel farklılıklarda oluşturulan bu sosyal yapının etkisi fark edilmektedir (Putnam, 1995: 224). Sosyal sermaye, sosyal yapının gelişmesinde etkili olan normları esas almaktadır. Başka bir deyişle, sosyal sermaye, resmi olmayan yerel ilişkileri, merkezi yönetimi, siyasal ve hukuki yapıyı, adalet sistemini, siyasi özgürlükleri kapsayan siyasal ve sosyal ortam olarak nitelendirilmektedir (Çekiç ve Ökten, 2009: 207).

Bireyler arasındaki güven, iletişim ve yazılı olan olmayan tüm normlar sosyal sermayenin düzeyini belirler. Bu süreçte, ilişkiler dikey ya da yatay olabilir. Güven, iletişim ve normlar arttıkça sosyal sermaye düzeyi de artış gösterecek, yolsuzluk, yozlaşma, adi suçlar gibi olumsuz sonuçlar azalacaktır (Karagül ve Dünder, 2006: 63). İş gücünün aidiyet hissi ve motivasyonu arttıkça firmanın verimliliği artacaktır. Bu iki duygunun iş gücünde oluşabilmesi ise sosyal sermayenin üç unsuru ile doğrudan ilişkilidir. Firma içi dikey ve yatay ilişkilerde güvenin, iletişimin ve normların olması, firma içi motivasyonu, ait olma duygusunu yükseltecek, bu durum da verimliliği ve devamında karlılığı olumlu yönde etkileyecektir (Gerşil ve Aracı, 2011: 46). Bunun yanında müşteriler, tedarikçiler, hissedarlar ve diğer tüm paydaşlar ile firmalar arasında kurulmuş olan ilişki, bölgesel güven ve iletişim ortamını geliştirecek, normların oluşmasına ve uygulanmasına bağlı olarak bölgesel kalkınmayı sağlayacaktır.

Bu noktada, 'Torku' ismiyle bilinirliğe sahip olan 'Konya Pancar Ekicileri Kooperatifi'nin kırsal kalkınma odaklı üretim anlayışı örnek gösterilebilir. Kooperatifin üretim sürecinde esas aldığı üç temel nokta vardır. Bunlardan ilki sıfır atık prensibi, ikincisi üretim için ihtiyaç duyulan lojistik desteğin

sağlanması, üçüncüsü ise üretim yapılan bölgenin potansiyelinden yararlanı-larak kalıcı bir sosyal sermayenin oluşturulmasıdır. Kooperatifin ilk iki prensibi, üretim tesisi sayını, üretim miktarını, çeşitliliğini ve işgücü istihdamını artırırken, çevreye olası zararların önüne geçilmiş, kaynak kullanımındaki etkinlik artmıştır. Üçüncü prensip doğrultusunda ise bölgedeki tüm paydaş-ların koordinasyonunu sağlamıştır. Çiftçilerle, farklı alanlarda uzmanlaşmış mühendislerle ve yerel halkla iş birliği yapılarak karşılıklı etkileşim artırıl-mıştır. Bunun yanı sıra, beşerî sermaye ihtiyacını karşılamak maksadıyla Kooperatif tarafından kurulan Gıda ve Tarım Üniversite'sinde görevli aka-demisyenlerle, TÜBİTAK'la, yerel yönetim temsilcileriyle ve bölge kalkınma ajanslarıyla oluşturulan iş birliği ortamı, üretim verimliliklerini ve karlılık-larını artırırken, tarımsal üretim bilincinin gelişmesine, bölgesel dayanışma-nın artmasına neden olmuştur (Bahar ve Nas, 2021).

Kalkınmanın Kültürel Boyutu ve KSS İlişkisi

Dil, din, gelenek ve görenekler, sanat, tarih, yaşam tarzı ve dünya görüşü gibi birçok unsur kültürün oluşmasında katkı sağlamaktadır. Kültürü etki-leyen bu unsurlar ile kalkınma arasındaki ilişki Amartya Kumar Sen (1998) tarafından yapılan ve Nobel ekonomi ödülüne layık görülen çalışmada ortaya konulmuştur (Işık, 2009: 855). Kültürün tarihsel kökenleri mevcut resmi ve resmi olmayan kurumların işleyişini ve performansını belirlemektedir. Ku-rumların işleyişi ve performansı bireyler arası kültürel anlayışın etkisinde gerçekleşmektedir. Kültürün bileşenleri bireyler arasında, güveni saygıyı ve bağı belirlemekte, kültürel değerlere dayalı bireysel çabalar kalkınma düzey-lerini belirlemektedir (Tabellini, 2010: 680). Kültürel yapı bireylerin bireysel ya da toplumcu bakış açısına sahip olmalarına, yönetimdeki güçlü-güçsüz ilişkilerine, cinsiyetlerinin kendine has belirgin özelliklerinin ne derecede açığa çıktığına ve belirsizliklerin düzeyine bağlı olarak oluşmaktadır (Sözüer, 2018: 63).

Toplumsal kültür, firmalarda kurumsal kültür olarak yansımakta, tersi-ne; kurumsal kültürler toplumsal kültürü belirlemekte ya da etkilemektedir. Kurumsal kültür, firma içi paydaşların davranış biçimlerine, beklentilerine, inançlarına ve tutumlarına bağlı olarak gelişmektedir. Gerek fiziksel, gerek şekilsel, gerekse toplumsal her türlü faktör kurumsal kültürün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kurum kültürünün oluşmasında firma yöneticilerinin sosyal sorumluluk doğrultusundaki davranışları önemli rol oynamaktadır. Kar amacı güden faaliyetlerin hukuki ve etik değerleri dikkate alarak yürü-tülmesi, kar amacı gütmeyen faaliyetlerin gönüllüğe dayalı yürütülmesi ön-celikle kurumsal kültürün kalitesinin artmasına, sonrasında ise toplumsal kültürün kalitesinin artmasına katkı sağlayacaktır (Uzoğlu, 2001: 337-345).

Bunun yanında, firmalar, gönüllü sorumlulukları kapsamında toplumu ilgilendiren kültürel faaliyetlere farklı şekillerde katkı sağlayarak kültürel

zenginliğin artmasına destek vermektedirler. Bu destekler, toplumsal birikimi geliştirirken, kendilerine olan toplumsal saygıyı da artırmaktadır. Firmaların gönüllü sorumlulukları bünyesinde yürüttükleri KSS projeleri kapsamındaki bu faaliyetlere, çok sayıda örnek verilebilir. Garanti Bankası tarafından '12 dev adam' sloganıyla yürütülen spora destek kampanyası bu örneklerden biridir. Bunun yanında, Garanti Bankası ile Dünya Doğayı Koruma Vakfı arasında yapılan protokole bağlı olarak Türkiye'nin farklı bölgelerinde doğayı koruma ve bitki ve kuş çeşitliliğini canlı tutma adına faaliyetler yürütülmüştür. Akbank tarafından kültürel etkinlikler ve festivallere sponsor olunarak finansal destek sağlanmıştır. Doğuş Otomotiv tarafından, çok sayıda çocuğa trafik eğitimi verilmiştir. Bunun yanında, farklı liselerde laboratuvarlar kurularak eğitim faaliyetlerine maddi destek verilmiştir (Lembet, 2012: 17).

Opet firması tarafından, Türkiye'nin farklı yerlerinde bulunan kültürel ve tarihi alanlarda, bölgenin koşullarına uygun iyileştirme ve sosyalleştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu alanların bir kısmında köy evleri yeniden boyanırken, bir kısmında yöreye has çok sayıda fidan dikilmiş, ağaçlandırma yapılmış, tarihi alanların çehresini değiştirecek yenilemeler gerçekleştirilmiştir (Aktan, 2007: 152). Yine, Opet tarafından 'temiz tuvalet' kampanyası başlatılarak öncelikle kendi istasyonlarındaki tuvaletler, sağlığa uygun hale getirilmiştir. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı ve bazı belediyelerle yapılan protokollere bağlı olarak, tuvalet kullanımı hakkında öğrencilere, tuvalet işleticilerine ve çalışanlarına bilgi verilmiştir (Aktan, 2007: 158).

Kalkınma çok sayıda ve çeşitte nitel yapıdan etkilenmekte, kalkınma düzeyi de nicel sonuçlarla ölçülmeye çalışılmaktadır. Öneme bağlı olarak kalkınmanın nasıl sağlanacağı ve kalkınma farklılıklarının nelerden etkilendiği farklı açılardan ele alınmaktadır. Bununla birlikte, tüm nedenlerin kaynağında insan olması ve firmaların tüzel varlıklarının insan tarafından yönetiliyor olması, kalkınmanın nedeni olarak çok sayıda faktörün gösterilmesini mümkün kılmaktadır. Ekonomik karar birimleri olarak tanımlanan firmaların, hanehalklarının, merkezi otoritenin ve dış âlemin kendinin dışındaki diğer kesimlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içerisinde olması, bu ilişkilerde bir yandan üretici konumunda iken diğer yandan da tüketici konumunda olması, kalkınmanın toplumdaki tüm kesimlerin tüm ilişkilerinde takındıkları tavır ve sergiledikleri davranışlara bağlı olarak değişeceğini göstermektedir. Bu ilişkiler, kültürel yapının, sosyal sermayenin, beşerî sermayenin, yönetim becerisinin ve başarısının düzeyini belirlemektedir. Bu noktada, firmaların sermaye gücünü ellerinde bulundurmaları toplumsal ilişkilerin gelişiminde ve kalkınmada önemli rol oynamaktadır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme ve beraberinde meydana gelen gelişmeler toplumsal refahın artmasında katkı sağlayabilir. Ancak tek başına gelir artışı odaklı fa-

aliyetlere yönelmek refahın artırılması için yeterli değildir. Firmaların kar amaçlı faaliyetleri kendilerine kazanç sağladığı gibi ülke düzeyinde gelir seviyesinin de artmasına neden olabilir. Ancak bireyi değerli kılan ve insan olma özelliklerine yakışır olan şeyler yalnızca gelire dayalı yaşam koşullarındaki iyileşmeyle sınırlı tutulmamalıdır. Bireyin yaratılışına uygun halde hayatına devam etmesi etik ilkelere bağlılığı, gönüllü sorumluluklarına duyarlılığı ölçüsünde mümkündür. Bireyin ve bireylerden oluşan toplumun refahındaki artış sosyal, kültürel, çevresel gelişmelerin ürünüdür. Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel gelişmeler ve iyileşmeler ise insan odaklı hareket etmenin eseridir. Beşeri sermaye yaklaşımı, sosyal sermaye yaklaşımı ya da yönetim yaklaşımının odak noktası insana değer verme odaklı olmasıdır.

Bu aşamada firmalar nezdinde firma yöneticilerinin ekonomik gücü elinde bulundurmaları ve işgücü istihdam ediyor olmaları nedeniyle aldıkları kararlar yalnızca kendi gelişimlerine değil doğrudan ya da dolaylı yoldan sorumlu oldukları çevrelerini etkileyecektir. Öncelikle iç paydaş olarak nitelendirilen çalışanların haklarının korunması, haklarının ötesinde insan olma değerleri üzerine bir anlayışla yaklaşılması firmaların verimliliklerini ve üretim kalitelerini artırırken toplumsal bağların kuvvetlenmesine, sorumluluk anlayışının empati yoluyla gelişmesine ve nihayetinde kültürel bir mirasa dönüşecektir. Özellikle bireyin düzeltmeyi kendinde başlatması anlayışının sonucu olacak eylemler, ilk aşamada küçük bir alana etki edecek olsa da istikrarlı ve istekli çabalar daha geniş kitleleri kapsayan bir noktaya getirecektir.

Merkezi otoritenin firmaların kar amacı güden faaliyetlerini hukuksal ilkelerin daha üstünde ve ötesinde etik ilkeler doğrultusunda yürütmesini teşvik eden ve denetleyen bir anlayışla hareket etmesi, sorumluluk alma niyetiyle hareket eden firmaların mali yükleri başta olmak üzere bu süreci yürütmelerinde zorlanmalarına neden olan faktörleri devre dışı bırakması ya da en azından hafifletmesi ülke kalkınmasının eşgüdümlü hale gelmesine olanak sağlayacaktır. Hazırlanan orta vadeli planlar ve teşvik politikaları genelleştirilmeden bölgeye ve firma yapısına uygun şekilde detaylandırılarak düzenlenmeli ve uygulanan politikaların ne derece etkili olduğu gözlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C., C. (2007). Türkiye’de Sosyal Sorumluluk Projeleri: Uygulamalardan Örnekler. Aktan (Ed), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk*, (ss 147-160). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Aşçıgil, S., F. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Üzerine Bir İnceleme. *Türk İdare Dergisi*, 83(471-472), s.31-46.
- Atakan, S. & İşçioğlu, T., U. (2009). Türk Tüketicilerinin Bakış Açısıyla İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri. *Öneri*, 8(32), s.125-133.
- Avcı, N. & Akdemir, İ. (2014). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Doyumu Üzerine Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), s.125-135.
- Aysan, A., F., Babacan, M. & Bolcan, A. Z. (2014). Davranışsal İktisat ve Eski Kurumsal İktisat Okulu Üzerinden Kalkınmayı Yeniden Düşünmek. Aysan ve Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (ss 387-412). Ankara: İmge Kitabevi.
- Bahar, O. & Nas., Y. (2021). Bölgesel Kalkınmada Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Önemi: Torku Örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 7(1), s. 55-71.
- Bansal, P. (2005). Evolving Sustainably: A Longitudinal Study Of Corporate Sustainable Development. *Strategic Management Journal*, 26, s.197-218.
- Baykal, C., M. (2008). Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(4), s.76-87.
- Bayraktaroğlu, S., Yılmaz, S., E. & Can, M. (2014). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), s.99-122.
- Becan, C. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Paydaş Teorisi ve İletişim Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Bankaların Basın Bültenlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Selçuk İletişim*, 7(1), s.16-35.
- Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), s. 313-330.
- Bowen, R., H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*, Iowa Press Üniversitesi, New York.https://books.google.com.tr/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 02.12.2019)
- Carroll, A., B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), s.39-48.
- Carvalho, G., O. (2001). Sustainable Development: Is It Achievable Within the Existing International Political Economy Context? *Sustainable Development*, 9, s.61-73.
- Çekiç, T., İ. & Ökten, A., N. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. *MEGARON*, 4(3), s.203-215.

- Çetin, G. (2017). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma İçin Etik (Kalkınma Etiği Ve Kapsayıcı Büyüme Kitabının Değerlendirmesi, F. Seker). *İş Ahlakı Dergisi*, 10, s.343-346
- Çiftçi, M. (2018). Sosyal Politika, Bölgesel İktisat ve Kalkınma İktisadi Bilim Dallarının Ortak Çalışma Alanı Olarak Bölgesel Kalkınma. *Turkish Studies*, 13(3), s.229-250.
- Demir, B. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 213-221.
- Dinçer, M., A. & Özdemir, Y. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları ve Eşbiçimlilik: On Büyük Türk Holding Üzerine Vaka Çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 15(2), s.31-66.
- Erdal, A. & Özkan, D. (2019). Beşeri Kalkınma, Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(1), s.1-10.
- Friedmann, J. (1967). *A General Theory of Polarized Development*. The Ford Foundation Urban and Regional Advisory Program in Chile, Santiago.
- Galvao, A., R., Marques, C., S., E., Ferreira, J., J. & Braga, V. (2020). Stakeholders' Role in Entrepreneurship Education and Training Programmes with Impacts on Regional Development. *Journal of Rural Studies*, 74, s.169-179.
- Gardberg N., A. & Fombrun, C., J. (2006). Corporate Citizenship: Creating Intangible Assets across Institutional Environments. *The Academy of Management Review*, 31(2), s.329-346.
- Gerşil, G., S. & Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, s.39-74.
- Gür, B. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Türkiye'de Mikro Finansman Uygulamaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), s.87-106.
- Gürel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Yeni Yaklaşımlar ve Tartışılan Konular. *Selçuk İletişim*, 6(3), s.111-122.
- Hahn, T. & Scheermesser, M. (2006). Approaches to Corporate Sustainability among German Companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13, s.150-165.
- Halkier, H. (2006). "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Çok Düzlemli Yönetişim: Avrupa Perspektifi." *TEPAV Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara, s.17-28. 7-8 Eylül 2006.
- Harris, J., M. (2000). "Basic Principles of Sustainable Development". *Global Development and Environment Institute Working Paper 00-04*, Tufts University, USA.
- Heikkurinen, P. & Bonnedahl, K., J. (2013). Corporate Responsibility for Sustainable Development: A Review and Conceptual Comparison of Market and Stakeholder Oriented Strategies. *Journal of Cleaner Production*, 43, s.191-198.
- Işık, A. (2009). Kültür Ve Kalkınma: Vergi Kültürü Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 9(2),

s.851-865.

- Işık, N. & Kılınç, E., C. (2011). Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), s.9-54.
- Karaca, C. (2007). Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunlarına ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), s.1-19.
- Karagül, M. & Dünder, S. (2006). Sosyal Sermaye Ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, s.61-78.
- Karataş, M. & Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), s.29-55.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), s.125-153.
- Keskin, F. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Tartışmalı Bir Kavramı Konumlandırma Çabası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s.3-36.
- Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınmanın Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği. *Yönetim ve Ekonomi*, 8(2), s.7-19.
- Lembet, Z. (2012). Markalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, s.1-24.
- Marrewijk, M., V. (2003). Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between Agency and Communion. *Journal of Business Ethics*, 44, s.95-105.
- Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), s. 281-302.
- Nijkamp, P. & Abreu, M. (2020). Regional Development Theory. *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, s.297-302.
- Orçan, M. (2007), Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Kampanyaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(2), s.27-37.
- Ömür, G., A. (2010). İş Ahlakı Perspektifinde Yatırımcı İçin Kurumsal Yönetişimin Şeffaflık İlkesinin Önemi
- Özcüre, T., O. (2018). Volkswagen Emisyon Krizi ve Kriz Yönetiminde Halkla İlişkilerin Rolü ve Etik Değerler. *Kent Akademisi*, 11(33), s.374-389.
- Özkoç, E., Çelik, M. & Gönen, S. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27, s.134-145
- Perçin, Ö. (2010). Ekonomi Hukuku: Hukukun Sınıflandırılmasında Paradigma Kayması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(2), s.277-307.
- Plumpton, T. & Graham, J. (1999). Governance and Good Governance: International and Aboriginal Perspectives. *Institute On Governance*, December 3, <https://www.files.ethz.ch/isn/122184/govgoodgov.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2020)

- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), s.223-234.
- Putzel, J. (1997). Policy Arena Accounting For The 'Dark Side' Of Social Capital: Reading Robert Putnam On Democracy. *Journal of International Development*, 9,(7), s.939-949.
- Rodriguez, M., A., Ricart, J., E. & Sanchez, P. (2002). Sustainable Development and the Sustainability of Competitive Advantage: A Dynamic and Sustainable View of the Firm. *Creativity And Innovation Management*, 11(3), s.135-146.
- Sarıkaya, M. & Kara, F., Z. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada işletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), s.221-233.
- Sipahi, E., B. (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, s.331-344.
- Sözüer, A. (2018). Ulusal Kültür ve Girişimcilik İlişkisinde Kurumların Rolü, *İstanbul Management Journal*, 29(85), s.59-72.
- Spitzeck, H. (2009). The Development of Governance Structures for Corporate Responsibility, *Copropate Governance*, 9(4), s.495-505.
- Sucu, M., B. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük, Büyüme ve Kalkınma İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(2), s.135-167.
- Tabellini, G. (2010). Culture And Institutions: Economic Development in the Regions of Europe. *Journal of the European Economic Association*, 8(4), s.677-716.
- Uzoğlu, S. (2001). Kurumsal Kimlik, Kurumsal Kültür ve Kurumsal İmaj, *Kurgu Dergisi*, 18, s.337-353.
- Yaylı, H. (2012). Çevre Etiği Bağlamında Kalkınma, Çevre Ve Nüfus. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), s.151-169.
- Yıldız, Z. & Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 61(2), s. 201-226.
- Yönet, E. (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), s.239-264.
- Zhong, C. (2011). Global Development Equity: Its Ethical Nature and Historical Construction—With a Discussion of the Essence and Problems of the “Theory of China's Neo-colonialism”. *Social Sciences in China*, 32(2), s.35-50